This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Samlede og efterladte Skrifter

af

H. C. Ørsted.

Niende Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1852.

Digitized by Google

Digitized by Google

Indhold.

Beretning om H. C. Ørsteds efterladte Optegnelser over det danske Sprogs Forædling og om de Fordanskninger, hvortil han har bidraget, tilligemed et Udtog af disse Arbeider. S. 1—14.

Ørsteds Iver for det danske Sprogs Uddannelse. Beretning om Beskaffenheden af hans Arbeider i denne Retning. S. 3—4.

Sprogforædling. Regler for Ordbannelse og dibhørende Bemærkninger. S. 5—11.

Om de Egenskaber Ordene bør besidde, samt om de urigtige Fordringer, der gjøres af Mange i denne Henseende. Exempler paa Feil og Vanskeligheder, som man maa stræbe at undgaae og overvinde ved Dannelsen af nye Ord. Folkets Uddannelse ved Modersmaalets Forædling. Altfor megen Brug af Kunstord gjør Sandheden mindre tilgængelig. Om den Maade, hvorpaa man bør benytte fremmede Kundskaber og Værker, for derved at berige sit eget Sprog. S. 5—8.

Det Ønskelige i en forenet Udvikling af de nordiske Sprog. Om Bibeholdelsen af fremmede Ord. Om Valget af de Udtryk, der samstemme med Sprogets Charakteer. Om overdreven Ængstlighed for fremmede Udtryk. Om den Urimelighed, at den Skrivende stræber at undgaae at betegne sig selv med Jeg. S. 8—10.

Forslag til Ordregistere, hvorved man paa eengang kunde overse alle Ord, henhørende til en eller anden vis Gjenstand. Exempler herpaa. Om physiske Ordslagtskaber. S. 10—11.

Uddrag af Ordsamlingen i alphabetisk Orden. S. 12—26.

Danske Ord, med Hensyn paa hvilke vort Sprog har Fordele fremfor mange fremmede. S. 27—29.

Digitized by Google

Brudstykker og korte Bemærkninger over forskjellige Gjenstande. S. 31—105.

Brudstykker af en Tale „over den Maade, hvorpaa Menneskene optage nye Kundskaber og Meninger." S. 33—40.

Om antagne Meningers Indflydelse paa hele Menneskeslægten. Hensigten, at efterspore de Love, hvorefter Menneskene kunne tilegne sig Sandheder, hvis Grunde de ikke formaae at gjennemskue, og at vise, hvorledes de bedst skulle undgaae glimrende Skuffelser, som for det usvede Blik ikke sjeldent have større Tillokkelser end Sandhedens rene Lys. Ethvert Menneske maa antage Meninger, som han ikke har kunnet underkaste en umiddelbar Undersøgelse, selv om han er Videnskabsmand, fritages han ikke herfor; men den sikre Viden, hvoraf han er i Besiddelse, giver ham Midler til Prøvelse af andre Vidensgjenstande. Exempler herpaa. Den ved Videnskab dannede Fornuft lader ham ligeledes ofte ved en umiddelbar Følelse finde Sandheden. S. 33—36.

Antagelse af Meninger uden Prøvelse, blot paa Grund af Andres Anseelse, er Auctoritetstro; de forskjellige Skikkelser, under hvilke denne er fremtraadt. Stærke Udtryk eller en fornem Tone benyttes ogsaa til at skaffe Meninger Indgang. Mange Mennesker agte det høiest, som de ikke forstaae; det Skadelige heri. Nationalstolthedens Indflydelse paa Menneskenes Meninger. Frygtens Herredømme over dem. Om det Egensind, hvormed saaledes antagne Meninger forsvares. Muligheden af at undgaae de omtalte Vildfarelser ved at bevogte sine slette Tilbøieligheder og ved ivrig Stræben efter at føre et Fornuftliv. Enhver maa søge at indtage sit rette Sted i Menneskeslægtens Aandesamfund. S. 37—40.

Over Videnskabens og Kunstens Væsen. S. 41—43.

Fremstilling af de to store Retninger i den menneskelige Aandsvirksomhed, hvoraf den ene giver Kunst, den anden Videnskab. Videnskaben søger i Alt den guddommelige Fornuft. Denne Opgaves Uendelighed. Videnskabens Stræben efter at fremstille Tingenes Væsen ender med Fremstillingen af det Skjønne. Kunstens Fuldendthed bliver Viisdom. Naar Tingenes Væsen med fuldendt Sandhed og paa den fuldkomneste Maade fremstilles for hele Sjælen, saa ere Kunst og Videnskab sammensmeltede. S. 41—42.

Kunsternes Væsen, deres forskjellige Stof og det indbyrdes Forhold, hvori de staae til hverandre. Exempler paa poetiske Fremstillinger af Fornuftens Aabenbaring gjennem Naturen. S. 43.

Om den Ydmyghed, hvormed man bør søge Sandheden. S. 44—45.

Naturvidenskab og Religion. S. 46—47.

Digitized by Google

Fremstilling af hvor nødvendigt det er for Mennesket at opfatte det Evige i sin Sammenhæng med det Timelige; en eensidig Hengivelse til en af disse Retninger fører til Vildfarelser. S. 46—47.

Menneskesamfundets Naturlove. S. 48—51.

Sammenligning mellem Naturens og de menneskelige Love. Nødvendigheden og Gavnligheden af at Menneskene leve i Samfund med hverandre. Samfundets Fordringer og Forpligtelser til dets Medlemmer. Alles Ligbed bestaaer deri, at Samfundet maa sørge for den største fornuftmulige Ligbed i Alles Adgang til dets Goder. At Menneskene fødes ulige er en velbekjendt Sandhed; det er en Naturnødvendighed, men atter ogsaa en Naturvelgjerning. S. 48—51.

Standpunkterne i Livet og Videnskaben. S. 52—54.

Menneskets Opfatning saavel af den ydre som af den indre Tilværelseskreds retter sig ganske efter det Standpunkt, han indtager, og forandrer sig ved og med dette. Ethvert Væsen og enhver Ting betragtet som Midtpunktet i sin egen Kreds. Denne Naturegoisme som Betingelse for al endelig Tilværelse. S. 52—54.

Tidsaldrene. S. 55—59.

Den hyppige Klage over vor Tidsalder er oftere bleven besvaret, men fornyes uophørligt. Om den Maade paa hvilken man maa anstille Sammenligninger mellem de forskjellige Tidsaldre. Jo længere en Begivenhed er fjernet fra os i Hensende til Tid og Sted, jo mere forsvinder det Smaalige deri for os; men en nærmere Betragtning vil vise os, at det derfor ikke mindre i Virkeligheden fandtes der. Sammenligning mellem Grækenland og det nyere Europa i Hensende til aandelig Udvikling, til store Bedrifter og til Digterværker. S. 55—59.

Nogle Bidrag til at belyse Poesiens og Kritikens Eensidigheder og Overdrivelser i den senere Tid. S. 60—65.

I Menneskeslægtens Udviklingsperiode findes altid en vis Klasse af Mennesker, der drive Forbedringerne ud over de rette Grændser; hertil høre *dem*, der i det attende Aarhundredes Oplysningsgang gik til den Yderlighed at forkaste Alt, hvad de ikke forstode; disse opvakte Modstand, og denne gik atter saa vidt, at den nyere Tids Fremskridt foragtedes, og at man vendte tilbage til tidligere Tiders Vildfarelser. Advarsel mod den urigtige Mening, at Vantro, Materialisme og Overfladiskhed førte Eneherredømmet i det attende Aarhundrede; Opregning af de udmærkede Mænd, der bidrage til at forædle hiin Tidsalder; de ovennævnte Feil fremtraadte dengang vistnok hyppigt hos Mange; men de kunne dog ikke ansees for det indholdsrige Aarhundredes hele Charakteer. S. 60—61.

Om Opfatningen af den nyere Philosophi i Slutningen af det forrige og

Digitized by Google

i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Om den Foragt, hvormed man behandlede dem, der ikke forstode de nyere Systemer i Philosophi og Religion. Oprindelsen til og Følgerne af denne Fremgangsmaade. Der dannede sig en Klasse af Videnskabshadere, der benægtede Troens Poesiens og Videnskabens fælles Oprindelse. Gjendrivelse af den urigtige Forestilling om Kunst og Videnskab, at denne skulde kunne lade sig lære, hiin derimod ikke. Exempler paa Geniets Fremtræden i Videnskaben. Udvikling af Videnskabelighedens Væsen. Urigtigheden af at man ikke hvppigere søger for at gjendrive den Fordom mod Videnskaberne, der hersker hos Mange; disse falske Forestillinger berigtiges vel efterhaanden hos dem, der benytte Videnskabernes Resultater; men i Meningernes Rige er deres Indflydelse meget skadelig og har havt sørgelige Følger. S. 62—65.

I Anledning af den overdrevne Oldtidsbeundring. S. 66—67.

Bemærkninger over Domkirken i Cölln. S. 68—70.

Det store og høitidelige Indtryk, som Cöllner Domkirken gjør paa Beskueren. Skjøndt man beundrer den Aand, der har fattet saa stor en Tanke, maa man dog tilstaae, at Bygningens Udførelse, betragtet som et menneskeligt Foretagende, er for storartet. Dette udvikles nærmere. Lysten til at begynde noget saa Stort, at det overgaaer Kræfterne, er eget for et vist lavere Dannelsestrin og viser sig hyppigt i Middelalderens Kirkebygninger; Exempler herpaa. S. 68—69.

Om den Spidsfindighed, der hørte til den vaagnende Forstand, og som gjennemtrængte Middelalderens Frembringelser i flere forskjellige Retninger; den gothiske Bygningskunst betragtet som et levende Billede herpaa. Beundringen for vine Tiders Værker maa ikke forlede os til Ønsket at gjenopvække dem; de tilhøre en anden Naturperiode. Anvendning af hvad vi maa vente af vor Tids Kunst. S. 69—70.

Om Paul Mollers Yttringer over Popularitet og over Kunstord i Philosophien. S. 70—74.

Paul Mollers Mening, at Populariteten bestaaer deri, at Foredraget paa ethvert Punkt er tydeligt, kan ikke fuldkomment billiges; dette udvikles nærmere. Det Udmærkende i det populære Foredrag bestaaer blandt Andet deri, at man saa meget som muligt lader Anskuelsen understøtte Forstanden. Exempel herpaa. Man benytter i det populære Foredrag ikke alene det tidligere Sagte; men man tillader sig endog Henvisninger til de følgende Dele. Opoffrelsen af Bevisernes Strenghed for Fatteligheden, betragtet som den mest afgjørende Eiendommelighed for det populære Foredrag. Store Verdensanskuelser kunne være populære; Menneskene opnaae i samme Grad en høiere Dannelse, som de nærme sig til at opfatte disse som en Heelhed. S. 70—72.

Forudsætningen, at man kommer til det videnskabelige Foredrag med den fornødne Verdensanskuelse og Dannelse, er ofte falsk; herpaa beroer det,

Digitized by Google

at Mange ere i Besiddelse af en stor Kundskabsmasse uden at have Almeendannelse. Videnskabens Forhold til Menneskelivet betænkes ikke hyppigt nok; dette gjælder især om vor Tids Philosophi; ved flittigt at oplyse, hvorledes Hverdagslivets Forestillingsmaader forholde sig til Videnskabens, vilde man lette Overgangen til Indsigt i Systemet. S. 72—73.

Tvivl om, at der nogensinde er bleven gjort den Fordring, at Philosophien skulde undvære Kunstord. Fremstilling af den Klage, der har været ført over de philosophiske Kunstord; Forslag til et Priisspergsmaal desangaaende. Popularitet og al Fatteligbed fremmes i hei Grad, ved at Udtrykket gjøres saa eenfoldt som muligt; Exempler herpaa. S. 73—74

Forslag til et Priisspørgsmaal om Partiernes Fremgangsmaader. S. 74—75.

Partiførernes urigtige Fremgangsmaader bidrage meget til at forvirre mange Mennesker; det Gavnlige i at faae en grundig og upartisk Fremstilling af de Midler, hvorved disse forsætligt eller uforsætligt skuffe Mængden. S. 74—75.

Noget om Hegelianernes Philosophi. S. 75—77.

Fremstilling af adskillige vigtige Sandheder, den sandselige Tilværelse betræffende, til hvilke Hegelianerne aldeles intet Hensyn tage i deres Skrifter. Den sandselige Natur frembringes ikke ved Tænkningen; men Tænkningen er den til Bevidsthed vaagnende Natur i os. Det Urigtige i Hegelianernes Sætning: Hvor Gud ikke erkjendes, der er han ikke, oplyses ved Exempler af Naturvidenskaben. En nærmere Undersøgelse viser, at Paastanden tilsidst maa indskrænkes til, at han ikke er den kjendte Gud, hvor han ikke er kjendt. Man skal ikke sige: Kun hvad der kjendes, det er; men, hvad der virker, det er. S. 75—77.

Noget om Menneskets indre Væsen. S. 77—79.

Om Lyksaligheden af den aandelige Virksomhed. De fleste Menneskers Ligegyldighed for at kjende deres indvortes Væsen. De udvortes Omstændigheders Indflydelse paa Mennesket kan i en vis Henseende være betydelig; men hans indre Væsen og Anlæg kunne dog derved ikke forandres. Videre Udvikling heraf. S. 77—78.

Personlighed. S. 78.

Opfindelsesaand. S. 79—84.

Den urigtige Bedømmelse af store Opdagelser. Hensigten her at betragte de Kræfter, der høre til Opfindelsesaanden. Fremstilling af den Art af Aandsbevægelighed, der er nødvendig for den. Overeensstemmelsen mellem den videnskabelige Opfinderaand og Digternaturen. Opfinderen maa have en rig, levende Indbildningskraft, befrugtet af en betydelig Kundskabsskat og ordnet ved en klar Forstand. Ferend Opdagelserne skee, svæve

Digitized by Google

de i en ubeſtemt Taage af andre beſlægtede Tanker; til med Klarhed at fremdrage dem heraf herer Opfindelſesaanden Exempler: Newtons ſtore Opfatning af den almindelige Tiltrækning: Opdagelſen af det copernikanſke Syſtem. Om den Eenhed i Tankerne, der maa herſke hos Opfinderen. Om de Feil og Mangler, der ere Opfinderaanden naturlige. S. 79—84.

Om Æresbeviisninger. S. 84—85.

En Betragtning over Nydelſen af Digterværker og Smagens Uddannelſe derved. S. 85—86.

Overmaal af Poeſi. S. 86—88.

Bemærkninger om overnaturlige Væſeners Optagelſe i Digterværker. S. 88.

Urimeligheder i Poeſien. S. 89—90.

Bemærkninger over et Digt af Herweg. S. 90—91.

Uſandheder i Poeſien. S. 91—92.

Karrikatur af en litterair Strid. S. 92—94.
(Menneſkets dybe Trangs Karrikaturer).

Menneſkeberidere, S. 94—96.
I Anledning af dette Udtryk i et Digt af Baggeſen.

Vers af Byron, tilligemed Betragtninger over Elſkov, Kjærlighed og Ægteſkab. S. 96—98.

Opoffre Menneſkeheden for en Idee. S. 99.

Pietiſter. S. 99.

Indifferentisme. S. 100.

Bemærkning om Forbrydernes Sjæleevner. S. 100—101.

Bemærkninger om Sandhedskjærlighed. S. 101—103.

Om Modſigelſesaanden. S. 103.

Strøtanker. S. 103—104.

Tankeſprog. S. 105.

Hans Chriſtian Ørſteds Levnet ved C. Hauch. S. 107—183.

H. C. Ørſteds litteraire Arbeider. S. 184—194.

Digitized by Google

Beretning

om

H. C. Ørsteds efterladte Optegnelser over det danske Sprogs Forædling og om de Fordanskninger, hvortil han har bidraget, tilligemed et Udtog af disse Arbeider.

Digitized by Google

Digitized by Google

Beretning om H. C. Ørsteds efterladte Optegnelser over det danske Sprogs Forædling og om de Fordanskninger, hvortil han har bidraget, tilligemed et Udtog af disse Arbeider.

En Sag, der har ligget H. C. Ørsted meget paa Hjerte, er det danske Sprogs Udvikling og Rensning. Som bekjendt har han allerede 1814 udgivet et Universitets-Program, indeholdende Forslag til de chemiske Kunstords Fordanskning, af hvilke en stor Deel er bleven optagen med Bifald og har fortrængt de fremmede Udtryk.

Blandt hans efterladte Papirer fandtes mangfoldige Optegnelser over Sproget, nedskrevne til de forskjelligste Tider; disse ere efter deres Hovedindhold at betragte som meer eller mindre fuldførte Forarbeider og Bidrag til at forædle Sproget og til at berige vort danske Ordforraad og derved fortrænge vore Fremmedord. De Fremmedord, han har søgt at fordanske, henhøre til de forskjelligste Fag og Livsforhold, dog fornemmeligt til Naturlære og Philosophi; adskillige andre af disse ere henstillede uden Fordanskning til nærmere Overveielse (f. Ex. Legering, Organ, methodisk, Humanist). Til Erstatning for de fremmede Ord

Digitized by Google

foreſlaaes ſnart nyopfundne danſke, enten af Forfatteren ſelv eller af Andre, ofte dannede efter islandſk eller hollandſk Mønſter, ſnart de nærmeſt tilſvarende danſke Ord, ſom vel ere i Brug, men dog hyppigt tilſideſættes for fremmede (f. Ex. Boutik Bod, Auctoritet Hjemmel). Mellem Fremmedordene med deres Fordanſkning opſtilles ligeledes, paa ſit Sted i Bogſtavrækken, danſke Ord, iſær Kunſtord, hvis Sprogbrug her nærmere faſtſættes (Damp, Dunſt, Taage), eller ſom foreſlaaes indførte for at udtrykke et Begreb, der endnu ſavner ſit beſtemte Udtryk (Brugskunſter, vægtſvang), eller ſom ere forbigaaede i Molbechs Ordbog; endvidere findes iblandt Optegnelſerne en Deel Lydord (bruſe, raſle, riſle, ſurre, o. ſ. v.); en Række danſke Ord, ſom fremmede Sprog ikke kunne gjengive ſaa betegnende (ſandſe, flytte, Suul); udførligere Bemærkninger over Sprogforædlingen ligeſom over enkelte Ord og Sprogbrug.

Det vilde viſtnok være beklageligt, om Almeenheden ſkulde ſavne de Bidrag til Sprogets Forædling og den Veiledning og Opmuntring til at arbeide videre i denne Retning, ſom Ørſted her har efterladt ligeſom en Arv; man har derfor, da disſe uden nogen beſtemt Orden eller Plan foretagne Optegnelſer viſtnok ikke egnede ſig til ligefrem at offentliggjøres, ſøgt ved et Udvalg deraf ſaavidt muligt her at gjengive Præget af det hele Efterladenſkab, der ſenere vil blive opbevaret i et af de offentlige Bibliotheker til Bedſte for dem, der kunde ønſke at gjøre ſig nøiere bekjendte dermed.

Digitized by Google

Sprogforædling.

Regler for Orddannelse og didhørende Bemærkninger.

(Sammenstillingen tilfældig).

At Ordene ikke maae stride mod Sprogets Natur, være korte og saa vidt muligt ikke være vanskelige at udtale, forstaaer sig.

Mange begaae den store Feil at fordre at Ordet skal udtale Sagen, og dadle det, naar det ikke har denne formeente Dyd. Vilde de behandle de gamle Ord paa samme Maade, skulde de snart see, hvor stridende mod Sprogets Natur deres Fordring er. Ordene ere nærmest for Indbildningskraften og maa kun ikke være mod Forstanden. Selv den Omstændighed, at et Ord kan tages i en anden Betydning end i den foreslagne, er ikke afgjørende imod det, men maa bedømmes med Hensyn paa alle Forholdene.

Ordentligviis skulle Ordene kun antyde, ikke stræbe at udtrykke hele Tankeindholdet (ikke være Definitioner).

Man maa vogte sig for den hos os saa gængse Feil, at oversætte Kunstordene af fremmede Sprog, f. Ex. eiendommelig Vægt for Vægtfylde.

Man maa, saa meget skee kan, undgaae at betegne det Enkelte med Ord, som afledes fra det Sammensatte, f. Ex. Vandstof, Surstof, Salpeterstof til at betegne visse Bestanddele af Vandet, Syrerne, Salpeteret. Det sidste Ord er dobbelt feilagtigt. Ordet Salpetersyre for Qvælstofsyre har allerede den paaankede Feil, Ordet Salpeterstof var egentlig meent Salpetersyre-Stof.

Mange fremmede Ord skulle slet ikke oversættes f. Ex. barometrisk Tilstand, der ikke er Andet end Lufttryk.

Digitized by Google

Ord, som let kunne forveksles med andre, bør undgaaes, f. Ex. Skilningslære, som saa let i Udtalen bliver til det latterlige Skillingslære, Dyrlærer for Zoolog, da man ved Dyrlærer snarere forstaaer En, som oplærer Dyr.

Mænd, som nogenlunde udelukkende opoffre sig til en vis Videnskab, ringeagte ofte Bestræbelserne for at forædle Modersmaalets til deres Fag henhørende Kunstsprog. Mange af dem mene, at det vilde være Tidsspilde for dem at anvende Tiden derpaa. De kunne heri have Ret: for dem kan det være Tidsspilde, forsaavidt det ikke passer til den Tankeretning, de have valgt, maaskee endog ikke passer til deres Evners Særegenhed; men derfor er det dog vigtigt for Folkets og Sprogets Dannelse. Vi ville ikke dadle dem, som ifølge deres Aandsretning holde sig fra dette Værk, naar de virke hæderligt i andre Retninger; men dersom de lade haant derom, ere vi berettigede til at sige dem, at deres Ringeagt beviser en Mangel hos dem selv.

De fremmede Ord give det Betegnede selv noget Fremmed for Indbildningskraften, et Skin af at være mere betydningsfuldt, end man ellers skulde have tænkt. Man søger noget Dybere deri, ligesom dette skeer i Begyndelsen, naar Noget meddeles os under mange Forberedelser. Naar man taler til en Ulærd om Temperatur, søger han noget Mere deri, end naar man taler om Varmhed: taler man om Pression, troer han, at det betyder noget Mere end Tryk: taler man om Objekt, tænker han, at det betyder noget Mere end Gjenstand.

Jo nærmere man kan bringe Videnskabens Sprog til at udtrykke Tingene ligesom med eet Slag baade for Tanke og Indbildningskraft, desto mere gjøre vi det til et Led i den almindelige Dannelse og til Folkets Eiendom; det er med andre Ord: man formerer dets aandelige Rigdom, hvilken allerede i og for sig selv er mere værd end den legemlige; men iøvrigt er det vist, at Udbredelsen af denne aandelige Rigdom vækker

Digitized by Google

Folket til at virke mere og giver det større Hjælpemidler til at forøge Landets Velstand.

Sysselsættelsen med fremmede Sprog gaaer hos os ofte saa vidt, at man tænker i mange Sprog paa eengang og derfor belemrer Sproget baade med fremmede Vendinger og fremmede Ord.

Jo mere man opbygger Kunstord, det ene oven paa det andet, desto kortere kan man jo tale; men desto lettere kan man ogsaa danne en Labyrinth, hvori Mange løbe vild. I alle Tilfælde gjør man Sandheden mindre let overskuelig og derved mindre let tilgængelig. Jo mere letoverskuelig en Sag er, desto mere skikkede ere vi mod at tænke feil derover. I saadanne Fag, hvori vor Kundskab er mindst sikker, kan man af Kunstord danne et Slot af Sæbebobler, som seer saare pragtfuldt ud og skuffer de Ukyndige.

Det er aldeles ikke nødvendigt, at vi skulle give enhver Vending, som findes i fremmede Sprog, ganske i vort eget; intet fremmed Sprog formaaer heller at gjengive alle vore Ord og Vendinger. Lader os tænke paa Dansk, ikke paa Tydsk eller Fransk eller Latin, og vi ville sikkert finde danske Udtryk for vore virkelige Tanker. Kunde Skintankerne døe i Fødselen, var det godt.

Man gjør ligeledes den sande Sprogudvikling stort Afbræk, naar man fordrer, at vi skulle gjengive ethvert fremmed Udtryk og det endog med alle de Afskygninger, saaledes som man træffer dem i et fremmed Sprog; dette er ikke blot umuligt for vort Sprog, men ogsaa for ethvert andet. Kan man opregne mange fremmede Udtryk, som ikke have tilsvarende i vort Sprog, kunne vi ogsaa finde mange danske, til hvilke man i de fleste andre Sprog ikke finder noget Tilsvarende. Det er Tanker, Anskuelser, Følelser, man skal udtrykke; men kan man ikke bruge samme Udtryksformer, maa man finde andre. Man gjør vel deri, at man ofte fordyber sig i de Værker, som fremmed Aand og

Digitized by Google

Kunſt have frembragt, man bør for at nyde dem og høſte Gavn af dem hengive ſig til dem, tænke med dem; men under al denne Stræben gjælder det: glem dit Selv, men tab det ikke. Naar man i Aanden har reiſt udenlands, maa man vende tilbage og raſt leve ſig ind paany i Modersmaalet. Man ſkal meddele Landsmænd, hvad man har lært af de Fremmede, hvad man har tænkt i deres Aand og Sprog og maaſkee hos ſig ſelv har udtalt i fremmed Maal; men man maa først tilgavns overføre det i Modersmaalet. Det, man ſig er ſine Landsmænd, maa være ſaaledes ſagt, ſom om det fra først af var tænkt i Modersmaalet. Dette vil ingenlunde hindre en Forfatter i at berige ſit Sprog ved Hjælp af de fremmede; men han maa mage det ſaa, at dette Fremmede forvandles til Kjød af vort Kjød og Blod af vort Blod; den danſke Mand maa *danſke* det Fremmede han vil byde ſit Folk, og i ſamme Aand maa Enhver handle, ſom vil berige ſit Sprog.

Uagtet ſaavel det Danſke ſom Svenſke, i Forhold til det ringe Antal, ſom dyrke hvert af dem, er beundringsværdigt rigt og uddannet, ville dog vi Nordboer komme til at ſtaae tilbage for de kraftigſt fremſkridende andre Folk, derſom vi forſømme at virke ſammen og i Forening at uddanne vore Sprog; men virke vi med ſand Overeenſtemmelſe, ville vi være iſtand til at udgjøre en Stormagt i Sprogverdenen. De Nordmænd, ſom ret udtrykkeligt lægge Vind paa at gjøre deres Sprog ſaa forſkjelligt fra vort ſom muligt, handle i en for deres Folk ſkadelig Aand. Det Danſke er ogſaa Norſk. Norſke Mænd have kraftigt medvirket til dets Uddannelſe. Kan en Nordmand, blot for en forfængelig Navneværdies Skyld, alvorligt ville, at hans Sprog ſkal rive ſig ud af denne hiſtoriſke Sammenhæng? Naturligviis kan det ikke falde nogen Fornuftig ind at raade Nordmanden til ikke at øſe af den Guldgrube, ſom Almueſproget i hans Land frembyder — ſaa gjøre vi Alle — men lader os gjøre det i broderlig Forening, ſaa-

Digitized by Google

ledes at vi kunne staae kraftige i rig Dannelse for os selv og hæderligt stærke ligeoverfor Fremmede!

Uagtet det er vigtigt at rense Sproget fra ufornødne fremmede Ord, bør man ikke ængste sig paa Sprogærens Vegne, ved at det beholder mange fremmede Ord. Herfor er intet Sprog frit. Alle dannede Sprog ere Frembringelser af de forskjellige dannede Nationers Samvirkning. Hver for sig finder heldige Udtryk for Ting og Tanker, som især fremtræde for dem. Hvad den ene Nation siger nyt og træffende, hører den anden, griber og bruger det, og tager til det fremmede Ord med den fremmede Tanke. Hvor vidtudbredt i Europas forskjellige Sprog ere ikke Ordene Natur, Nation, Poesi, Litteratur, Armee, Capitain, Astronomi, Physik, Medicin, Zenit, Nadir, Pol, Product, Mathematik o. s. v.! Af Vrangjerrighed skulle vi neppe udelukke dem; men heraf følger ikke, at vi skulle forsømme at erstatte disse Ord med andre, øste af vort eget Sprog. Naar de ere ret hjemlige eller ret betegnende, tjene de altid til at rykke Tingene vort aandelige Øie nærmere.

Den Berigelse, man især maa ønske Sproget, er rigtige, indholdsrige, frugtbare Ord. Jo mere Menneskets betydningsfuldeste Tanker og Forestillinger finde Udtryk i Modersmaalet, jo mere beriges og uddannes Folkeaanden.

Vi ere her hos os og ikke mindre i Tydskland tilbøielige til at tale med fremmede Tunger. Det er en Feil altid at ville sige ganske det samme, som Fremmede sige. Lad Tydskeren sige, at en Flod formæler sig med Havet — det passer sig i hans Sprog — men vi maae nøies med forene eller et andet Ord, der ikke er fuldt saa poetisk som hiint tydske. Selv de bedste Skribenters Anseelse kan ikke forsvare en saadan Fortydskning.

Derimod har jeg ogsaa seet Exempler nok paa urimelig Vngstlighed for tydske Udtryk. Saaledes hørte jeg engang en,

Digitized by Google

nu for længe siden bortdød, Sprogrenser frygte for Ordet glødende Kul, fordi glühende Kohle er Tydsk; vi burde altid bruge Gløder. Manden havde forsaavidt Ret, at man ikke skulde, som vor Bibeloversættelse vil, samle gloende Kul, men Gløder paa sin Fjendes Hoved ved Velgjerninger; men havde Uret, naar han vilde, at Chemikeren ikke skal kalde det Kulstøv, han har glødet i en Digel, gloende Kul, og det blot af en, jeg vilde kalde det overtroisk Frygt for Tydskernes glühende Kohle.

Den korte Regel er: Tænk det, Du vil sige, paa Dansk og tal saa.

Man gjør vel i at forestille sig, at man skulde sige Noget, man først havde tænkt efter et fremmed Tilsnit, til fornuftige Danske, som ikke havde lært fremmede Sprog, og heller ikke havde forstruet deres Dansk ved forskruede danske Forfattere.

En af de Omstændigheder, som i mange Tilfælde gjør Stilen affecteret, er den Indbildning, at man overalt bør undgaae at sige Jeg. Derfor seer man saa tit den Skrivende omtale sig selv som Undertegnede, Forfatteren, Recensenten o. s. v., hvorpaa han siden naturligviis taler om sig selv i tredie Person, hvilket nøder ham til i mange Tilfælde at bruge nogen Kunst, for at Læseren kan skjelne ham fra en Anden. Andre bruge Vi istedetfor Jeg og give derved ofte deres Tale et Anstrøg af Fornemhed, som endog er latterlig. Den korte Regel bør være den: „Brug ikke Jeg, uden hvor det er naturligst og rigtigst." Vi have allerede gjort Skade nok ved at indføre De istedetfor Du (Vous, You istedetfor Tu, Thou); videre bør vi ikke drive Complimentmageriet til Grammatikens Krænkelse. At man kan anføre store Skribenters Brug til Fordeel for denne Misbrug, maa ikke bestemme vor Dom.

Man burde have Ordregistere, ordnede saaledes, at man overssaae alle Ord, der henhøre til en vis Gjenstand, f. Ex. alle Ord, der henhøre til Lys og Lysvirkninger, til Lyd og Lydvirkninger, til

Digitized by Google

Tænkningsforhold, til Følelsesforhold o. s. v. Registeret skulde enten slet ingen Ordforklaringer indeholde eller dog kun saadanne, hvor noget Nyt var at sige. Ved en saadan Ordbog vilde man let finde Udtryk over Gjenstanden, som ellers ikke vilde falde En ind i Hast. Man vilde allerede udrette Noget af dette, ved at opregne i Ordbøgerne under hvert Grundord alle de Sammensætninger, hvori de forekomme; dog burde maaskee dette ogsaa udgjøre en Deel af hin Gjenstandsordbog.

Physiske Ordslægtskaber ere næsten aldrig blevne behandlede af dem, som skreve om de saakaldte eenstydige Ord, hvilke man hellere maatte kalde meningsbeslægtede. Man vilde vinde meget for Sproget i Almindelighed ved en grundig Undersøgelse over Ordenes sandselige Betydning; thi den ligger som oftest til Grund i den aandelige.

Digitized by Google

Uddrag af Ordsamlingen.

A.

Abnorm, regelstridig.

absorbere, indsuge.

acclimatisere, vænne til et Land, landvænne.

acclimatiseret, landvant.

Adbyrd, et godt gammelt Ord, som man har ladet forældes og derpaa fortrænges af det ravtydske Gebærde. Adbæring vilde sige det samme, men maatte staae tilbage som nygjort og mindre kraftfuldt; derimod kunde Adbærd i Overeensstemmelse med Adfærd maaskee anbefales.

Aerolith, Luftsteen.

affiltreret, afsiet.

Alkali. Uagtet dette Ord allerede har gammel Borgerret i Sproget, bør dog et dansk Ord som Aask ei savnes, fordi det her gjælder om at betegne en Virksomhed, der omtrent er ligesaa udbredt som Syrernes. Saa udbredte Virsomheder maae nødigt savne Betegnelse i Sproget.

Analog er et overflødigt fremmed Ord; overeensstemmende betyder det samme. I Analogi med kan ogsaa for det meste gives i Overeensstemmelse med, undertiden ved Ordet jevnført med. Analoge Ting eller Forhold, vil sige dem, der ere sammensvarende. I mange Tilfælde kan man sige, at den ene analoge Ting svarer til den anden.

Anode, Kathode ere slette Ord; vil man gaae ud fra den Talebrug, hvorefter man bruger elektrisk Strøm og tillægger den en Retning fra den saakaldte + E til — E, saa kunde man kalde Anoden Fralederen, Kathoden Tillederen, og i Sammenhæng hermed kunde man tale om Fraledning og Tilledning. Saaledes kunde man da sige: I Voltas Søile sker Fraledningen fra Zinken til Vædsken, fra

Digitized by Google

Vædsken til Kobberet, fra Kobberet til Zinken og derfra igjen til Vædsken o. s. v. Man kunde maaskee endnu bedre bruge Udtrykkene Indleder og Udleder, man havde da ogsaa det bequemme Indgang og Udgang.

Anion, Medgænger } i den elektriske Strøm.
Kation, Modgænger }

Antipathi, Modstemning.

Armatur (Magnetens) Belægning; f. Ex. for at opnaae den fulde Virkning af en Magnetsteen maa man give den en velanordnet Belægning (Armatur) af Jernstinner.

Atmosphære oversætter M. Woldike V. S. Skr. D. 1 S. 381 Veirdamp. En rigtigere Oversættelse vilde ogsaa give et bedre dansk Ord: Veirkreds; dog er vel Luftkreds bedre.

B.

Billedkunst er et Ord, som omfatter alle de dannende Kunster.

Borneret kan vel gives ved indskrænket; men dette Ord er ikke betegnende nok. Skrankebundet synes ved mange Leiligheder at burde foretrækkes. Snæversynet, snæversigtig fortjener ogsaa vor Opmærksomhed og betegner noget Andet end kortsynet. Maaskee kunde man endnu bedre bruge trangsynet.

Brachystochroniske Linie, Snarfaldslinie.

Brede, som Udtryk for Afstanden fra Æquator, er rigtignok gammelt og Dansk og har ganske tilsvarende Benævnelser i andre Sprog; men det er i alle Sprog et slet Ord. Paa Dansk kunde man kalde det Midsjerne, ligesom man kan kalde Æquator Midkreds. Maaskee bør man dog lade saa almeengjældende Ord blive staaende. Jeg anfører dem blot som Gjenstand for Overveielse. Midkreds vil dog have den

Digitized by Google

store Fordeel at kunne bruges i Poesi: „Nær Jordens Midkreds hæver sig Afrika til Fjeld." Som Exempel paa den store Bequemhed Optagelsen af Midkreds, Midsjerne o. s. v. har, kan anføres: Jo sjernere et Land ligger fra Jordens Midkreds, jo mere skraat falde Solstraalerne derpaa og opvarme det derfor desto mindre; dog blive de midsjerne Landes Sommere ikke derfor saa kolde, som man ifølge heraf skulde formode, fordi deres Sommerdages Længde er langt større end i de midnærmere Lande.

Brugskunster i Modsætning til Skjønhedskunster; Nogle nævne mechaniske Kunster som Modsætning til skjønne Kunster; hverken Modsætningen eller Navnene ere heldige; thi der gives ligesaavel chemiske som mechaniske Kunster; desuden frembringe ogsaa Brugskunsterne skjønne Ting uden at have til Hensigt at gjøre dem skjønne: f. Ex. en Bro, som ret skal være hensigtslundig bliver derved skjøn; et Farvestof, som ret er reent, bliver derved ofte skjønt. Det synes altsaa rigtigst at sige: Skjønhedskunster kalde vi de Kunster, som have Skjønhed til Hensigt eller maaskee bedre til Hovedhensigt; Brugskunster kalde vi dem, der have noget Brug til Hensigt eller Hovedhensigt. Skjønhedskunsterne indbefatte Billedkunster, Tonekunst, Sprogkunster. Brugskunsterne ere mechaniske, chemiske, blandede. Naturligviis kunne de ogsaa inddeles efter andre Synsmaader.

C.

Calibrering, Viddemaalning.

Concav, indhvælvet.

Conver, udhvælvet.

Conseqvent, i Tænkning følgestreng, følgerigtig; i Handling selvstemmig.

Digitized by Google

Conſeqvents, Følgerigtighed, Følgeſtrenghed, Selvſtemmighed.

Conſiſtents, Stivhedsgrad.

D.

Damp, Dunſt, Taage bør anføres i Kunſtſproget. Man kan ſige: Naar Legemet forſættes i en uſynlig Tilſtand, er det Damp. Det Vand, ſom en ganſke klar Luft indeholder, er Damp; naar den begynder at gaae over til Draabetilſtand, fremkommer deri utallige Draaber eller Dunſtbobler: den bliver nu ſynlig for Øiet og kaldes Taage.

Decompoſition, Sønderſkilning.

Dimenſioner kaldes i en Overſættelſe af Islandſk Maalninger. Dette kan vel neppe gaae an. Mon man kunde bruge Maalgænger, Maalſnit, Maallunder? Det ſidſte af lunde, ſom findes i hvorlunde o. ſ. v.

F.

Fordraabning, Dampens Overgang til Draabetilſtand.

Forfoldige dannes paa ſamme Maade af Tillægsordet foldig, der ligger i mangfoldig, trefoldig o. ſ. v., ſom forfærdige dannes af færdig, forfuldkomme af fuldkommen. Det betyder da multiplicere. Det Tydſke vervielfältigen er ikke godt, fordi man ikke altid tager det, ſom ſkal forfoldiges mange Gange, men ofte en halv, en trediedeel Gang o. ſ. v.

Forfoldigelſe, Multiplication.

Forholdslempet, ſom retter ſig efter Forholdene.

Forholdslundig, iſtedetfor forholdsmæſſig.

Forvittre, veirſmuldret, veirſlagen, forveiret.

Friction. Det af Latinen tagne Ord Friction bør i det

Digitized by Google

Danſke hedde Gnidning ikke Rivning. Dette ſidſte har man ved Misforſtand optaget af det Tydſke. Ordet reiben i det Tydſke har baade den Betydning at rive ſmaat, f. Ex. rive Peberrod, og at gnide. Naar vi f. Ex. tale om at gnide en Glasſtang med et Stykke Silke for at gjøre den elektriſk, vil man i det Tydſke med Rette bruge Ordet reiben; men vi vilde tale Tydſk-Danſk, derſom vi talte om at rive Glas med Silke. Det er da ogſaa Tydſk-Danſk, naar vi kalde Gnidningspuderne ved en Elektriceermaſkine Rivepuderne. Den Modſtand, ſom frembringes derved, at Legemer bevæge ſig under gjenſidig Berøring, bør da hedde Gnidningsmodſtand og Handlingen, hvorved Modſtanden frembringes, Gnidning ikke Rivning. Som bekjendt kan man ogſaa, hvor ingen Misforſtaaelſe derved frembringes, nævne Gnidningen iſtedetfor Gnidningsmodſtanden.

Man bruger ofte Gnidningsmodſtanden i Billedſproget, idet man ſammenligner den Modſtand ſjendtlige Meninger eller Fremgangsmaader foraarſage med den Gnidning, ſom i Maſkiner ofte i ſaa høi Grad ſvækker Virkningen; men vore Skribenter kalde den da tydſkagtigt Rivning. Naar man ikke vil bruge Billedudtrykket, uden hvor det virkeligt paſſer, vil man godt kunne anvende Ordene: Gnidning, Gnidningsmodſtand, Gnidningshindring.

Frontiſpice, Hovedgavl.

G.

Gemüſe, Grønſel.

Gemyt ſynes mig at være vort aandelige Væſen i dets Sammenſmeltning med det Sandſelige, altſaa vort aandelige Væſen ſom følgende og havende Tilbøieligheder; men derimod kalde vi ikke vort aandelige Væſen Gemyt, forſaavidt det yttrer ſig ved den mere uafhængige Tænken og Villen. Vi

Digitized by Google

kunne istedetfor det Tydske Gemyt bruge vort Danske Hu. Af dette kommer Ordet hyggeligt: det, som stemmer med vor Hu. Det Tydske gemüthlich er hyggeligt. De Norske sige ogsaa et hyggeligt Menneske. Vi skulde mere stræbe efter at udvide Brugen af vore nordiske Ord end overilet optage ram tydske.

Generalnævner (efter Islandsk) Samnævner.

Genere, som maa ubtales efter et andet Sprogs Regler, burde ikke taales i Sproget. Maaskee finder man intet dansk Ord, som erstatter det i alle Betydningerne; men enhver Tanke, det skal betegne, kan ogsaa udtrykkes paa Dansk, f. Ex. bebyrde, besvære, være til Byrde, gjøre Ulejlighed. Vilde man indføre det Ord skrænke af Skranke, vilde man maaskee erstatte det i alle Retninger.

Gjennemsnit erstattes tit gavnligt ved Tværsnit og Gjennemsnitsflade ved Tværflade.

H.

Hastighed er en Stedforandrings Størrelse, maalt ved Forholdet af det gjennemløbne Rum til den anvendte Tid.

Hurtighed bestemmes ved Kortheden af den Tid, hvori en Handling tilendebringes. Denne Handling kan ligesaavel være en Naturhandling som en Menneskehandling. Forskjellen mellem Hastighed og Hurtighed ligger ikke deri, at man fæster Opmærksomheden paa Tiden — thi man kan ogsaa sige, at Hastigheden forholder sig som Tidens Kortheb, hvori et givet Rum gjennemløbes — men Forskjellen ligger deri, at Opmærksomheden især fæstes til Tiden, hvori det Skete fuldendtes. Man kan derfor sige om den Bevægelse, hvorved et Rum hastigt blev gjennemløbet, at den gik hurtigt, tilendebragtes hurtigt.

Hastigheden kan derimod omtales, uden at Opmærksomheden hviler paa Tilendebringelsen.

Fart er Hastigheden i et givet Øieblik. Dette Begreb er det vigtigt at fastholde; thi et Legeme kan hvert Øieblik

Digitized by Google

forandre sin Hastighed; man kan da rigtignok tale om Legemets Hastighed i et givet Øieblik; men det er meget bequemmere da at have det korte Ord: Fart.

En faldende Steen kommer desto hurtigere til Jorden, jo mindre Høiden er, hvorfra den falder. Den faaer hvert Øieblik en større Fart. Dens Hastighed er en jevntvorende.

Høines svarer til det Tydske gesteigert werden.

J.

Individ kaldte Risbrigh et Enster. En enkelt Skilling kaldtes forhen en Ensterskilling.

Individuel, særegen, eenstig, (findes hos Molbech). Ordet oversættes tit bedst paa første Maade.

Individualisere, fremstille i sin Eiendommelighed. Jeg mener, at man kunde danne følgende Ordrække: Individ Enster, individuelt ensterligt, Individualitet Ensterlighed, individualisere ensterssætte. De tre sidste latinskagtige Ord have Danske ondt ved at udtale. De tilsvarende Danske ville klinge sære, medens de ere nye; men prøver man at indføre dem, ville de snart findes brugbare. Det er sandt, at man bruger Individualitet i Betydninger, hvori det ny Ord ikke vilde passe; f. Ex. „Dette stemmer ikke med min Individualitet." Her maa man sige: „Dette stemmer ikke med min Eiendommelighed" (eller Egenvæsen). „Digteren maa individualisere" vil vistnok klinge underligt, naar det udtrykkes: „Digteren maa ensterssætte." Men man vil med Tiden ligesaalidet støde derover, som man nu støder over Gjenstand, hvorover man engang forargede sig saameget.

Ingénieur civil. Man har været meget forlegen med at udfinde et Ord for de Arbeider, hvorved Indsigt anvendes

Digitized by Google

til at frembringe mechaniſke Virkninger. Italienerne have allerede tidligt kaldet Bygmeſteren for Krigsmaſkiner ingegnero og ſiden anvendt Navnet paa enhver Maſkinbygger og Maſkinmeſter. Franſkmændenes *Ingénieur civil* og Englændernes *civil Engeneer* ſige aabenbart det ſamme. Skulle vi nu ſige Civil-Ingenieur, ſom vi have begyndt, eller ſkulle vi udfinde et nyt Navn? Begrebet Civil-Ingenieur er temmelig ubeſtemt; men ſaameget er viſt, at det forudſætter Værk, (Arbeide i Legemverdenen), ſom dog ſtaaer høiere end Haandværk. Ordet Kunſt have allerede Dyrkerne af det Skjønne bemægtiget ſig. Lader os mod Haandværk ſætte Kløgtværk: Vi have da Kløgtværksmand, Kløgtværkskyndig, Kløgtværks-Videnſkab. Naar man først har afryſtet Vaneforbommen, vil man finde Ordene bequemme.

K.

Kalcinere, ſmulbrænde, naar det ikke betyder at iltes.

Krydsvirkning. Dette Ord bør ikke ſavnes i vort Sprog. Magnetvirkningen og den elektriſke Strøm ere Krydsvirkninger for hinanden. Diamagnetismen indeholder en magnetiſk Krydsvirkning. Lyspolariſationen er en Krydsvirkning til Lysſtraalningen. Forſaavidt Krydsningerne udſpringe af een fælles Grund, have et fælles Udſpring, kunde man kalde dem krydsbyrdige (*chiogone* efter det Græſke).

L.

Liberal betyder ædelſindet, høiſindet, friſindet, gavmild. Ordet liberal er ſaa ofte misbrugt, at man burde undgaae Brugen.

Digitized by Google

Local, ſtedegen.
Localitet, Stedegenhed.

M.

Magnetiſere indfører en fremmed Ordbøining i Sproget. Hvorfor ikke ſige magnete (af Magnet) ſom korne (af Korn)?

Magnetisme er ikke andet end Magnettilſtand.

Meteor bør hedde Luftbegivenhed. Man bruger ofte Ordet Meteor paa en Maade, der ſlet ikke paſſer til dets Oprindelſe, ſom antyder noget Høitſvævende. Medens Luftbegivenhed betegner det almindelige Begreb, kan man med Nytte betegne ſæregne Arter deraf med egne Ord; Luftſyn paſſer f. Ex. paa mangfoldige af dem. Melloni ſiger om Duggen, at dette Meteor viſer ſig førſt i en liden Afſtand fra Grunden og hæver ſig ſiden høiere og høiere. Her paſſer Luftbegivenhed langt bedre.

Meteorologi bør hedde Veirligslære.

Millionfold er et Ord, der fortjener at indføres.

N.

Naturalder kan i mange Tilfælde bruges iſtedetfor Naturperiode.

Naturtid ligeſaa.

Naturſtilling, Naturtanke, Naturhandling ere Ord, der fortjene at indføres.

Nuance, Affkygning. Nuancering kan gjerne faae ſamme Navn.

Digitized by Google

O.

Objectiv betyder i mange Udtryk hverken mere eller mindre end virkelig. Reel falder ogsaa for det meste sammen med virkelig. Subjectivt er ofte ikke Andet end formeentligt. Naar Nogen siger: det er min subjective Overbeviisning, gjorde han bedre i at sige: dette er min Mening. Jeg nægter ikke, at det første Udtryk giver en anden Afskygning af Tanke; men som oftest er det sidste Udtryk en langt rigtigere og uskyldigere Betegnelse af hvad, man vilde sige.

Omstændigheder maae ikke, som nu saa hyppigt skeer, ombyttes med Forhold. Exempel: Lys, som er tilbagekastet fra Vandspeilet under visse Vinkler, vil belyse Væg og Ruder i en Bygning i ganske andre Forhold end dem, der finde Sted under sædvanlige Omstændigheder.

Opdriftslinie. Naar et Legeme bæres af Vandet, modtager det en Retning som af opadgaaende Tryk, hvis Resultante gaaer igjennem den uddrevne Vandmasses Tyngdepunkt. Denne Linie kaldes Opdriftslinie.

Optisk Bedrag, Synsvildelse.

P.

Parvenü, Opkomling.

Patriotisme, Fædrelandssind. Ofte burde det gives ved Borgersind, Medborgersind. Her burde allermindst et fremmed Ord bruges.

Perpetuum mobile, Selvbevæger.

Phasis, laant fra Astronomiens Udtryk om Maanens Udseende, bruges til billedligt, hvor det slet ikke hører hen: f. Ex. i Schumachers Nordlys S. 18 om Varmeforandringerne i Døgnets og Aarets Løb. Naar vi ikke ængstligt ville over-

Digitized by Google

fætte, men tænke paa Danſk, kunde man langt naturligere bruge Varmeſkifter ligeſom Maaneſkifter.

Photographi, Lyſtegning.

Photogene Billeder, Lysbilleder.

Phænomen i Naturvidenſkaben er ofte Yttring. Man har nu foreſlaaet Fremtoning; man maatte da kalde Sprogphænomen Sprogfremtoning. Ethvert nyt Ord vil her finde Modſtand; men til alle de Betydninger, man giver Ordet Phænomen, ſynes mig, at Ordet Frembydelſe (det ſom frembyder ſig) vilde paſſe bedſt. Man vilde ſnart vænne ſig til det. I det Svenſke bruger man Foreteelſe; da vi have at tee, at tee ſig, at betee, ſynes dette Ord værd at optage.

Pol, polariſere, Polaritet henhøre til de meſt misbrugte Ord, ſom ofte have gjort Begynderne Vanſkeligheder og givet Anledning til Misforſtaaelſe. Pol brugtes videnſkabeligt ikkun først om Endepunkterne af Omdreiningsaxen, navnligt Jordens, ſenere om Magnetens Modſætningspunkter, fordi man troede, at Jordpolerne ogſaa vare magnetiſke Hovedpunkter, hvilket vi nu vide, at de ikke ere. Senere anvendte man ſamme Udtryk paa Galvanismen og kaldte de yderſte Punkter af Volta's Støtte dens Poler. Nu kalder man ogſaa den Tilſtand, hvori den galvaniſke Strøm ſætter Overfladerne af de deri ſig befindende Legemer, Polariſation. Man har allerede længe talt om chemiſk modſatte Stoffer ſom Poler o. ſ. v. Men den meſt urimelige Anvendelſe af Begrebet er det dog, naar man taler om Lyſets Polariſation iſær efter den Indſigt, vi nu have i Sagen. Hvor ere Polerne for denne Polariſation? Planſætning vil i ſidſtnævnte Tilfælde kunne erſtatte det fremmede Ord; man danner heraf igjen Verbet at planſætte iſtedetfor at polariſere.

Porøs, hulret (ikke hos Molbech).

Poroſitet, Hullethed, Hulring.

Digitized by Google

Potenſere bruges ikke letteligen uden af nyere Skribentere over philoſophiſke Materier og maa ikke tages i mathematiſk Betydning. Vilde man tage det mathematiſk, maatte man overſætte det ſelvfoldige. I den philoſophiſke Betydning kunde man vel kalde potenſere at opſtemme og depotenſere at nedſtemme. Derved vilde man mere paſſende udtrykke Tanken end ved de anførte mathematiſke Ord.

Proces kan ofte udtrykkes Foregang, ofte Virkningsgang, Handlingsgang.

Præcipitere, bundfælde, udfille.

Q.

Qvadratalen, Fladetalen.

Qvadratfod, Fladefod.

Qvadratmiil, Flademiil. (Det tydſke Geviertemeile er ſlet valgt).

R.

Refler, f. Gr. det ved de ydre Sandſer modtagne Billedes Refler paa Følelſen o. ſ. v. Tilbageſtraalning er i alle Maader ligeſaa betegnende. Gjenſtraalning er endnu bedre og ſvarer til Gjenlyd, Gjenſkin o. ſ. v.

Regnen kan blandt Andet inddeles i ſtordraabet og ſmaadraabet. Den meſt ſmaadraabede kaldes Støvregn. I varme Lande har man ordentligviis en langt ſtørre Regnmængde om Aaret end i de koldere; men dog har man ikke der ſaamange Regndage; thi Regnen er hiſt mere ſtordraabet. Dette lader ſig ogſaa anvende paa Regnmængden i de varme og kolde Maaneder paa eet Sted. En kold Maaned kan have langt flere Regndage end en varm og dog have langt mindre Regnmængde, fordi Regnen har været ſmaadraabet.

Digitized by Google

Respirationsorganer, Aandningsredskaber.

Retskrivning, de Svenske have det endnu mere træffende Ord Retstavning, hvilket dog nu neppe burde fortrænge det antagne; men de have ogsaa Velskrivning. Dette Ord kan ligefrem optages og fortjener det.

S.

Skabelunde er sikkert langt rigtigere end Skabelon, som Molbech har. Lund har baade paa Islandsk og Svensk blandt flere Betydninger ogsaa den, at det betyder Maade. Vi have denne Betydning i mange gode, gamle, danske Ord, som hvorlunde, ingenlunde, nogenlunde, saalunde. Det kunde indføres i mange Ord, f. Ex. regellundigt, middellundigt.

Specifisk Varme, Vægtfylde.

Spiral, Vindelbugt; spiral, vindelbugtet.

Stringents er et overflødigt Ord hos os; vi have Følgestrenghed.

Straalevarme. Den mest passende Modsætning hertil er maaske Vandrevarme; f. Ex. Den Varme, som udgaaer fra et Legeme, er deels Straalevarme, som med en uhyre Hastighed farer gjennem Rummet og ikkun frembringer Opvarmning, hvor den møder Hindringer, deels Vandrevarme, som langsomt skrider frem fra Deel til Deel og ikke tilbagelægger nogen Vei uden som opvarmende. Begge ere dog een Grundvirksomhed i to Virkningsformer.

Straalesamler og Straaleadspreder ere to vigtige Ord for Lyslæren. Man har brydende og tilbagekastende Straalesamlere og Straaleadspredere.

T.

Terrasse i Geographien kunde kaldes Landtrin; f. Ex. Floder, som have deres Udspring i de høieste Fjelde, maae som

Digitized by Google

ofteſt falde brat ned fra et Landtrin til et andet og danne derved Vandfald.

Tradition, forſaavidt den er en Lære eller Mening, kan kaldes Arvelære, Arvemening, Arvetro.

Tværdriver. Molbech giver ikke det rette Begreb af Tværdriver; Udtrykket er taget af et Skib, der ikke lyſtrer Ror og driver tværs; altſaa er det En, ſom kommer Andre ivejen derved, at han ikke lyſtrer Fornuft, men føres af uberegnelige Indvirkninger.

V.

Varmecapacitet, Varmefang.

Varmeudvikling, Varmeſtraaler, Varmeafverlinger findes ikke hos Molbech.

Vinde kunne med Hensyn paa deres Oprindelſe ſjelnes i Sugningsvinde og Trykvinde. De første ſtrømme hen med det Sted, hvor en Luftfortynding foregaaer, og begynde derfor deſto ſildigere paa ethvert Punkt, jo længere dette ligger borte fra det Sted, hvorfra Vinden blæſer; de ſidſte fremkomme der, hvor et overveiende Tryk frembringer en Luftſtrøm, ſom gaaer hen mod Steder, hvor ikkun det ſædvanlige Lufttryk herſker. Ogſaa denne kommer deſto langſommere hen til ethvert Punkt, jo fjernere det er fra Aarſagen; men de have den Ulighed, at Sugningsvindenes Retning gaaer hen imod, Trykvindenes bort fra det Sted, hvor Virkningen har begyndt. En Sugningsvind, ſom ſiges at være Norden (nordkommen), viſer ſig førſt paa de ſydligſte, ſeneſt paa de nordligſte Punkter.

Til at betegne Vindenes Retning fra Pol til Pol, ligemeget om fra Nord til Syd eller fra Syd til Nord, kan man bruge Ordet polſtrøgs; ligeledes trænger man til et Udtryk, ſom kunde betegne, at en Virkning gaaer parallel med Æqvator, ligemeget om fra Øſt til Veſt eller fra Veſt til Øſt, dette

Digitized by Google

kunde man benævne dagstrøgs. En anden Klasse af Udtryk, som vi savne, vil bedst sees af følgende Exempler. Naar man siger, at Vinden er Vesten, mener man, at den kommer fra Vesten, men naar man taler om en vestlig Strøm, mener man ofte, at den gaaer til Vesten. Hvor der kunde være Tvivl, kunde man sige vestkommen for den ene Retning vestgaaende eller vestgængig for den anden.

Vindenes Betegnelser ved Bogstaver er naturligviis ulige i de forskjellige Sprog; et let Tegn vilde være langt fordeelagtigere, her et Forslag: Hovedfiguren er en liden Cirkel, hvori Bogstaverne ere Begyndelsesbogstaverne til vore Vindnavne, men behøve ikke at skrives, da Retningerne ere de samme som dem, der betegne Verdenssegnene paa Korterne. Vindretningerne skulde nu betegnes med Pilspidser, stillede nærmest hen til den Deel af Cirkelranden, hvorfra den forestilles at komme, og vendende Spidsen mod den Rand, hvorhen den forestilles at gaae. Bogstaver behøves heller ikke hertil; men i nærværende Figur er der ved Tegnet for Nordvinden sat N, ved det for Sydvinden S. Pilspidsen mellem V og S betyder da Sydvest. Man kunde maaskee undvære Cirkelen og blot skrive ⊥ Nordenvind, ⊣ Østenvind, ⅄ Sydvestvind o. s. v.

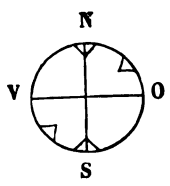

Volumen, Rumfang, Rumhold.

Vægtsvang, som har ringe Vægtfylde.

Æ.

Æquator har jeg, som jeg seer af et gammelt Forelæsningshefte, kaldet Døgnjevneren. Maaskee er dette vel saa godt som Jevndøgnslinien; men langt bedre er Midkredsen, som jeg senere har brugt.

Digitized by Google

Danske Ord,

med Hensyn paa hvilke vort Sprog har Fordele fremfor mange fremmede.

At sandse. Dette kan ikke godt udtrykkes i det Tydske; thi finnen er noget ganske Andet, wahrnehmen er bemærke, vernehmen er fornemme; det Franske *sentir* forverles let med Betydningen mene.

Kjøn. Det Tydske Geschlecht har flere Betydninger; f. Ex. unser Geschlecht kan betyde Menneskeslægten, men ogsaa i et Mandfolks Mund Mandkjønnet o. s. v. Rodordet til Geschlecht er vort danske Slægt.

Suul, alle Slags Kjødmad, kan man ikke udtrykke i Tydsk og maaskee ikke i mange andre Sprog.

Elskov, som skjelnet fra Kjærlighed i Almindelighed er vort Sprog eget og medfører betydelige Fordele i visse Udtryk.

Glimt har det Tydske ikke; det Engelske har *glimpse*.

At grye; f. Ex. knapt seer jeg Morgenen grye.

Morgengry er en anden Afskygning end Morgendæmring. Morgenskumring. Morgenskjær. Aftenskjær. Dagskjær.

At tye hen til Nogen.

Det aftnes, i Aftningen; d. e. i Overgangen til at blive Aften.

Digitized by Google

Belemre; f. Ex. belemre Sproget med fremmede Ord.

Fyndig.

More sig.

Kjede sig.

Grunde, som forstjellig fra grable.

Tilgavns.

Fritte.

Grandske af grant f. Ex. at see grant; ere vort Sprog eiendommelige.

Flytte er et vort Sprog eiendommeligt Ord.

Vedkommende.

Øge, føie Noget til, har man maaskee ikke ganske i andre Sprog. Det er uden Tvivl samme Rod som det Latinske *Augere.*

Forøge er en anden Tankeafskygning end formere. See Molbech.

Vimse er maaskee det samme som det franske *fretiller;* i andre Sprog veed jeg ikke, om man har det.

Adjectivet ram; f. Ex. Gemyt er et ram tydsk Ord.

Døgn findes i faa eller ingen andre Sprog.

Nutid, Datid, Fremtid } Jeg veed vel, at man i det Tydske kan sige: die Gegenwart, die Vorzeit og die Zukunft i samme Betydning; men Ordene have dog ikke det Udtryksfulde som vore.

Bør har det tydske Sprog ikke, endskjøndt det har gebühren (det bør sig); man seer her et træffende Exempel paa et Stamord for tydske Ord i det danske Sprog. Antallet af lignende Exempler er vistnok stort; men de burde samles.

Fortale sig synes ei at findes i Tydsk eller Fransk.

Fostertilstand; maae Tydskerne ikke sige membryonaler Zustand?

Digitized by Google

Tænksomhed.

Omverden.

Forudsigter.

Videnskabsdyrkning.

Age, som forsjelligt fra fjøre, kjender jeg ikke i andre Sprog.

Standse findes ei i det Tydske.

Yderlighed, Samfund, Lempe. } findes ei i det Tydske.

Hverv findes ikke i det Tydske, men er Rodordet for det tydske Gewerbe.

Digitized by Google

Digitized by Google

Brudstykker og korte Bemærkninger over forskjellige Gjenstande.

Digitized by Google

Digitized by Google

Brudstykker af en Tale „over den Maade, hvorpaa Menneskene optage nye Kundskaber og Meninger."

Det er blevet til et Ordsprog, at Meninger regjere Verden, og Enhver indseer let, at det hentyder paa en stor Sandhed; thi saa stærke end de Drivefjedre ere, som ligge i Menneskets dyriske Natur, saa modtage de dog alle deres Retning og nærmere Bestemmelse ved vort tænkende Væsen, deels ved vor Indsigt og Viden, deels ved de Meninger, man har tilegnet sig. Som enkelte Mennesker lade sig lede ved Meninger, snart sande, snart falske, saaledes ogsaa hele Samfund, ja til en given Tid endog hele Menneskeslægten. Alt dette er bekjendt nok. Men naar vi nu med dette for Øie betænke, hvor faa Mennesker der gives, som selvstændigt kunne prøve de Meninger, hvorved de lade sig bestemme, ja, hvor faa endog de ere, som med Forstand kunne vælge deres Veiledere, saa kunde man let betages af en svimlende Skræk over al den Forvirring, som heraf maa udspringe.

Denne Skræk maa vistnok neddæmpes ved den Betragtning, at det Fornuftige er saa inderligt eet med Virkelighedens Væsen, at det omsider maa træde seierrigt ud af alle Kampe, hvorimod de falske Meninger tilintetgjøres i deres Strid mod

Digitized by Google

Virkeligheden. Men Fornuftens sikkre Seiersgang er for os dog langsom: til enhver Tid sukker Menneskeslægten under Aaget af mangfoldige Vildfarelser, som først skulle undergaae i senere Kampe. Vi deeltage Alle deri, hvad enten vi staae paa den rette eller vrange Side, hvad enten vi nærmest fremme eller hindre det Gode. Kan nu denne Deeltagelse ikke overalt ledes af klar Indsigt, saa er det vel værd at efterspore de Love, hvorefter Menneskene kunne tilegne sig Sandheder, hvis Grunde de ikke formaae at gjennemskue, og hvorledes de bedst skulle undgaae de glimrende Skuffelser, som for det uøvede Blik ikke sjeldent have større Tillokkelser end Sandhedens rene Lys.

Ved første Øiekast kunde det synes, at den, som ikke selv er istand til at undersøge en Sandhed, var udelukket fra al Viished derom og maatte indskrænke sig til at antage den blot paa Grund af sin Tillid til Andres høiere Indsigt. Var dette saa, da vilde de allerfleste Mennesker være dømte til en ynkværdig Trældomstilstand i Aandernes Rige; men en nærmere Betragtning vil tilintetgjøre denne Frygt.

Ikke blot den i Videnskaberne Uindviede er i det Tilfælde, at han maa antage Meninger, som han ikke har kunnet underkaste en umiddelbar Undersøgelse; Videnskabsmanden selv maa ligeledes ofte nøies med Andres Undersøgelser. Man vil maaskee tro, at dette dog vil være desto mindre Tilfældet, jo høiere begavet han er, og jo virksommere han er i at bruge sine Evner; dette er ogsaa for saa vidt sandt, at den Kundskabskreds, hvori han ikke trænger til anden Hjælp, er større; men i samme Grad, som han giver denne Kundskabskreds et større Omfang, kommer dens Grændser i Berøring med nye Egne af Kundskabens Rige, og han er at ligne med den, der behersker en stor Stat: jo større den er, desto flere Ting gives der, som han maa betroe til Andre. Kun den, der begrændser sig til en snævrere Viden, kan lettere holde sig til det, som han selv har undersøgt, og han kan med Hensyn paa det, som ligger indenfor

Digitized by Google

de satte Grændser, opnaae en hæderværdig Paalidelighed; men han vilde meget feile, om han paa Grund heraf vilde hovmode sig over den, hvis aandelige Blik stræber ud i alle Retninger, for at vinde en stor Verdensanskuelse.

Men hvorledes erholder da Videnskabsmanden Vished om de Sandheder, hvis Grunde han ikke selv har undersøgt? Og om man endog vilde tænke sig, at han havde erholdt Vished hvorledes kunde han dog tilegne sig disse Sandheder, som virkelig aandelig Eiendom? Hertil svares, at han allerede i den sikkre Viden, hvoraf han er i Besiddelse, har en Sum af Midler til Prøvelse af andre Vidensgjenstande. Kjender han den Maade, hvorpaa visse Kundskaber ere opnaaede, kan han ofte have den fuldeste Vished, om han end ikke har bearbeidet Sagen saaledes, som de have maattet, hvem Kundskaben skyldes. Den, som veed, hvorledes en Logarithmetavle, en Soltavle o. dsl. ere beregnede, og hvilke Prøvelser de have været underkastede, har ikke alene samme Vished, som om han selv havde beregnet dem; men han har ogsaa den samme klare Viden derom, som om han selv havde udført Arbeidet. Den, som veed, hvorledes en Række af astronomiske Jagttagelser ere gjorte og beregnede, heri Bedømmelsen af Jagttagerens og Beregnerens Dueligheb medindbefattet, kan have samme Vished og Indsigt, som om han selv havde udført dem. Efter samme Grundsætninger kan Chemikeren tilegne sig en vis Klasse af chemiske Analyser, Physikeren mange experimentale Undersøgelser, Historikeren en stor Mængde af Kildestudier o. s. v. I de her anførte Exempler er Tilegnelsen af samme Værd for Manden som den, der skeer ved egen indtrængende Bearbeidelse af Gjenstanden.

Men ofte, og især naar det gjælder om andre Videnskaber end den, hvortil han har helliget sit Liv, maa han lade sig nøie med Resultater, hvis Frembringelsesmaade han ikke saa fuldkomment kan bedømme. Dog naar han har en almindelig Oversigt over Videnskabernes Udviklingsgang og kjender de

Digitized by Google

Kampe, hvorefter de Sagkyndige ere blevne enige om visse Lærdomme, kan han ofte have en stor Vished og et med Indsigten beslægtet Indblik i Sagen. Alt som han maa nøies med noget Mindre, kommer han i samme Forhold til den fremmede Kundskab som Mængden og kan ikke let gjøre videnskabelig Brug af det Modtagne. Imidlertid forsættes den sande Videnskabsmand sjeldent i dette Forhold. Hans med nøiagtig Indsigt opfattede Kundskabsmasse sætter ham i Stand til snart at finde en Stadfæstelse for fremmede Meninger ved deres Sammenhæng med hans sikkre og klare Viden, snart at forkaste dem for deres Strid dermed.

Endnu har jeg dog forsømt at nævne en stor Understøttelse, som Videnskabsmanden har i at bedømme frembudne Meninger, hvilke han ikke kan gjennemprøve; jeg mener den uddannede Sandhedsfølelse, hvormed han uden lang Søgen træffer det Rette. Ligesom den, der har en ved Indsigt og Øvelse skærpet Sands for Versebygningen, uden at tage Tilflugt til Reglerne, hyppigt opdager Feil eller Skjønheder i Vers, som han blot lydløst forelæser sig selv, og ligesom vi ved Bedømmelsen af Handlingers Sædelighed ofte ved umiddelbar Dom foregribe den, som en skarpsindig Undersøgelse over Tilfældet siden afsiger, saaledes antager eller forkaster ogsaa den ved Videnskab dannede Fornuft uden at blive sig nogen Undersøgelse eller Slutning bevidst; den indre Sands er, om jeg saa tør sige det, bleven fornuftigere, saa at den leder og advarer ham sikkrere end den udyrkede Sands.

Det kunde synes, at der gives nogle Videnskaber, hvori Enhver maa bygge Alt paa egen Undersøgelse, og at dette navnligt maatte finde Sted i den egentlige Philosophi. Dog venter jeg ikke denne Indvending af Philosophen; thi han veed altfor vel, at han ikke kan nøies med Abstractioner, men at han maa gjøre Brug af hele Menneskeslægtens bearbeidede Vi-

Digitized by Google

den. Iøvrigt forſtaaer det ſig, at om der ogſaa gaves en Videnſkab, hvori Een kunde beſtaae uden al fremmed Hjælp, vilde det her beſtrevne Forhold dog ikke ophøre i de øvrige.

Det forſtaaer ſig, at et Menneſke har deſto mindre Selvſtændighed, jo mere han lader Andres Meninger indvirke paa ſig, uden enten at afveie deres indvortes Værd eller de udvortes Grunde, ſom kunne godtgjøre deres Vished, naar man ikke formaaede at bedømme dem efter indvortes Grunde. Antagelſer af Meninger uden Prøvelſe blot paa Grund af andres Anſeelſe er Auctoritetstro. Strengt taget bør man neppe bruge dette Udtryk uden om den, der lader ſig beſtemme til at antage en Mening ved de Mænds Berømthed eller andre udvortes Fortrin, af hvilke den underſtøttes. Denne Tænkemaades Grundſætning behøver blot at udtales, for at dens Sletheb baade føles og indſees. I den Skikkelſe hvori den yttrede ſig for nogle Aarhundreder ſiden, vover den neppe mere at træde frem; enhver Oplyſt troer ſig derfor i vore Tider høit ophøiet over Auctoritetstro; men de ſamme menneſkelige Svagheder, ſom engang have udøvet et ſtort Herredømme over Menneſkene, komme ſtedſe igjen under nye Skikkelſer. Gives der i vore Tider kun et forholdsviis lidet Antal, der have nogen Mening, ſom er ſtøttet paa gammel Anſeelſe, gamle Berømtheder, ſaa gives der deſto Flere, ſom lade ſig lede af nye. I denne Aandsvending ligger der ſikkert ikke ſaa megen Tillid til visſe Mænd ſom til Tidsalderens fremſtridende Oplysning. Men Tillid uden Indſigt, enten den ſaa gjælder den fremſtridende Oplysning eller forløbne Aarhundreders viſe Prøvelſe, ſtaaer paa ſamme Trin i Sandhedens Rige. Den er en reen udvortes og tillige upaalidelig Grund til nogen Menings Antagelſe. Der gives mange andre Omſtændigheder af ſamme Rang i Aandernes Rige, ſom dog til alle Tider have udøvet en ſtor

Digitized by Google

Magt. Herhen hører ſtærke Udtryk. Diſſe ere et udvortes Tegn paa en ſtærk Overbeviisning og indgyde ſom ſaadanne Tillid; men dette Slags Tegn bliver ſaare misligt derved, at Mange tilegne ſig diſſe ſtærke Udtryk blot ved Efterligning eller af tomt Overmod eller endog blot med den Henſigt at imponere. I Forbindelſe hermed vække de Haansudtryk, hvormed de betegne Anderledestænkende, en hemmelig Sky hos Mange. Dette litterariſke Goliathsvæſen gjør et ſtort Indtryk paa ſvage Sjæle, indtil det engang viſer ſig, at man har taget en opblæſt Philiſter for en Heros. Man ſeer i enhver Tidsalder en Mængde ſaadanne Berømtheder, ſom i næſte ſporløſt forſvinde. Jeg har ſelv i min Ungdom ſeet adſkillige Mænd, ſom ved ſaadanne Kunſter havde erhvervet et ſtort Navn og talrige Tilhængere; men ſom nu ikke mere nævnes.

En blot Afændring af den høirøſtede Maade at ſtaffe ſine Meninger Indgang er den fornemme. Den taler i en finere Tone, men lader forſtaae, at man veed Mere, end man finder for godt at ſige, og taler med en vis Nedladenhed om Anderledestænkende, ſaaledes at Mange troe, at det kun er Skaanſel, at man ikke vil gjendrive dem.

Saa utroligt ſom det kunde ſynes, ſaa er det dog viſt, at Mange antage Meninger blot, fordi de gaae over deres Forſtand. De have et Slags Ringeagt for *det*, ſom de kunne begribe: De tænke, maaſkee juſt ei med Uret, at *det*, ſom de ikke kunne begribe, er langt mere værd, end *det*, ſom de kunne begribe; men de forblinde ſig ſelv paa det beſynderligſte, idet de forſmaae den tarvelige ſikkre Eiendom, ſom de have, og tænke at bemægtige ſig en ſtor Rigdom, hvoraf de ikkun blive indbildte Eiere. De mærke ikke ſelv, hvormeget de ligne den fattige Mand, ſom vilde forkaſte ſin ringe, men nærende Koſt, for at nyde Duften af en rig Mands koſtbare Retter.

Nær beſlægtet hermed er den Letheb, hvormed Mange lade ſig beſtikke ved glimrende Reſultater og ikke gjøre ſtore For-

Digitized by Google

dringer paa Visshed, naar de kun tør indbilde sig, at de have en stor aandelig Eiendom.

Det vilde være vanskeligt at opregne alle de Maader, hvorpaa Menneskene uden Prøvelse lade Alt gaae for Sandhed, som smigrer deres Tilbøieligheder, snart deres Mageligheid, snart deres Lyst til Forandringer, snart deres Forfængelighed. Derfor bliver En ofte ved sine gamle Meninger, fordi han flyer Undersøgelsens Møie, en Anden forkaster dem, fordi han er kjed af at høre det samme, en Tredie holder paa det Gamle, fordi det synes ham ærværdigere, en Fjerde forkaster det, fordi han vil være original.

Blandt de Forfængelighedsyttringer, som ofte bestemme Menneskenes Meninger, er ogsaa Nationalstolitheden. Hos Historieskriverne har den ifølge Tingenes Natur hyppigt havt stor Indflydelse; men ogsaa i Sager, som ikkun lade sig afgjøre ved reen Videnskab, har man ikke sjeldent villet gjøre sit Fædrelandssind gjældende, ret som om Noget blev sandere for en Englænder, fordi det først var seet af en Englænder, eller sandere for en Dansk, fordi en Dansk havde fundet det.

Ogsaa Frygt kan have den mest modsatte Indflydelse paa Menneskenes Mening. Nogle blive ved det Gamle af Frygt, Andre gaae over til det Ny af Frygt. Paa hvilketsomhelst Parti flylder man Frygten mange Tilhængere.

Disse og alle andre Grunde, som bestemme Menneskene til at antage Meninger uden Prøvelse, have det fælles med Auctoritetstroen, at de opvække en Ængstlighed mod alle Forsøg paa at gjendrive dem. De ere en usikker Eiendom, som man troer at burde vaage med sær Omhyggelighed for uden at betænke, at man med Rette kan fordre, at den, der vil berøve os en Eiendom af dette Slags, skal give os en bedre igjen. Man befæster sig da deri med et vist Egensind og holder tilsidst sine halvforstaaede og ubegrundede Meninger for saa at sige naturlige Sandheder, som der hører ond Villie eller Ufor-

Digitized by Google

ſtand til at beſtride. Saaledes glemmer man da, at om ogſaa de uden tilſtrækkelig Prøvelſe antagne Meninger omſider befandtes rigtige, havde den, ſom ikke beſad dem ved Indſigt, intet Kald til at hævde dem, men i det høieſte kun til at bruge dem til eget Huusbehov.

Saa høyrige alle de her paapegede Vildfarelſer ere, ſaa indſees det dog let, at man ſelv forſkylder dem, og at man i ſamme Grad kan undgaae dem, ſom man bedre bevogter ſine ſlette Tilbøieligheder og ivrigere ſtræber at føre et Fornuftliv. Dette Fornuftliv vilde man mere eller mindre forvanſke ved at iſolere ſig. Vi have ſeet, at Menneſket til at berige ſig med Sandhed trænger til hele Slægtens Hjælp, den forgangne ſom den nærværende. Han maa ſtræbe at indtage ſit rette Sted i Menneſkeſlægtens Aandeſamfund. Det er ikkun ſom Borger i dette Samfund, ſom Medlem af denne uſynlige Kirke, at han faaer ſaa ſtor en Deel af Sandheden, ſom han kan fatte. Vi bæres af den, og det ligger i vor menneſkelige Lod, ſaa Mange ſom vi ere, ubevidſt at deeltage i mange af dens Vildfarelſer, ligeſom det ſtaaer til os at deeltage i dens Viden og dens Opſving.

Det er en uſynlig Stat, beherſket af Verdens ſtore Aander, uophørligt voxende i Rigdom og Magt, med beſtandigt nye Fordringer paa ſine Borgere, men ogſaa med ſtedſe nye Velgjerninger.

Digitized by Google

Over Videnskabens og Kunstens Væsen.

Den menneskelige Aandsvirksomhed deler sig i to store Retninger; den vil nemlig enten gjennemtrænge alting med Fornuften, opløse Alt i Begreb, Tanke, Idee: eller den vil fremstille Begreb, Tanker, Ideer i Billeder for Indbildningskraften. Vi stræbe altsaa, enten at vise Sandseverdenen som en Aabenbaring af Fornuftverdenen eller at afbilde Fornuftverdenen ved Hjælp af den sandselige. Eller, for atter at udtrykke det samme med andre Ord, vi ville enten i de endelige Ting opsøge det Uendelige og Evige, eller vi ville fremstille det Evige i endelige Former.

Den ene af disse Retninger giver Videnskab, den anden Kunst.

De dannende Kunster tale fornemmeligen ved Sandserne til Indbildningskraften, lægge Aand i Sandsegjenstande; Digtekunsten fremstiller paa den mest aandelige Maade, en Meddelelse kan skee, Indbildningskraftens Værk for Indbildningskraften selv: den er den aandeligste af alle Kunster.

Den Fornuft, Videnskaben søger i Alt, er den uendelige, den fuldkomne, den evige, kort den guddommelige. At see den klart i Alt er Viisdom.

Det er aabenbart, at denne Opgave er uendelig. Derfor kan Videnskabsdyrkeren ikke kalde sig en Viis, men kun en Viisdomssøger (φιλοσοφος).

Kunstneren kan derfor, saa vidt det menneskeligviis er muligt, være fuldendt, Philosophen ikke.

Digitized by Google

Desuagtet bestaaer Videnskaben ikke i en frugteslos Stræben efter en Umulighed; den griber ind i Tilværelsens uendelige Kreds og viser i en Deel af det store Alt den Fornuft, der udgjør det Heles Væsen.

Den høieste Opgave for Videnskaben er at fremstille Tingenes Væsen. Dette er den guddommelige Fornuft, i sin Aabenbaring. Tingenes Væsen er altsaa det Fuldkomne i samme. Men det Fuldkomne i Tingene udgjør deres Skjønhed. Videnskaben ender altsaa med at fremstille det Skjønne i Tingene.

Kunstens høieste Opgave er at fremstille Fornuftverdenen i sandselige Billeder, det er: at frembringe det Skjønne. Men jo klarere Fornuften heri aabenbarer sig, jo fuldkomnere er Kunsten. Kunstens Fuldendthed er derfor Viisdom.

Videnskab og Kunst paa deres høieste Spidse møde hinanden, altsaa venskabeligen som Sødskende.

Naar Tingenes Væsen med fuldendt Sandhed fremstilles og fremstilles paa den fuldkomneste Maade, det er: for hele Sjælen, saa ere Kunst og Videnskab sammensmeltede.

De Kunster, som tale til Sjælen gjennem Øiet (de dannende Kunster) have Gjenstandene i Rummet til Stof. Tonekunsten har intet andet Stof end Afvexlingerne i Tiden. Digtekunsten forener begges Stof, men paa en aandelig Maade. For det første Øiekast har den mere tilfælles med Tonekunsten, hvis Harmoni den laaner eller rettere indeholder; men hvad der findes i Rummet, optager den, kun paa en anden Maade: den fremstiller det vel ikke saaledes, som det deri ligger udstrakt for vore Øine, men den lader det virke, lader det endog oprinde for vort aandelige Øie. Af det Døde, Hvilende er Digtekunsten en Fjende. Kun hvad der bevæger sig, virker, handler, er dens Stof. Dog er det vel klart, at Digtekunsten ikke nøies med at *beskrive* en Handling, den vil *fremstille* den og fremstille den saaledes, at dens indre Natur og Væsen aaben-

Digitized by Google

bare sig for os. For saa vidt en Ting ved sin Virksomhed aabenbarer sit indvortes Væsen, yttrer den Liv; Digtekunstens Væsen er derfor den aandelige Fremstilling af det Levende. De dannende Kunster give kun deres Gjenstande Livets Udtryk, dets Præg; Digtekunsten giver Livets Yttring, ei Alt i et enkelt Tidspunkt, men i en heel Udviklingsrække.

I Menneskets Handlinger ligger denne Væsenets Yttring (Fornuftens Aaabenbaring) mest for Dagen. Den baade findes lettere og forstaaes lettere i sin Fremstilling. Men i Naturen findes den ogsaa og kan fremstilles; og for saa vidt Fremstillingen danner et klart Billede, et bestueligt Hele, er den poetisk. Göthes Metamorphose der Pflanzen, Herders die Natur, Novalis's Weinlied kunne tjene til Exempler herpaa.

Ogsaa Menneskeslægten udgjør Eet med Naturen. Menneskeslægtens Udvikling er sine Love underkastet som den Deel af Naturen, vi anse for ubesjælet. Selv det enkelte Menneske følger i sin Udvikling visse Love. For saa vidt aabenbarer sig det Heles Aand gjennem Mennesket, og vi see i det fri Væsen dog Naturen. I Oehlenschlägers Sanct-Hans Aftenspil findes et Exempel herpaa i Forklaringen over Perspectivkassen: Her see I tvende Hære ꝛc. I Heinrich von Ofterdingen forekommer adskilligt Didhenhørende, idet der tales om Historien. Enhver vil let selv kunne finde flere Exempler paa denne Art af Digtekunst.

Digitized by Google

Om den Ydmyghed, hvormed man bør søge Sandheden.

Til Undersøgelserne over store Grundsandheder maa man medbringe en Ydmyghedsfølelse af en dobbelt Art. Det er for det første nødvendigt, at man levende indpræger sig vore Evners Svaghed og Indskrænkning i Sammenligning med det Væsens Umaalelighed, hvorom man stræber at faae nogen Forestilling, og af hvilket alle de store Grundsandheder have deres Udspring. Jo mere omfattende et Menneskes Aand er, ja dybere vil han her føle sig gjennemtrængt af andagtsfuld Ydmyghed. Den anden Ydmyghedsfølelse, skjøndt ikke af en saa høi Art, maa desuagtet ikke forglemmes, nemlig Mistillid til sine egne fra andre Menneskers afvigende Domme. Denne Beskedenhed i Sjælen giver ikke blot Undersøgelsen, naar man vil foredrage Andre den, et elskeligt Præg, den tjener os ei alene til en bestandig Advarsel mod overilede Domme, men hvad mere er, den modsatte Tænkemaade, som forudsætter, at man tiltroer sig en Overlegenhed, der ei behøver at agte paa de aandelige Gaver, Gud har nedlagt hos de andre Fornuftvæsener, er en lastværdig Hovmod.

Sikkert udfordres en sund og reen Sjæl for at føle den sande Ydmyghed mod Gud; men til at have en Bevidsthed om vor Ringhed mod det høieste Væsen og at tilstaae denne mod alle Mennesker dertil behøves neppe megen Selvovervindelse. At tilstaae sin Ydmyghedsfølelse mod andre Mennesker i Almindelighed kan heller ikke være meget tungt for Kjød og Blod; men at vise uforstilt Beskedenhed i Tale og Værk turde vel

Digitized by Google

koſte noget mere; i det mindſte viſer Erfaringen, at denne Egenſkab er ſjelden.

Naar en Mand, der har dannet ſin Sjæl i de ſtrenge Videnſkaber, vil tænke over Troesſager, ſaa vogte han ſig vel, at han ikke blindt forkaſter Alt, hvad han ei begriber. Han agte paa, hvad hans Følelſe ſiger ham, og hvad Menneſker af dybere Følelſe have kundgjort ham; ellers ville Eenſidighed og Forfængelighed føre ham vild.

Den Mand, hos hvem Følelſe og Indbildningskraft have Overvægten, vogte ſig vel for, at han ikke for driſtigen forkaſter Videnſkabernes Stemme. Han bedrager ſig ſtorligen, hvis han holder dette for Beſkedenhed, det er tvertimod en hovmodig Foragt af det, han ikke fatter. Lader han den Selviſkhed, der ſaa hyppigen forleder os til at forkaſte, hvad vi ei mægte at fatte, drive ſig til at dømme om Videnſkaberne efter deres Reſultater, ſaa handler han lige ſaa klogt, ſom om han vilde bedømme Homeros efter en Indholdsfortegnelſe over hans udødelige Digte.

Digitized by Google

Naturvidenskab og Religion.

Naar man udtaler, at det kun er Tingenes levende Idee, som er deres Væsen og det Bestandige deri, saa kan dette ogsaa siges med andre Ord, den levende Idee er det Evige i Tingene. Deres sandselige Tilværelse er forgængelig, hvortil det gamle Udtryk timelig fuldkomment vel passer.

Kortheden og Ringheden af det Timelige er det let at see. Det er derfor en velbekjendt Sandhed, at kun det Evige er vor Efterstræben værd. Mange have misforstaaet dette saaledes, at de have villet stræbe efter det Evige uden Sammenhæng med det Timelige. Men de glemme, at vi ei blot skulle tænke det Evige, men opfatte det med alle vore aandelige Evner, hvilket i vor endelige Tilværelse ikke er muligt uden i Forening med den sandselige Opfatning. Sandseverdenen er det Eviges Aabenbaring for os.

Den, som betragter Sandseverdenen paa denne Maade, undgaaer to Yderligheder: den ene, at drage sig bort fra den timelige Verden; den anden at overgive sig til den, som den rette Virkelighed.

De, som paa alle Maader ville undbrage sig fra det Timelige, forsætte sig i en selvgjort Tilværelse, hvori de leve et Slags Drømmeliv. De forsømme det Kald, der er givet os med Tilværelsen selv, at bidrage til at hævde Fornuften deri. Ligesom Gud selv aabenbarer sig gjennem den timelige Verden, skulle alle de Væsener, i hvilke Fornuften er vaagnet til Selvbevidsthed, i deres vistnok snævre og endelige Kreds bidrage til Fornuftaabenbaringen. De, som ville leve et reent

Digitized by Google

aandeligt Liv her paa Jorden, forfalde til aandelig Hovmod og til en ufrugtbar Grublen, som sjeldent undgaaer Vildfarelser. Vil man retteligt døde sig for Verden, hvilket bestaaer i at undertrykke sine Begjærligheder, maa det dog skee saaledes, at man i Virksomhed lever for den. For den, hos hvem Kjærligheden til det Evige ikke har frembragt en overnaturlig Kraft, er denne Dødelse for Verden unaturlig og forleder let til at undertrykke de Kræfter, ved hvilke vi skulle virke.

Den blinde Hengivelse til det Endelige behøver ikke at fremstilles i sin Ufornuft indenfor en Undersøgelse som nærværende. De, som mest hengive sig dertil, holde sig for rette Virkelighedsmænd og gjøre sig al Umage for at glemme denne Virkeligheds usigelige Forgængelighed.

Alle Mennesker staae imellem begge de her omtalte Yderligheder; men Nogle nærme sig saa stærkt til den ene af dem, at man omtrentligt taget kan forestille sig dem staaende paa den, de nærme sig; Andre staae den rette Midte nærmest, Ingen befinder sig fuldkomment der; thi den er en Linie uden Brede, som vi maae stræbe at holde os nær til.

Digitized by Google

Menneſkeſamfundets Naturlove.

(Begyndt den 8de Februar 1849).

Ligeſom Beboerne i et Land have Love at rette ſig efter, ſaaledes har ogſaa Naturen. Vel er der imellem begge Slags Love to ſtore Forſkjelligheder: Landslovene ere udgivne af Menneſker, Naturlovene derimod ere ſtiltiende ſatte af den evige Fornuft: mod Landslovene kan man være ulydig, efter Naturlovene maa Alt nødvendigt rette ſig. Menneſkene kunne endog gjøre Oprør imod Lovene: i Naturen derimod ſkee Nattens og Dagens Omverlinger, Aarstidernes Gang, Maaneſkifterne altid efter de ſamme Love.

Der gives ogſaa Naturlove for Menneſkenes Liv og Handlinger. Hermed menes Love, foreſkrevne af den ſamme evige Magt, ſom hele Naturen adlyder. Dog har Gud givet Menneſkene en Villie, ifølge hvilken de endog kunne handle imod visſe Naturlove; men det forſtaaer ſig, at de herved ikkun frembringe ſkadelige Følger.

Paa en Tid, da næſten alle Landets Mænd ere kaldede til at deeltage i Menneſkeſamfundets Styrelſe, ved at vælge de Mænd, til hvem de ville betroe den, burde Hvermand kjende Menneſkeſamfundets Naturlove, baade for at vide, hvad han fornuftigviis kan forlange af ſine Valgte, og for ikke at lade ſig bedrage af Folk, der love dem Ting, der ſynes fordeelagtige, og ſom tilſidſt dog virke ødelæggende.

Menneſket maa leve i Samfund med andre

Digitized by Google

Mennesker. I et vildt Land, hvor der kun boe meget faa Mennesker, kan vel en sund Mand leve i lang Tid uden at føle Trang til Andre. Han kan leve af Jagt og Fiskeri og af Rødderne i Jorden. Han kan i egen Indbildning være fri — og fri er han jo for den Tvang, andre Mennesters Nærhed vilde paalægge ham; men han er ikke fri for den Tvang, Naturen paalægger ham. Han maa kæmpe med vilde Dyr, han maa selv slide for at faae Føde, Klæder, Brændsel og enhver Fornødenhed, og han maa finde sig i, at han ofte faaer disse Ting slette, eller at han endog kommer til at savne det Nødvendige. Han er fri for andre Mennesker; men han er destomere Naturens Træl. Vi have her dog forudsat, at intet andet, ligesaa ubundet Menneske eller endog flere komme i hans Nærhed; thi da er han ubeskyttet, dersom de ville og kunne overvælde ham.

Men en saadan Eensomhedstilstand er unaturlig. Den, som indbilder sig, at han i en saadan Tilstand vilde føre et lykkeligt Liv, kjender ikke sin egen Menneskenatur, eller han er en aandelig Vanskabning, der savner ligesaameget af Menneskenaturens Evner, som en Mand, der mangler adskillige af de fornemste Lemmer, vilde savne i Henseende til Legemet.

At det hører til Menneskenaturen at leve sammen, kan kun den tvivle om, som slet ingen Eftertanke har brugt om Sagen. Det er os jo Alle noksom bekjendt, at Mand og Qvinde ere hinanden uundværlige: Børnene kunne ikke opfødes end sige opdrages uden de Ældres Hjælp: de Ældre selv kunne senere komme til at behøve, ja endog trænge til Børnenes Hjælp. Saaledes maa Menneskет da frembringe et lille Natursamfund, som vi kalde Familien.

Familen kan nyde en vis nødtørftig Velværen langt fra andre Mennesker; den kan endog vore til et temmeligt stort Antal, dens Medlemmer kunne gjensidigen hjælpe hverandre og føre et behageligere Liv; men jo større Antallet bliver, desto let-

Digitized by Google

tere opstaaer der Uenighed — ja det er efter Menneskets Natur uundgaaeligt — og dersom de ikke skulle ende i gjensidig Kamp, maa der være nogen Magt, som byder Fred, hvilket sædvanligt er Familiehovedets Myndighed.

Men vi ville ikke længe blive staaende herved. Det er aabenbart nok, at Menneskene ved den naturlige Formering ere bragte til at leve Mange samlede paa indskrænkede Landstrækninger. Man seer let, at det er en Følge af Menneskeslægtens Formeringslove, at de saaledes sammentrænges; kort det er en Naturlov, at et stort Antal af Mennesker samles i Nærheden af hverandre. Der gives vel Enkelte, som med indbildt Viisdom beklage dette; men om denne Naturlov endog var skadelig, maatte vi dog lade den bestaae. Det er imidlertid saa langt fra, at den er skadelig, at den meget mere er velgjørende; thi herved opnaaes det, at de mangfoldigste Kræfter virke til at opløfte Menneskene til høiere Dannelse og Velværen.

Da det er en Naturnødvendighed, at Menneskene maae leve i Samfund, saa er det tillige en Fornuftfordring, at Enhver bør medvirke til dettes bedste Bestaaen og Udvikling. Herved danner der sig en Almeenvillie, som stræber at hævde denne Fornuftfordring, og som understøtter de Mænd og de Indretninger, som hertil ere bestemte. Dette er en guddommelig Lov; men hvis Nogen indbildte sig, at han ingen Gud troede, vilde vi minde ham om, at det ogsaa er en Naturlov. Den kan ikke af Menneskene forandres.

I den eneståaende Tilstand have Menneskene Alle en Frihed, som kun er indskrænket ved Naturforholdene; i Samfundet maa Mennesket bortgive saa Meget af sin Frihed, som nødvendigt er, for at Andres Frihed kan bestaae ved Siden af hans. Derved indskrænkes vistnok Hvermands Frihed betydeligt; men Samfundet sætter ham i en Forfatning, der sikrer ham mod meget af den Tvang og de Lidelser, den udvortes Natur ellers

Digitized by Google

vilde paalægge ham. Samfundslovene beſkytte ham desuden imod utallige Indſtrænkninger og andre Forurettelſer, ſom de øvrige Menneſker kunde paaføre ham. Det er til Samfundet, han maa bortgive en Deel af ſin Frihed for at beholde den øvrige i god Sikkerhed. Den evige Fornuftindretning tillader ham ikke at nægte denne Afſtaaelſe, derſom han vil blive i Samfundet, men levner ham blot Tilladelſe til at forlade dets Omraade.

Alle de mangfoldige Love og Indretninger, ſom ere fornødne til Samfundets indre Frihed, Aandsudvikling og Velvære, gjøre Samfundet til et ſtort ordnet Hele. Den ſom fødes deri, er født til Led af dette Samfund. Han kan vel forflyttes ud deraf eller i Fremtiden forlade det; men forſaavidt dette ikke ſker, er han ikke at betragte ſom født til Menneſke ialmindelighed, men til Led af dette egne Samfund. Han har ikke Ret til at fordre Undtagelſer herfra. Det er Naturbud.

Derimod er Samfundet forpligtet til at befrie dem, ſom fødes i det, fra enhver indſtrænkende Frihedsbetingelſe, ſom det Heles Fornuftorden ikke nødvendigt medfører, og Samfundet maa ſørge for den ſtørſte fornuftmulige Lighed i Alles Adgang til dets Goder.

Heri beſtaaer Alles Lighed. Den kan gaae vidt; men den maa være fornuftbunden. De, ſom paaſtaae en ubetinget almindelig Lighed, maae lukke Øinene for den velbekjendte Sandhed, at Menneſkene fødes med meget ulige aandelige og legemlige Kræfter. De ville ſige: holder Du os for ſaa blinde; hertil ſvarer jeg: jeg tilbageholder min Dom over eders Evner og Villie; men I tale og handle tit, ſom om Menneſkene ikke vare fødte høiſt ulige.

Denne medfødte Ulighed er en Følge af Naturens Love, en Naturnødvendighed, men atter ogſaa en Naturvelgjerning.

Digitized by Google

Standpunkterne i Livet og Videnskaben.

Dersom man tænker sig et Menneske, opvoxen paa samme Plet, hvor han fødtes, selv uden Bevægelse og omgiven af lutter ubevægede Gjenstande, saa indseer man let, at han maatte tage Uligheden mellem de Indtryk, disse, formedelst deres ulige Afstand, gjorde paa hans Sandser, for virkelige Uligheder i Tingene selv, saa at den fjerne Gjenstand efter hans Mening maatte være virkeligen mindre, svagere oplyst, af mindre skarpe Former o. s. v. Kun ved at forflytte sig fra et Standpunkt til et andet, vilde han uden fremmed Hjælp være i Stand til at see alle disse Ting i deres rette indbyrdes Forhold. Man kan vel ikke sige, at den Forestilling, han erholdt paa sit første Standpunkt, var urigtig: tvertimod, den viste ham fuldkomment rigtigt Tingene i deres Forhold mod ham, Størrelsen af deres Virkning paa ham, saa længe han ikke forlod dette Standpunkt. Kun idet han udvider sin Tilværelseskreds, træde Tingene i et nyt Forhold til ham, og vil han nu vide, hvorledes de ved enhver Forandring af Standpunkt virke paa ham, maa han lære den Lov at kjende, hvorefter de virke baade paa ham og mellem hverandre indbyrdes.

Alt dette lader sig ogsaa anvende paa Menneskets indre Kundskabsevne. Den første og kraftigste Bevidsthed har han om sig selv og om *det*, der foregaaer med ham. Om det, som vedkommer andre Væsener, erholder han først sildigere, mere middelbart, altsaa svagere og desuden mere sparsomt Kundskab. Jo læn-

Digitized by Google

gere en Foreſtilling har hvilet ufornyet i Hukommelſen, jo længere en Gjenſtand er fjernet i det Tilkommende, jo middelbarere den kommer til os gjennem flere andre os lige Væſener, jo mindre ſtærk er den. Altſaa ikke blot i Sandſekredſen, men ogſaa i hele Foreſtillingskredſen er ethvert Væſen ſelv i Grunden Midpunktet. Dette er ikke en Synderlighed i den moralſke Verden, ſom mange Forfattere ſynes at have meent; men det er en almindelig Naturlov, ſelv i den ubeſjælede Natur, at enhver Ting er Midpunktet i ſin egen Kreds, ſvagere virkende paa enhver anden, jo længere denne er borte, og i ſamme Forhold ogſaa ſvagere forandret af denne. Hvad mere er, i denne Naturegoisme, om man tør kalde den ſaa, beſtaaer egentligen al endelig Tilværelſe, og uden denne vilde alle Gjenſtande i Verden virke lige meget i ethvert Punkt, al Forſtjelligheb altſaa ophøre, følgeligen enten Intet eller et blot Chaos blive tilbage.

Denne naturlige Selvopholdelſeskraft er blind i de ubevidſte Væſener og yttrer ſig ogſaa i Begyndelſen ſom blind Drift i dem, der have Evne til Bevidſthed. Ganſke eneherſkende kan denne Drift dog ei længe blive hos Menneſket; hans Anlæg tvinge ham ſnart til at forbinde ſig nærmere med andre Væſener af ſamme Art og ligeſom til nu og da at ſætte ſig i Andres Sted, altſaa at forandre ſit aandelige Standpunkt om endog kun ganſke lidet; men længe varer imidlertid ſtedſe endnu den ſtore Overvægt af den blotte Selviſthed i Stræben og Betragten, og den kan førſt vige, efter at det fremſtillende Væſen ofte og paa mangfoldige Maader har forandret ſit Standpunkt.

Dette er ogſaa Aarſagen, hvorfor Selvſtændighed, Kraft og Virkſomhed ere de Dyder, ſom udmærke den opvaagnende Menneſkeheb, men Overmod, Haardheb, Uretfærdigheb paa den anden Side de herſkende Laſter. De ſamme Dyder og Laſter

Digitized by Google

findes sædvanligen parrede hos hele Folkeslag og i enstige Væsener; dog med de Afvigelser fra Reglen, som Mangfoldigheden i vor aandelige Virksomhed og Biomstændigheders Indflydelse kunne foranledige.

I den egoistiske Tidsalder hos et Folk laaner man derfor enhver Gjenstand Bevidsthed, fordi man kun kjender Tilværelsen under denne Form. Man troer, at Alt i Naturen foregaaer for Menneskets.

Digitized by Google

Tidsaldrene.

Ligesom der for et halvt Aarhundrede siden herskede et overdrevent Hang til at overvurdere Tidsalderen, finder man nu Hanget til den modsatte Yderlighed meget udbredt. Man klager over, at de stærke Følelser, de stærke Lidenskaber ere tilbagetrængte, og at vi nu kun ere Forstandsmennesker. Det er sandt, indrømmer man, at den ene Halvdeel af de stærke Følelser foraarsager os Smerte, lader os føle os ulykkelige; men man kjøber ikke de store henrykkende Følelser for dyrt med disse Lidelser. Den var aldrig ret lykkelig, der aldrig har været ret ulykkelig. Den Mangel af stærke Følelser, af voldsomme Lidenskaber, som nu hersker, er en aandelig død Tilstand.

Der har ofte været svaret herpaa; men da Klagen uophørligt kommer igjen, maa der atter svares. Det er vanskeligt at give andre Svar end de gamle; men ved enhver fra Selvtænkning udgaaende Fornyelse faaer Svaret en ny Skikkelse og kan maaskee herved finde Indgang, hvor det tidligere ei trængte igjennem.

Imedens man ret vil opfatte og gjennemskue fjerne Tidsaldere, bør man saa meget som muligt glemme sin egen og indleve sig i den gamle. Men naar man vil sammenligne Tidsaldrene, maa man ophæve denne Selvforglemmelse og ikke følge dem, som saa gjerne vise os Luftbilleder i fjerne Tiders Taage, hvor det kommer an paa at stille de sammenlignede Gjenstande lige over for hverandre i det Lys, som Tænkning forenet med Anskuelse ene kan give.

Fra de fjerne Tider kommer ikkun det Store til os. I Beretninger, som omfatte mange Aarhundreder, staaer den ene

Digitized by Google

store Gjenstand henstillet for os tæt ved den anden, ligesom de utallige Sole, vi kalde Stjerner, paa Nathimmelen; begge Dele fordi de uhyre Afstande mellem dem blive os skjulte. Men lad Tænkningen laane Dig sit Seerør. Du beundrer Helte, som drive hele Flokke af Fjender foran sig; men tænk derover, og Du seer let, at de flygtende Flokke ikke vare Helte!. deres Hære bestode af Stærke og Svage, Tappre og Frygtsomme ligesom nu. Det samme lader sig anvende i den største Almindelighed. Vi beundre endog blandt Nutidens store Mænd mest dem, som ere fjerneste fra os, fordi de Pletter, som fordunkle dem, maaskee tit ubilligt fordunkle dem, ere os usynlige. Kun den Indsigt, vi skylde et tænksomt Brug af Erfaring, lærer os her at bruge Øiet rigtigt. Læse vi med Tænksomhed, hvad der berettes os om Fortidens store Mænd, saa see vi ei blot deres egne Svagheder, men ogsaa det Ubetydelige og Slette i deres Omgivelse, som de havde at bekæmpe. I de Tidsaldre, som staae vor egen nærmest, gjøre de fuldstændigere Beretninger det lettere, ogsaa for den mindst Skarpsynede, at see Pletterne ved de store Gjenstande og det Smaalige, der udfylder Rummet mellem dem.

Man kjender ikke nær saa godt det nyere Europas store Mænd, eller rettere sagt deres Navne og Fortjenester indprænges os langt fra ikke saa tidligt og med samme Iver som Grækenlands. Det er sandt, at Sammenligningen er vanskelig; men til den Hensigt, hvortil den her skal bruges, kunne vi dog uden Mistvivl anstille den. Sætte vi Grækenlands mest glimrende Tidsalder fra Solons og Pythagoras's Tid indtil Grækenlands Undertrykkelse af Romerne, udgjør denne over 450 Aar. Fuldt saa lang Tid er der ikke bleven tilbagelagt siden Videnskabernes Gjenfødelse. Tidslængden er da ikke saare forskjellig. Det maa derimod indrømmes, at Grækenland kun er lidet i Sammenligning med Nutidens dannede Europa; men man vilde dog see Tingene under et meget urigtigt Synspunkt,

Digitized by Google

dersom man fulgte dem, som, naar de ophøie det græske Folk, tale om det lille Grækenland. Fødestavnen og Virkekredsen for de Mænd, som have gjort det græske Navn saa herligt, vare ikke indskrænkede til Hellas: Lilleasien, de græske Øer, Sicilien, Nedre-Italien, en Deel af den franske Middelhavskyst, det ikke ubetydelige Cyrene i Afrika og fra Alexanders Tid ogsaa Alexandrien deeltoge i hine Tiders store Udvikling. Med alt dette bliver der dog en Forskjel, som vi ingenlunde ville overse; men som vi kunne indrømme, uden at den nyere Tid skal staae til Skamme. En Udvikling heraf vilde blive en stor Bog: en blot Opregning vilde være trættende. Læseren maa selv hjælpe til med egen Hukommelse og Dømmekraft, hvis han vil bruge de faa Hentydninger, som her kunne meddeles.

Til det nyere Europas store Charakteertræk høre dets store Søtog. Læseren maa selv lade den lange Række af store Foretagender vandre forbi sit aandelige Syn, fra Columbus indtil vor Tid. Hvilke aandfulde og kraftige Mænd maa han da ikke stille sig for Øie! Hvilke store, verdensændrende Bedrifter føres ham ikke herved til Minde! Det er sandt, at man kan foreholde den europæiske Menneskehed store Uretfærdigheder, som plette disse Bedrifter; men vare Grækernes Tog til de Lande, hvor de anlagde Colonier, frie for samme Misbrug af Magten? Og have vi ikke det forud for Grækerne, at vi nu med reen Menneskelighedsfølelse arbeide paa at ophæve det Slaveri, Forfædrenes Vold havde stiftet?

Hvad Krigerære angaaer, kunne vi hverken sætte det nyere Europa over eller under Grækerne. I de Krige, Grækerne førte indbyrdes, har den Enes Seier jo været den Andens Nederlag, ligesom blandt det nyere Europas Stater. Men, vil man spørge, have ikke Grækernes Krige vist en større Kraftudvikling end de nyere Europæeres? Jeg troer, at Historien vil benægte dette, men neppe paatage sig at tilkjende nogen af Parterne Overvægten. Enhver, som blot vil minde sig Hollæn-

Digitized by Google

dernes Frihedskamp mod Spanien, Trediveaarskrigen, Frankrigs Selvforsvar under Revolutionen i forrige Aarhundrede, vil see, at Menneſteaand og Menneſtekraft have udviklet ſig til en forbauſende Høide, naar Begivenhedernes Gang fordrede det. Jeg nævner kun ſaadanne Exempler, ſom ere ualmindeligt indholdsrige; Enhver vil let finde flere af ikke ringe Vigtighed. Exempler paa heltemodig Selvopoffrelſe favnes ligeſaalidet i det nyere Europa ſom hos Grækerne; ſelv det bekjendte, Garden giver ſig ikke, men dør, tilhører vor egen nuværende Tidsalder.

At Grækernes Krigsdygtighed overgik Perſernes og Karthagernes i det Tidsrum, hvorom her handles, er viſt nok; men ſamme Overvægt af Krigsdygtighed viſe jo Nutidens Europæere imod de aſiatiſke Stater. Vi ſee her ganſke bort fra de ældre Tider, hvor Europæerne vare i udelukkende Beſiddelſe af Krudtet, og ſigte kun til den Overvægt, øvet Tapperhed forenet med ſtørre Krigskunſt giver.

I Søkrigene har det nyere Europa langt flere Exempler paa ſtore Bedrifter at opviſe, end det var muligt for Grækenlands iøvrigt hæderværdige Søhelte, hvis Tumleplads ikke gik ud over Middelhavet.

Grækenlands fornemſte Digtere have vundet og vedblive at vinde vor Beundring. Forſaavidt de nyere Europæere have valgt hine Digtere til deres Mynſtere, ere de naturligviis blevne tilbage; men hvor de have ladet deres egen Aand raade, tør man ikke ſige det ſamme. Man gjennemløbe ſelv i Tankerne den glimrende Række af ſtore Digtere, ſom i Tidsalderens tidligere Tid udmærkede ſig ved Arioſt, Cervantes, Shakſpeare. Jeg vilde forgjæves opregne dem for den, der ikke ſelv vidſte af egen Kundſkab og Nydelſe at nævne dem. Jeg tør her mere end noget andet Sted overlade Læſerne ſelv at udfylde Rækken. Enhver, ſom er nogenlunde fortrolig med Litteraturen, vil ſee, at de nyere Aarhundre-

Digitized by Google

der have en Rigdom af eiendommeligt ſtjønne Digterværker at opviſe. Den hele Romandigtning, hvori vi vel have umaadeligt mange ſlette og maadelige Værker, men ogſaa et hæderligt Antal af fortræffelige, tilhører næſten ganſke det nyere Europa. Vil Nogen forſikre os, at han har trængt ſaaledes ind i de Gamles Digterværker, at han med Overbeviisning kan ſige, at vi Andre ikke paaſtjønne dem nok, ville vi ikke ganſke afviſe ham; men derſom han ſætter ringe Priis paa de ſenere Aarhundreders, vil det ikke være os ganſke utilladt at troe, at han med mindre dyb Sands har opfattet dem. Det er umuligt i en kort Overſigt, neppe i en ſtor Bog, at afgjøre Noget derom; men den, ſom bedſt formaaer at glæde ſig baade over de ældre og nyere ſtore Aandsværker, vil ſikkert være meſt uvillig til at gjøre en Rangforordning mellem dem.

Digitized by Google

Nogle Bidrag til at belyse Poesiens og Kritikens Eensidigheder og Overdrivelser i den senere Tid.

I enhver af Menneskeslægtens Udviklingsperioder viser sig altid en Klasse af Mennesker, der ikke blot gjøre det Fremskridt med, hvorved Tidsalderen faaer sin historiske Charakteer; men som gaae videre, og ved den Yderlighed, hvortil de drive de nye Meninger, frembringe betydelig Forvirring. Man kunde kalde dem de Overoplyste, de Overdannede, eller for saa vidt de ville drive de nyere Forbedringer ud over alle Grændser: Overforbedrere. Til denne Klasse hørte i det attende Aarhundredes Oplysningsgang de Mange, som ikke nøiedes med at bortkaste de Vildfarelser, Fordomme og overtroiske Indbildninger, som Tidsalderens lyseste Hoveder havde blottet, men gik til den Yderlighed at forkaste Alt, hvad de ikke forstode, ligesom om der ikke var et uhyre Spring mellem den simple Sandhed, at man Intet maa antage uden Grund, til den Urimelighed, at man skulde forkaste, hvad man ikke begriber. Da man ved Slutningen af det attende Aarhundrede opdagede, at allerede hine lyse Hoveder ofte i deres Iver mod gamle Vildfarelser vare gaaede for vidt, deres Efterfølgere altsaa endnu saa meget mere, fremkom der atter et nyt Slags Overforbedrere, der indbildte sig, at man aldrig kunde fjerne sig for meget fra det attende Aarhundrede, og nu fattede en sand Forkjærlighed for Alt, hvad dette havde forkastet, endog indtil den Grad, at man ingen Betænkelighed fandt ved at gjøre sig til Sagfører for Pavedom, Feudalvæsen og hele Middelalderens mørke Overtro.

Digitized by Google

Det skal naturligviis ikke hermed være nægtet, at Middelalderen dog havde sin eiendommelige Herlighed, eller at Pavedom og Feudalvæsen ogsaa havde deres Deel deraf, eller at Overtroen havde sin Poesi: men her sigtes kun til den fortvivlede Kraftextract af gamle Tiders Uforstand, hvortil visse Nyere have taget deres Tilflugt for ret at flygte langt fra en senere Tidsalders Fornuft.

Naar man i vore Dage taler om det attende Aarhundrede, har man vel at vogte sig for de Misforstaaelser, man har at vente af de Mange, der have al deres Tro og Viden af de nyeste Skrifter, og de ikke Faa, der have en beundringsværdig Lethed i at glemme, hvad de have lært, og derfor altid ere paa den nyeste Mode i deres Meninger. Vil man høre disse, førte Vantro, Materialisme og Overfladisthed Eneherredømmet i det attende Aarhundrede; men Poesi og Kunst vare i Foragt. At Indsigten i de Gamles Kunst fik et nyt Sving ved Winkelmann, Kritik og skarp philosophisk Tænkning ved Lessing, at Poesien hævede sig saa kraftigt, om end maaskee over sine Evner, ved Klopstock, at Moses Mendelsohn og Kant, saa ulige i mange Henseender, dog begge arbeidede mod al Materialisme, og at denne Tidsalder sluttedes med Göthes og Schillers Digterværker saavelsom med Fichtes og Schellings dristige philosophiske Flugt, det, skulde man troe, maatte være en gammel længst gjendreven Fabel, naar man læser Declamationerne over det attende Aarhundredes upoetiske Tænkemaade, Vantro og Materialisme. Ere da Klagerne over det attende Aarhundrede aldeles grundløse? Nei, det er allerede tilstaaet, at hine Feil saa hyppigt yttrede sig deri, og især havde bemægtiget sig de Overdannedes lette Skare i den Grad, at de unægteligt høre med til Tidsalderens charakteristiske Udskeielser; men kun de Overdannede af en anden Tidsalder kunde tage disse for det indholdsrige Aarhundredes hele Charakteer. Den upartiske Jagttager af Tidsaldre og Begiven-

Digitized by Google

heder vil ligesaalidet bestemme det forbigangne som det nærværende Aarhundredes Værd efter de Overdannedes letfordunstende Indbildninger. Det er indlysende for Enhver, der har fulgt Aarhundredets Udvikling, at dets aandelige Selvvirksomhed ilede fra Berigtigelse til Berigtigelse, at den selv tidlig indeholdt Spiren til en Hovedberigtigelse, og at denne saaledes kan siges at være Aarhundredets eget Værk.

Slutningen af det attende Aarhundrede og de første Aar af nærværende vare et mærkværdigt Vendepunkt i Tydskland videnskabelige Tænkemaade, og denne har siden straft sig til os og flere Nationer. Det Hang, som altfor Mange havde til populær og materialistisk Philosophi og en dermed forbunden slov og eudæmonistisk Moral, maatte vige for det Fremstød, Kants mægtige Aand gav Tænkningen. Man vænnede sig til at fordre en større Dybde i de philosophiske Undersøgelser; men man kan ikke nægte, at en slem Udartning indsneg sig tillige, den nemlig ikke at fordre af sig selv den Klarhed i Tankerne, der ene sikkrer det videnskabelige Udbytte. Ved Fichte og Schelling tog Videnskaben en endnu høiere Flugt; men Udartningen steg tillige. Var Mængden af philosophiske Skrifters Læsere før bleven vant til at nøies med uklare Tanker, saa bragte den høittonende Foragt, hvormed man nu begyndte at tale om dem, der ikke forstode de nye Systemer, det derhen, at Folk lode sig fræmme til Bifald. Et lignende Radfelssystem indførtes i Kritiken. Det vilde være ubilligt at tillægge Ophavsmændene hertil hele Skylden. Naar selvvirksomme Aander stræbe at give den almindelige Mening en ny Retning, møde de altid fra en vis Klasse en plat og indsigtsløs Modsigelse, der vel kanægge til et saadant Misgreb. Under alle store Tankeomvæltninger har noget Lignende fundet Sted; men her var det vel værd at vise, hvorledes Tingene udviklede sig i den sidste Omvæltning: sikkert fandt man dert for Een, som gav sit Bifald af Grunde, en heel Hær af Eftersnakkere. In-

Digitized by Google

gen er ivrigere til at forkaste alt Gammelt og reformere hele Verden end dette Slags Folk, der ere deres Tiders Radicaler. Med Mange af disse har jeg levet til temmelig forskjellige Tider og i mere end et Land, og jeg har ofte med Forbauselse seet, paa hvor løs en Grund disse Stortaleres Meninger vare byggede. Af alt dette fulgte da nu, at medens Videnskaben af Tidsalderens dygtigste Mænd bragtes baade til en større Dybde og Omfatning og fremfor Alt bragtes Religion og Poesi nærmere end før, dannede der sig tillige en Klasse af Videnskabshadere, der indbildte sig, at alle Verdens Ulykker kun hidrørte fra Videnskaberne. Tro og Poesi maatte i det mindste beherske Videnskaben. At Videnskab, Poesi og Tro have en fælles Oprindelse og ikke kunne underordnes den Ene den Anden var ikke en Mening efter deres Smag. Det er langt fra, at det altid var underordnede Aander, som gjorde sig skyldige i en saadan Ensidighed, ofte henreves ogsaa de ædlere, især i den store aandelige Omvæltnings Nyhed. Saaledes paastod Tiek, at der var en Grundforskjellighed mellem Kunst og Videnskab, at denne skulde kunne lade sig lære, hiin derimod ikke. Denne Mening indsniges let hos Enhver, der ikke er fortrolig med nogen Videnskab, og det saa meget lettere, som den ikke synes at have de vidtudseende Følger, den virkelig har. Var den rigtig, saa forholdt Kunsten sig til Videnskaben som en høiere aandelig Gave til en blot mechanisk Færdighed. Sagen er dog let at gjennemskue, naar man betragter den uden Fordom. Man forvirrer sig selv ved at sammenligne de høiere Fuldkommenhedsgrader i Kunsten med de ringere og sædvanligst forekommende i Videnskaben. Vel er det vist, at enhver Fremgang i Videnskab eller Kunst fordrer visse Naturanlæg; men Naturgavernes Nødvendighed falder først stærkt i Øine og erkjendes endog af den Uopmærksomste, hvor den høieste og sjeldneste Ypperlighed fremstraaler. Hvo føler ikke, at man ligesaalidet kan lære at være en Archimedes som en

Digitized by Google

Homer, ligesaalidet en Newton som en Shakspeare, ligesaalidet en Leibnitz som en Göthe! At Ingen kan lære at gjøre store Opdagelser, begriber Enhver. Men det er ikke mindre vist, skjøndt mindre indlysende for den, der er fremmed i Videnskaben, at man ikke kan naae til nogen sand videnskabelig Indsigt uden selvstændig Tænken, som naturligviis ikke kan læres, men maa udvikles af en indre Kraft. Man kan i en kort Tid indprænte Folk visse store Sandheder og lære dem at smede Slutninger: men at troe, at Videnskabsmanden hermed er færdig — en Mening som just ikke er ualmindelig — er omtrent ligesaa rigtigt som at troe, at Nogen var bleven Musikus, naar han havde drevet det saa vidt, at han forstod at tage ethvert Greb, som kan betegnes ved Noder, paa Claveret. Det er meget naturligt, at det bliver den, der kun har gjort et flygtigt og overfladisk Bekjendskab med Videnskaberne, en Hemmelighed: at Videnskabelighedens Væsen ikke bestaaer i visse Sætninger eller tillærte Fremgangsmaader, men i en ved utrættelig Øvelse skærpet naturlig Sandhedsfølelse: i et Overblik over den indvortes Sammenhæng og gjensidige Indflydelse, hvori alle vore Kundskaber staae til hverandre, ligesom hele Tilværelsens Organisme, til hvilken de skulle svare: i en opfindsom Brug af Fornuften, hvorved Videnskabsmanden i Aanden ligesom efterskaber det Skabte, men hvorhos han stedse maa beherskes af den dybeste Følelse af vor Aands Indskrænkning, saa at han ikke tillægger sine Meninger en Viished, der er deres Natur fremmed, og forsømmer at sammenholde dem med Tilværelsen, denne store Aabenbaring, hvori den Skjønsomme vil finde alle Meningers sikkreste Prøvesteen. Videnskabsmændene have udentvivl havt Uret i, at de saa sjeldent have søgt at berigtige den Fordom imod Videnskaberne, man saa ofte forsøger at udsprede. Det er ikke nok, at disse paaskjønnes af dem, som forstaae dem; det bør ikke taales, at falske Forestillinger udbredes derom blandt de Mange, der skulle

Digitized by Google

benytte Videnskabernes Resultater. Vel saae hine falske Forestillinger ingen Indgang hos dem, der skulle bruge disse Resultater i det daglige Livs Forretninger, hvor man snart af Skade bliver klog; men i Meningernes Rige, hvor man længere kan fare vild uden at mærke Skaden, er herved ganske naturligt hos Mange opstaaet en selvklog Trods mod Videnskaben, en Lyst til at tænke tvertimod det, den lærer. Ved denne Mistanke og Uvillie er Mangen, som havde været istand til at faae et aandsopløftende Overblik over Videnskabernes Indhold, dersom han tillidsfuldt havde fulgt deres Ledning, nu ikke blot bleven udelukket derfra, men har kastet sig i en modsat Retning og er i Virkning, om ikke i Navn, bleven en Fornufthader og Videnskabsfjende. Dette har blandt Andet havt den Følge, at man ikke er bleven staaende ved den større Frihed, en berigtiget Kritik havdede Poesien; men, at man saa hyppigt har forsøgt at haane enhver Fornuftbestemmelse for Kunsten og glemt, at den Verden, den digtende Indbildningskraft skaber os, ligesaa vel som Tilværelsen, maa være gjennemtrængt af Fornuften, og at ethvert Forsøg paa i Poesien at frembringe et Slags selvstændig Ufornuftverden, beherskt af Modsigelsens og Forvirringens Aand, er en ligesaa stor Synd mod Kunsten som mod Fornuften.*) Desuden spores altfor ofte en Lyst til at gjøre sit Værk interessant ved at trodse de antagne Kunstlove; men om disse end ikke fortiente overalt at følges, er dog en saadan Bestræbelse Kunsten aldeles fremmed. Mere end eet Geni er udentvivl ved en saadan Stræben blevet bragt til at opoffre for Øieblikkets Tilfredsstillelse de Egenskaber, der stemple et Værk for Evigheden.

*) Naturligviis sigtes her ikke til de satiriske Digtninger, uden for saavidt de fremstille deres Ufornuftverden i en saadan Aand, at den Anelse om en Fornuftverden, der altid vækkes ved en stor og ædel satirisk Digtning, derved ligesom tilintetgjøres.

Digitized by Google

I Anledning af den overdrevne Oldtidsbeundring.

Glim. Hvorledes? Sidst da jeg følte Noget, var det, at jeg døde. Men nu lever jeg jo igjen! Er jeg vaagnet op i en ny Verden? Jeg maa troe det; jeg seer jo lutter ganske nye Menneskeansigter! See, her nærmer sig en Mand, hvis Udvortes indgyder mig Tillid. O! sig mig, hvor jeg er!

Thorvald. Jeg seer vel, at Du nylig er vaagnet op af Dødsfovnen Du er nu nyfødt i en anden Verden.

Glim. O, jeg beder, sig mig mere! Er jeg i en bedre Verden end den, hvorfra jeg kom, eller i en slettere? Jeg kan endnu ikke gjette, hvilket af begge.

Thorvald. Hvad siger Dig din egen Bevidsthed?

Glim. Jeg har ikke fortjent den evige Pine ved noget Slet; men jeg synes mig ikke selv at have fortjent en evig Belønning.

Thorvald. Ikke ilde svaret! Jeg vil da sige Dig, at Du er paa et Sted, hvor Du kan blive meget visere og bedre. Jeg er bestikket til din første Veileder.

Glim. Hvad hedder Stedet?

Thorvald. Du er endnu for ung her til at vide dette.

Glim. Maa jeg da vide, hvem Du er?

Thorvald. O ja! Jeg hedder Thorvald og havde, medens jeg levede paa Jorden, Tilnavnet Vidførle.

Glim. O! nu gjetter jeg selv, hvor jeg er. Jeg er i Forgaarden til Valhalla, jeg gjæster Odin; Du ædle, djerve Thorvald skal indføre mig der.

Thorvald. Du sætter mig i Forundring; er Du en Kæmpe, som har faaet Banesaar i Hildurs Leg?

Digitized by Google

Glim. Nei desværre! Krigsmand var jeg ikke; men min Aand forlystede sig ved at leve i vor herlige Oldtid. Jeg havde begyndt at være Digter og følte selv Noget af den gamle Kraft i mig, naar jeg foreholdt den nyere Tid sin Usselhed og opstillede Oldtidens Heltekraft som et Exempel for den.

Thorvald. Jeg veed alt dette. Du er ikke den Første, som kommer herhid, indviklet i denne Vilderede.

Glim. Hvad? er dette Vilderede? Er det Thorvald Vidførle, som siger Saadant? Tæler jeg ikke som vore genialeste Mænd?

Digitized by Google

Bemærkninger over Domkirken i Cölln.

(Af en Reisedagbog 1846).

Vi besøgte den berømte Cöllner Domkirke. Dens Indre gjør især et stort Indtryk. Denne Kirkes høie Piller, der ligesom ere sammensatte hver af mangfoldige Stammer, de høie derved dannede Hvælvinger, Delenes Harmoni, de malede Vinduer, den for Bygningens Charakteer saa passende Belysning, alt dette og meget mere er saa ofte beskrevet, at jeg ikke vil forsøge at gjentage det. Jeg føler mig aldeles enig med den almindelige Stemme, at Indtrykket er stort og høitideligt. Vi besteg ogsaa det Ydre, hvor man nyder herlige vide Udsigter og saaer at see, med hvilken i det Enkelte gaaende Kunst, at Kirken er bygget. Man kan ikke Andet end beundre den Aand, som har fattet den hele store Tanke til denne Bygning. Betragte vi derimod Bygningens Udførelse som et menneskeligt Foretagende, tør man vel sige, at det er for stort. Hele Kirken har nu staaet over 600 Aar under Bygning, og dog er ikke det Halve deraf fuldendt. Det er Choret, som nogenlunde er færdigt. Den nederste Deel af de to tilsigtede høie Taarne finder man opbygget og det Nederste af Skibet. Seer man denne ufuldendte Bygning i en nogenlunde stor Afstand f. Ex. et Par tusinde Skridt, tager den sig slet ud som et Pindeværk, hvilket vistnok ikke vilde være Tilfældet, naar den var færdig; thi betragter man de færdige Dele udenfra i en saadan Afstand, at man ikke faaer Øie paa det Ufuldendte, er Indtrykket ogsaa skjønt. Man har, som bekjendt, i de senere Aar atter begyndt at fortsætte Bygningen, og det synes, at man har sat sig ind i Bygningsplanen med stor Indsigt. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at de nye Steenhuggerarbeider, de nye Glasmalerarbeider vise, at vi fuldkomment kunne udføre Arbeidet, deels lige saa godt, deels bedre end det gamle. Men man

Digitized by Google

gjør Regning paa, at dette store Værk endnu ikke vil blive færdigt i 30 Aar, naar man forudsætter en kraftig Understøttelse, større end den, den har nydt i de fleste forbigangne Tider. Idet man beundrer baade Storheden og det Skjønne i disse Foretagender, bør man dog ikke, som det pleier at skee, lade den Ros, man tillægger hine Tider, hvor de begyndtes, være ublandet. Man gjorde sig virkelig dengang skyldig i den Feil, at begynde Foretagender, som aldeles overstege Statens eller Folkets Kræfter, det er: vare uforstandige. Alene Chorets Bygning medtog over 70 Aar. Kirken staaer endnu, efter 600 Aar, ufuldendt, og dersom den engang fuldendes, vil dette langt fra ikke saameget skyldes den religiøse Iver, hvorfra den udsprang, som en nyere Tids Kunstkjærlighed, forenet med en forbigaaende Tilbagevenden eller rettere Tilbagehelden til hine Tiders Smag. Denne Lyst til at begynde noget saa Stort, at det overgik Kræfterne, er et vist lavere Dannelsestrin eget og findes netop saare hyppigt gjentaget i Middelalderens Kirkebygninger. Straßburgs store Kirke, en af de fuldendteste i sit Slags, har dog kun det ene af de tvende tilsigtede Taarne. Notre-Dame Kirken i Paris har ikkun Taarnenes nederste Halvdeel: Spirene mangle. Af dette Slags finder man mange gothiske Kirker, som derved faae et kuldet Udseende. St. Peterskirken i Rom blev vel fuldendt, men ved Midler, som nedbrøde den romerske Kirkes Magt; nemlig det latterlige Afladskræmmeri. Iøvrigt var dette Foretagende mere Frugten af en pragtelskende og kunstyndende end religiøs Aand.

Nu i vore Tider at ville bygge efter Middelalderens Grundsætninger er uforstandigt. Der herster i alle Middelalderens udarbeidede Værker en vis Spidsfindighed, som hørte til den vaagnende Forstand. I deres Philosophi herskede en Spidsfindighed, som ofte er beundringsværdig; men som ikke vilde have frembragt de samme Værker, dersom Tænkningen

Digitized by Google

behørigt havde styrket sig paa Erfaringen. Middelalderens Riddervæsen og deres cours d'amour vare sande Mynstere paa en spidsfindig Behandling. Hofceremonielet er ikke mindre en Frembringelse af samme Art. Ordet Spidsfindighed er naturligviis kun et ufuldstændigt Udtryk for Sagen, men er maaskee af alle forhaandenværende dog det brugbareste. Den er aabenbart ikke Følgen af den rene Tænken; men man kunde snarere sige, at den opstaaer, naar Indbildningskraften tager Skarpsindigheden i sin Tjeneste. Den gothiske Bygningskunst er mig et levende Billede af denne Spidsfindighed, som vistnok i sine bedste Værker kan give os Noget, der henhører til Menneskeaandens ypperste Frembringelser. Jeg lader derfor gjerne Middelalderens Værker af alle Arter gjøre deres livlige Indtryk paa mig; men jeg siger dog til mine Medmennesker: lader Eder ikke bestikke af den Beundring, de opvække, til at forlange det samme gjenoplevet. Middelalderens Værker ere Værker af en anden Naturperiode. Den, i hvilken vi nu befinde os, er den tænkende Tilbagevenden til Naturen, forenet med en mægtig Naturbrug. Vor Tid har endnu ikke fundet sin Kunst, undtagen i faa enkelte Dele, som fortræffelige og derved tillige skjønne Broer, ypperligt bygte Maskiner o. s. v. Lad den have sin Tid at uddanne sig; dog den vil det ifølge Verdensudviklingens Love.

Om Poul Mollers Yttringer over Popularitet og over Kunstord i Philosophien.

Paul Møller siger etsteds, at Populariteten bestaaer deri, at Foredraget paa ethvert Punkt er tydeligt, hvorimod det videnskabelige Foredrag ikkun bliver tydeligt ved og i Systemet. Herved udtrykker han sikkert den ene Side af en vigtig Sandhed med en antagelig Grad af Tilnærmelse: maaskee

Digitized by Google

man endog i en vis Betydning kunde paastaae, at alle andre hidhørende Bestemmelser deraf lode sig, om ei udlede, saa dog aflede; men ved et saadant Foretagende ledes man let paa Vildspor: flere Sider af Sagen maae selvstændigt fremhæves uden at vie, til en Deduction bringer dem. Et Foredrag, hvori ethvert Punkt skulde være tydeligt for sig selv, er en Umulighed; men man kunde sige, at denne Bestemmelse blot antyder Idealet. Dog, spørger man sig selv, hvad man har fundet at være det Udmærkende i det populære Foredrag, vil man svare, at blandt Andet lader man deri saa meget som muligt Anskuelsen understøtte Forstanden. Nævner man f. Ex. i et populært Skrift, at Lyset gjennemløber 42,500 Mil i et Secund, saa tilføier man et eller andet Anskuelsen bekjendt Sammenligningspunkt, f. Ex. at denne Hastighed er over to Millioner Gange større end en Kanonkugles. Har man allerede tidligere i samme Foredrag handlet om Lydens Hastighed, gjør man ogsaa en Sammenligning med denne. Her viser det sig da, at man i det populære Foredrag ikke frygter for at belyse Gjenstanden af det tidligere Sagte. Vistnok kunde man godtgjøre, at dette følger af Paul Møllers Udsagn, eftersom det allerede Beviste er Læsernes Besiddelse; men ved at dette fremhæves, stilles os en vigtig Lighed med det strengt videnskabelige Foredrag for Øie. Selv en Henvisning til de følgende Dele tillader det populære Foredrag sig, saaledes foredrager man ordentligviis i populære astronomiske Bøger visse tilsyneladende Himmelbevægelser, længe førend man kan vise den Virkelighed, som antydes ved disse Tilsyneladelser. Den mest afgjørende Eiendommelighed ved det populære Foredrag synes mig den, at det opoffrer Bevisernes Strenghed for Fatteligheden. Man angiver Tankegangen i Beviset, Veien, hvorpaa man er kommet til Kundskaben, kort, man vil lade sine Medmennesker see et saa klart Tankebillede af Tingene som muligt. Jeg siger et Tankebillede, som er noget ganske Andet,

Digitized by Google

end et Phantasibillede. Ved Tankebillede forstaaer jeg et saadant Billede, som vi danne os ved at lade Indbildningskraften arbeide i Tænkningens Tjeneste. Den skal afbilde, hvad Tænkningen har udkastet. Store Verdensanskuelser kunne altsaa være populære, f. Ex. den astronomiske, og Videnskabsmanden bør stedse arbeide for at berige Menneskeslægten med Verdensanskuelser i enhver Retning. Et Menneske besidder en i samme Grad høiere Dannelse, som den Sum af Verdensanskuelser, hvoraf han har sat sig i Besiddelse, nærmer sig til at omfatte en Heelhed, hvortil der naturligviis hører Fylde, Klarhed og Eenhed.

Det strengt videnskabelige Foredrag udelukker ikke hine Hensyn, fordi de skulde være Videnskaben uværdige; men fordi de forudsætte, at man kommer til det med den fornødne Verdensanskuelse og med en saadan Dannelse, at man siden kan udvikle denne, alt som man rykker frem i Videnskaben. I Tingenes virkelige Gang er denne Forudsætning ofte falsk. Man seer derfor ofte, at Mennesker have erhvervet sig en stor Mængde af Kundskaber i et Fag og i en vis Betydning af Ordet Grundighed, ligesom en vis endog stor Færdighed i visse aandelige Bevægelser, uden at have Almeendannelse. Man har derfor ofte seet Mennesker, som vare stærke i de saakaldte *humaniora*, trods Navnet, at vise en sær Mangel paa almindelig Dannelse. Ligeledes finder man Folk med naturvidenskabelig Lærdom uden en uddannet Natursands.

Det er meget hyppigt, at man ikke nok betænker dette Videnskabens Forhold til Menneskelivet. Vor videnskabelige Kundskab bliver først Kjød af vort Kjød, naar vi see dens Forhold til vore vanlige Kundskaber. Selv naar Videnskaben viser os en høiere Tingenes Orden, hvori vore Hverdagsmeninger fremstilles som falske, skal den knytte sig til vor tilvante Forestillingskreds ved at vise os, hvori de staae i Strid med Sand-

Digitized by Google

heden, og lade os gjøre et klart Blik ind i den Tilsyneladelsernes Verden, den tilintetgjør.

Ingen Videnskab fjerner sig mere fra Hverdagslivets Betragtningsmaade end vor Tids Philosophi. Dens Paastande maae nødvendigt misforstaaes, naar de rives ud af Systemet; ligesaa er det gaaet med de fleste tidligere Systemer. Men kunde man ikke lette Overgang til Indsigt i Systemet usigeligt ved flittigt at oplyse, hvorledes Hverdagslivets Forestillingsmaader forholde sig til Videnskabens? Hverdagslivets Opfatningsmaader have selv en stor Sammenhæng: de ere et Slags Theorier. Men den Sammenhæng, som en lavere Theori opstiller, maa atter finde sit Sted i en høiere, hvor den ofte bekræftes, skjønt i en ny Betydning, ofte ogsaa tilintetgjøres som en reen Vildfarelse, der blot havde en Skintilværelse paa et vist Standpunkt.

Paul Møller erklærer det med Rette for en urimelig Paastand, at Philosophien skulde undvære Kunstord; men det er meget at betvivle, at denne Fordring er bleven gjort. Derimod er der bleven klaget meget over Philosophiens Kunstord, dog gaaer denne Klage for det meste ud paa den Strid, hvori disse Kunstudtryk sætte sig med de allerede antagne. Det medfører langt større Vanskeligheder at opfatte et gammelt Ord i en Betydning, som staaer i Modsigelse med den gængse, end at fatte et ganske nyt. Den, som ret vil gjennemgaae det philosophiske Kunstsprogs Historie og det Forhold, hvori dette havde sat Videnskaben til Livet, vilde vist finde godt Udbytte, naar han forstod at søge. Dette kunde være Gjenstanden for et Priisspørgsmaal, som omtrent kunde lyde saaledes:

De forskjellige philosophiske Systemers Kunstsprog have ofte sat dem i en tilsyneladende Strid med de ellers antagne Meninger, endog Videnskabsmændenes af andre Fag. At disse Misforstaaelser have havt mange skadelige Virkninger, kan ikke nægtes, om man end vil indrømme, at de oppakte

Digitized by Google

Stridigheder have havt nogen Nytte. Der forlanges nu en Overſigt over disse Misforstaaelser, deres umiddelbare Virkninger og endelige Følger, saavelsom den Lærdom man deraf kan uddrage.

Det er utroligt, hvormeget baade Popularitet og al Fatteligheb fremmes derved, at Udtrykket gjøres saa eenfoldt som muligt, naturligviis saaledes, at det virkeligt udtrykker Tanken. Der kan være Leiligheder, hvor det er bedre at sige 0,625 end $\frac{5}{8}$; men hvor der ingen særegen Grund findes, der er vistnok $\frac{5}{8}$ bedre. Man skal paa samme Maade bringe Sandhedens Brøk til dens mindste Benævnelse; f. Ex. istedetfor at sige: man maa vogte sig for at tage subjectiv Sandhed for objectiv, vilde man i de fleste Tilfælde sige bedre: man vogte sig vel, at man ikke tager Mening for Virkelighed.. Bedre Exempler findes vel.

Forslag til et Priisspørgsmaal om Partiernes Fremgangsmaader.

Da de urigtige Fremgangsmaader, som benyttes af Partierne i Religion, i Videnskab og i Politik, bidrage usigeligt meget til at forvirre Mængden, og det ikke blot den uvidende, men ogsaa dem, der i visse Retninger have en betydelig Dannelse, vilde det være lærerigt at underkaste de Midler, hvorved Partiernes Talsmænd snart af Forblindelse, snart med Bevidsthed skuffe Mængden, en Mønstring, hvoraf der kunde uddrages Oplysninger om de aandelige Naturlove, som bestemme Stridighedernes Gang, og de Forskrifter, man har at følge, saavel for at undgaae det Selvbedrag, hvorved man forledes til at føre Andre bag Lyset, som for at sikkre sig mod at lade sig forblinde af Andre.

Digitized by Google

Skriftet maa naturligviis selv vogte sig for al Partiaand. Det maa derfor helst vælge sine Exempler af andre Tidsaldre end vores og af de modsatte Partier, det være sig seirende eller overvundne.

Der forlanges altsaa: En grundig og upartisk Fremstilling af de Midler, hvorved Partiernes Ordførere forsætligt eller uforsætligt skuffe Mængden.

Noget om Hegelianernes Philosophi.

Naar man læser Hegelianernes Skrifter, skulde man troe, at følgende Sandheder ganske oversaaes af dem:

Der gaves en sandselig Tilværelse, førend der gaves endelige Væsener med Fornuft.

I denne sandselige Tilværelse herskede der en Virksomhed, hvoraf bestandigt nye Gjenstande udviklede sig.

Paa Jorden udvikledes omsider i denne sandselige Værelse Menneskет.

De andre Planeter ere udviklede efter samme Love som Jorden og have enten frembragt fornuftige Væsener eller forberede sig dertil.

(At disse upaatvivlelige Sandheder ikke kaste os ind i Materialismen, forstaaes let, naar man betænker, at hele Naturens Væsen, hele Legemverdenens Grundspire er aandelig).

Den sandselige Tilværelse frembringes ikke ved Tænkningen; men Tænkningen er den til Bevidsthed vaagnende Natur i os.

Det er den skabende Natur og ikke den skabte, som saaledes vaagner til Bevidsthed hos os. Denne Skjelnen mellem begge skeer ivrigt kun for vor Overveielses Skyld; thi den skabte Natur er dog den skabende, men seet fra en anden Side,

Digitized by Google

betragtet som noget Frembragt. Naturens saakaldte Afmagt til at realisere Idealet er ikke af anden Art end den endelige Aands; thi naar og hvor har den menneskelige Fornuft realiseret Idealet? Man har svaret mig, at dette er skeet i Christus; men det var da som Gudmenneske ikke som blot jordisk Menneske.

Hegelianerne sige: Hvor Gud ikke erkjendes, der er han ikke. Jeg vil oplyse dette ved et Exempel. Dersom Nogen faldt paa at sige: Hvis der gaves et Land, hvor alle Beboerne vare blinde, var Lyset ikke der, vilde jeg svare, at det vilde yttre sig for disse Ulykkelige uagtet deres Blindhed. De vilde føle dets opvarmende Kraft og føle den paa en anden Maade end andre Opvarmningsmidler, de vilde smage dets Virkning i Jordens Frugter og lugte den i Blomsternes Duft; de vilde fornemme den i deres hele Sundhedstilstand. Det vilde saaledes erkjendes paa mangfoldige Maader, men kun som en Mangfoldighed af usammenhængende Virkninger, ikke i sin Eenhed og i sin Charakteer. Stod en Fremmed udenfor Landet paa et høit Bjerg, hvorfra Landet kunde sees, saa vilde Lyset, som bestraaler hine Blindes Land, vise ham alle synlige Gjenstande der ligesaa tydeligt, som om det var bebodet af Seende.

Vare disse synlige Gjenstande ikke alle i de Blindes Land, førend den Fremmede kom paa det fjerne Bjerg og saae dem gjennem sin Kikkert? Vare Jupitersdrabanterne ikke, førend Galilæi saae dem i sin Kikkert? Vare Ceres, Pallas, Vesta, Juno ikke, førend Piazzi, Olbers og Harding saae dem?

Man kan sige, at disse Bemærkninger ere enfoldige, det skal ikke nægtes; men lader os ikke frygte for at sætte en ærlig Enfoldighed mod heldningsløse Kunststykker!

Hvad nu Guds Ikkeværen angaaer der, hvor han ikke erkjendes, saa maa Paastanden tilsidst løbe ud paa, at han ikke er der som erkjendt Gud. Lad et Land være ubeluf-

Digitized by Google

kende beboet af Atheister, som ved deres Gudløshed unddrage sig fra at erkjende den evige Fornuftorden i sin Væsenhed; mon de kunne unddrage sig for at erkjende den deelviis, eller maae de ikke meget mere erkjende den i utallige Tilfælde saavel i Naturen som i Menneskelivet? Vi ville vælge Exempler af det sidste. Kunne de vel undgaae at erkjende, at der maa fordres Sandhed af Borgerne saavel mod Staten som mod hverandre indbyrdes? Mon man ikke vil nødes til at erkjende Værdien af evige Love og af næsten alle de Dyder, vi kalde borgerlige? Jeg gaaer videre; jeg paastaaer, at disse Gudløse ifølge deres menneskelige Natur ikke kunne undgaae at føle sig paamindede og vækkede ved de talløse Maader, hvorpaa den evige Fornufteenhed taler til dem. Den vil utallige Gange bestemme dem til Følelser og Handlinger, uagtet de ingen bestemt Erkjendelse have om det, der driver dem. Hvad mangler der altsaa her i Guds Nærværelse? Han er ikke den kjendte Gud, hvor han ikke er kjendt. Jeg mener, at man ikke skal sige: Kun hvad der kjendes, det er; men, hvad der virker, det er!

Noget om Menneskets indre Væsen.

(Skrevet 1807).

At tænke, jeg mener at være i fuld aandelig Virksomhed, er den høieste Salighed paa Jorden eller rettere den eneste Salighed. At tilbagekalde sig de salige Timer, hvor Aanden hævede sig til en høiere Kreds, hvor Ideer som Lynglimt gjennemkrydsede Sjælen og befrugtede den til nye Frembringelser, er den sødeste Erindring.

De fleste Mennesker gjøre ingen Jagttagelser over deres indvortes Væsen; det er for dem ganske mørkt og tillukt; de

Digitized by Google

forstaae derfor heller ikke andre Mennesker. Ja, hele Historien maa være dem en Gaade. De klæbe med deres hele Sands for ikke at sige Sjæl ved det Udvortes; kun dette er dem begribeligt, dog ikke saaledes, at det Fornuftige deri er dem klart og lyst, da vare de paa rette Vei; nei, men den raa Materie er dem det Begribeligste og dernæst den grovere Mechanismus. Naar man kunde gjøre dem deres Sjæl begribelig som en Maskine, saa vilde de være saare tilfredse og med Forneielse glemme, at Væsenet i enhver Maskine dog er Fornuft. Disse Mennesker troe, at de ere Instrumenter, paa hvilke Skjæbnen spiller, hvad den behager. Man hører Mange klage over, at deres Opdragelse, deres Uheld i Verden o. s. v. have sat dem tilbage. Det lader sig vel ikke nægte, at udvortes Omstændigheder kunne sætte et Menneske i en mere eller mindre udvortes glimrende Forfatning; men til et andet Menneske kan ingen Omstændigheder gjøre Nogen. Alle Anlæg, som nogensinde skulle udvikles, slumre i Mennesket; udvortes Omstændigheder vække dem; men indvortes Kraft kan det ogsaa. Et blot passivt Menneske, om et saadant var muligt, vilde dog i Selskabet finde Anledninger, som vakte alle hans Evner; i hvilken Sphære de skulle virke, eller for hvilken de skulle uddannes, vil derimod Skjæbnen bestemme. Jo større Selvvirksomhed, jo mere løsrevet fra Skjæbnens Magt. Om en Mand skal vorde en snild Minister eller en duelig Øvrighedsperson i en lille By eller blot en fortræffelig Huusfader, det kan Skjæbnen tildeels bestemme; men Uddannelsen af de hertil nødvendige Evner (jeg siger ikke Færdigheder) kan ingen jordisk Magt forhindre. Naar Nogen siger: „Havde hiin duelige Mand ikke havt den eller den Lærer, den eller den lykkelige Leilighed til at lære o. s. v., saa var han ikke bleven den, han er," saa siger man noget høist Ufornuftigt. For den, som har Anlæg, er enhver Leilighed en drivende Anledning; sæt Andre under de samme Omstændigheder, de naae derfor ikke samme Maal;

Digitized by Google

fæt den Samme under andre Omſtændigheder, han vil dog finde Næring for ſin Aand. Endnu engang: Glands og Præg kan Lykken give, Metallet kan ikke forvandles.

Perſonlighed.

Man fremhæver nu med en utrolig Iver, at Perſonligheden ſkal gjøres gjældende. Dette er viſtnok rigtigt, naar det ret forſtaaes; men man taler derom paa en Maade, at man ſkulde troe, at det ganſke overſaaes, at enhver endelig Perſonlighed ikke blot ſkal vedligeholdes; men at den paa eengang ſkal vedligeholdes og opoffres. Den er paa eengang Middel og Øiemed. Det ſynes næſten, ſom om Mange nu troe, at man lettere kunde glemme at betragte ſig ſelv ſom Øiemed end ſom Middel. Denne beſtandige Fremhæven af Perſonlighedens Herlighed friſter let de tankeløſe Efterſnakkere til den Indbildning, at en ſelvkjærlig Holden paa ſit eget Selv er et Beviis paa en ret Perſonlighed. Men den, ſom ikke erkjender det ham egentlig tilkommende Sted i Verden og ikke indſeer, hvilke Offere Selvviſtheden har at bringe, for at Selvet ſkal indtage ſit rette Sted i Væſenernes Fornuftharmoni, han har ikke fattet ſin Perſonlighed ret og fører, ſaavidt det ſtaaer til ham, en forſtyrrende Krig med Tilværelſen og i Grunden derved ogſaa med ſig ſelv.

Opfindelſesaand.

Store Opdagelſers Fortjenſtlighed bedømmes ofte ſlet af en vis underordnet Skarpſindighed, ſaadan ſom den findes hos

Digitized by Google

Folk, der godt kunne ordne, skjelne, drøfte og derved finde paa adskillige smukke Tanker, som bidrage til Videnskabens Uddannelse, men ikke rykke dens Grændser langt ud i ubekjendte Egne. Saadanne Mænd kunne ofte med redelig Overbevisning sætte store Opdagelsers Fortjenstlighed meget lavt; thi de tænke sig, at disse gjøres med samme Evner, som de daglig anvende. Vi ville her betragte de Kræfter, som høre til Opfindelsesaanden. Dette vil ikke være unyttigt, om vi end ikke maae vente at kunne behandle denne saalidet bearbeidede Gjenstand udtømmende.

Til Opfindsomhed hører en egen Art af Aandsbevægelighed: ikke enhver Aandsbevægelighed hører herhen. Der gives Mange, som lade sig bevæge af ethvert Tankeverdenens Vindpust. Til disse høre blandt Andre de, der uafladeligt gaae frem med Tiden, som de kalde det; men deres Fremstriden bestaaer blot deri, at de ikke formaae at fasthholde det sande Udbytte fra de tidligere gjennemløbne Stader og saaledes ikke ved deres Banes Slutning ere rigere, end da de begyndte. At der ogsaa gives mange Mennesker, som uden Stræben efter høiere Dannelse vise samme charakteertøse Aandsbevægelighed i det daglige Liv, behøver neppe at siges. — Den Aandsbevægelighed, som hører til Opfindsomheden, formaaer at gjennemløbe store Tankerækker og enten at lade dem i Hast forsvinde, dersom de findes ufrugtbare, eller at fasthholde dem, dersom de love en vigtig ny Tanke. Den Opfindsomme maa være i Stand til snart at holde Tankerne i en svævende Ubestemthed, snart at give dem bestemte Former. Under Aandsbevægelsen støde vi ofte paa velbekjendte, allerede i vor Sjæl befæstede Tanker, der ligesom forbyde at gaae videre. Opfinderen maa have en Evne til at hæve sig over dem i sin Tankeflugt, idet at han ledes af en Kraftfølelse, som lader ham haabe at omstøde dem, hvis han træffer paa nogen ny Sandhed, som fordrer dette, eller at omdanne og nærmere bestemme dem, hvis dette findes fornødent.

Digitized by Google

eller under Bearbeidelsen af den ny Tanke at finde dens Forsoning med dem, som syntes at udelukke den. Det er en egen Evne til at ovløse Tankerne i Lystaager og atter at samle og ordne dem til en Verden af Sole og solbelyste mørke Kloder. Naar Opfinderens Tanke i det lykkelige Øieblik ligesom ved et Lysglimt træffer en ny stor Sandhed, da har Sandsen derfor ordentligviis været længe forberedt i hans frugtbare, altid virksomme, altid gjærende Aand.

Jeg har her maaskee ikke begyndt Sagen fra det rette Udgangspunkt; men derfor bliver det Sagte ikke mindre sandt. Maaskee burde jeg være gaaet ud fra, at Opfinderaanden uophørligt af sine gjærende Tanker maa danne Noget, skabe Noget; kort, jeg burde maaskee have begyndt med den skabende Evne, hvormed jeg her sluttede.

Man seer let, at Opfinderaanden i Videnskaberne er af samme Grundnatur som Digterevnen, kun at dens Opsving altid maae føre den til en bestemt Tilværelse. Jeg vilde sige, dens Opsving maatte dale paa en Virkelighed, dersom ikke den fundne Virkelighed ofte var for høi til at lade et saadant Udtryk gjælde.

I Korthed kan man sige, at Opfinderen maa have en rig, levende Indbildningskraft, befrugtet af en betydelig Kundskabsskat og ordnet ved en klar Forstand.

Store Opfindere udmærke sig ogsaa fra de mindre, ved at deres Aand stedse har en Retning mod store Gjenstande. Da man spurgte Newton, hvorledes han havde kunnet gjøre saa store Opdagelser, svarede han: jeg har jo stedse tænkt paa disse store Gjenstande.

Naar Opdagelserne ere gjorte, staae de med en vis bestemt Klarhed for hele Verden; men førend de skee, svæve de til samme ledende Tanker, blandede med mange andre beslægtede, som i en Taage. Man tænke sig tilbage til den Tid, som gik foran Newtons store Opfatning af den almindelige Tiltræk-

Digitized by Google

ning! Man kjendte Tiltrækninger nok: den i Sammenhængskraften, i Haarrørsvirkninger, i de chemiske Foreninger, mellem elektriske Legemer, mellem Magnetpoler: ja Tanken havde endog hævet sig til Tiltrækning mellem Verdenslodder; men man havde endnu altfor lidet bragt til Klarhed, hvorledes disse ere hverandre lige eller ulige. Blandt Andet vilde de Fleste nødigt tænke sig Tiltrækningen i Afstand uden som en Tilsyneladelse, frembragt ved usynlige Deles Stød. At rive sig løs fra enhversomhelst Mening om Tiltrækningernes Aarsag eller Aarsager, at tænke sig den Lov, at enhver legemlig Deel virker tiltrækkende paa alle andre legemlige Dele og modtager lige Virkning af dem, og at disse Virkninger forholde sig omvendt som Afstandenes Qvadrattal, see det var en fuldstændig og reen Tanke, som, engang fremsat og behørigt anvendt, blev en aandelig Eiendom for enhver Tænkende; men til at frembøre den saa reent ud af al den Sammenblanding, hvori denne Tanke skjulte sig i den hele daværende Kundskabsmasse, dertil hørte Opfindelsesaanden.

Jeg burde have sat endnu et andet Exempel foran, nemlig Opdagelsen af det copernikanske System. Man kunde gaae tilbage til den første Tanke derom i Oldtiden; men da vi ikke kjende Tilstanden i hiin Tid saa nøie, og da Tanken i henved to Aartusinder var tilsidesat, kunne vi holde os til Copernicus. Det er bekjendt, hvor forvirrede Himmelbegivenhederne før hans Tid viste sig for Menneskene. Den lyse Tanke, at Jorden er en Planet, som Merkur, Venus, Mars, Jupiter, Saturn, havde andre Astronomer kunnet see hos de Gamle; men til at billige den, til at see, at den uhyre Forvirring, hvori alle Himmelforholdene viste sig, kunde opløses i Harmoni ved Hjælp af denne lyse Tanke, dertil behøvedes Geniet.

En vis Eenfoldhed i Tankerne, en levende Henstræben til Fornufteenheden er det sande Geni eget. De to anførte Exempler henpege allerede derpaa; det er let at nævne mange

Digitized by Google

andre. Man lægge Mærke til den Eenfoldhed, der herſker i Franklins Skrifter. Det er ikke Opdagelſen af Lynafledereren, hvorpaa jeg her iſær lægger Vægt, men den ſtore Tanke, at betragte de to elektriſke Virkſomheder, hvorom man dengang havde ſaa forvirrede Foreſtillinger, ſom modſatte Størrelſer. Om Virkningerne frembringes ved een Materie eller ved to, eller om den blot er en Yttring af andre Virkſomheder, det er vel vigtige Spørgsmaal; men deres Beſvarelſe kan ikke omſtøde Grundtanken.

At Opfinderaanden viſer ſig i en ſaadan Eenfoldhed, det beroer uden Tvivl derpaa, at den hæver ſig til et Stade, hvorfra man overſkuer det tilſyneladende Forvirrede i en klar Eenhed.

Det er kun en anden Maade at udtrykke Opfindelſesaandens Væſen end i det Foregaaende, naar jeg ſiger, at den maa indeholde en Sands, en Naturfølelſe for Skabelundet (for Formen), Ordet taget i den vidtløftigſte Betydning, hvori det baade omfatter Tankernes Former og Sandſegjenſtandenes. Man ſeer dette ofte i experimentale Underſøgelſer, hvor Mangel paa Evne til at gribe Eenheden i Mangfoldigheden er Skyld i at Arbeiderne tabe ſig i en Vidtløftighed, der ikke blot umiddelbart hindrer at naae Maalet, men ogſaa formerer Muligheden til Feil.

Jeg vil en anden Gang bearbeide alt dette nærmere og bringe det til Eenhed. Her vil jeg endnu viſe, hvilke Mangler og Feil, der ere Opfinderaanden naturlige, og hvorfor ſmaae Aander have den Glæde ved Leilighed at kunne triumphere over den. Medens Opfinderen ſtræber at ſammenfatte en ſtor Mangfoldighed under een Lov, maa han vel have denne Mangfoldighed for Øine, men dog med et ſærdeles Henſyn paa Eenheden. Hvad der i ſamme Mangfoldighed underſtøtter hans Opfatning eller ſynes at beſtride den, er ham vigtigt; det Meget, hvori et ſaadant Forhold ikke er fjendeligt, vinder ikke i ſamme

Digitized by Google

Grad hans Opmærksomhed. Alt det, som ikke vedkommer de Forhold, hvorved hans Aand nu dvæler, svæver ham for Øieblikket i det Fjerne. Det ligesom slumrer i hans Hukommelse, indtil andre Tankeretninger atter ville fremkalde det. Noget Lignende sker hos alle Mennesker; men hos den, som er begeistret for en stor Tanke, sker det i en langt høiere Grad, hvorover da visse mindre vovsomme Videnskabsmænd have deres Hjertes Glæde.

Om Æresbevisninger.

Man hører det ofte omtale som en Feil ved den monarchiske Forfatning, at Æresbevisninger blive saa almindelige og hyppigt bortødsles paa Mennesker uden nogen rigtig Fortjeneste, ja endog paa aldeles Uværdige. Historien viser, at denne Feil ogsaa indsniger sig i Republiker. Selv i det demokratiske Athen bleve Belønninger ved Æresstøtter efterhaanden hyppigere. I Rom bleve ogsaa Triumpher og beslægtede Æresbevisninger hyppigere henimod Republikens Undergang. Denne Feil kommer let ifølge med Samfundets Uddannelse. Den Ære, man engang har vist en høitfortjent Mand, føler man sig senere let fristet til at vise en Mand af mindre høi Fortjeneste; dette Skridt tjener næste Gang til Undskyldning for en endnu større Gavmildhed med samme Æresbevisning, og saaledes gaaer det videre og videre. Man begynder lidt efter lidt at indskyde andre Anbefalingsgrunde end den egentlige Fortjeneste, f. Ex. Alderen, høiere Stilling i Samfundet; man taler om, at de Mænd, som have Fortrin af saadan Art, maae føle sig krænkede og tilsidesatte, naar høi Fortjeneste opnaaer en Æresbevisning, som gaaer dem forbi. Saaledes er der i alle Samfund et Anlæg til at lade Æresbevisningerne udarte. Jo

Digitized by Google

mindre virksomt Samfundslivet er, og (blandt Andet) jo mere adspredt Beboerne leve, jo mindre saadan Udartning. I alle gamle, dannede Samfund udarter derfor Høfligheden til Ceremonier, f. Ex. hos Chineserne.

Det er et meget simpelt Forslag at afskaffe alle disse Misbrug ved at afskaffe alle Æresbevisninger og alle Høflighedsformer; men det lader sig neppe udføre. Menneskets har en naturlig og virkelig stjøn Tilbøielighed til at vise Agtelse mod den, for hvem han føler den. Man kunde vel forbyde visse bestemte Agtelsesbeviser; men der vilde indtræde andre. Lykkedes det endog at afskaffe eller dog svække udvortes Agtelsesbeviser for virkelige Fortjenester, vilde derved den Følelighed, man viser Rigdom og materiel Magt, kun faae desto mere Overhaand.

At sætte Agtelsesbeviserne i Forhold til Fortjenesten er altsaa Spørgsmaalet. Jeg veed for Øieblikket ikke at sige Andet herom, end at Samfundets Medlemmer ikke maae være ligegyldige, hverken naar det gjælder om at ære sand Fortjeneste, eller naar det gjælder om at modsætte sig ufortjent Ære.

Hvorledes man har kunnet vælge en Skuemynt, som Enhver maa gjemme i sit Skrin, istedetfor den iøinefaldende og betydningsfulde Ring, til Agtelsestegn, indsees ikke let. Hvorledes Fyrster have kunnet vælge en Snusdaase dertil, er rigtignok endnu forunderligere.

En Betragtning over Nydelsen af Digterværker og Smagens Uddannelse derved.

Man nyder de fleste gode Digterværker bedst, naar de forelæses høit. Det forstaaer sig, at de maae forelæses nogenlunde vel; men det er ingenlunde nogen streng Betingelse, at

Digitized by Google

de skulle forelæses fortræffeligt, hvilket iøvrigt meget forhøier Nydelsen. Ved Forelæsningen er den Flygtighed, hvormed mange Folk læse eller rettere gjennemblade et Værk, næsten gjort umulig. Forelæseren og Tilhøreren nødes til at opfatte Værket i dets Enkeltheder saavelsom i dets Sammenhæng. Naar et vidtløftigt Værk forelæses, skeer det sædvanligviis i Afdelinger, baade fordi Forelæseren trættes, og fordi Tilhørerne lettere blive deres Trættelse var. Ved at læse selv forføres de Fleste til at læse længere, end deres Opmærksomhed ret stræfter til. Ved Forelæsning i en dannet Kreds, om den og kun er lille, fremkaldes Samtaler over det Læste, hvorved Tanken altid kommer til at dvæle mere ved Værkets mærkværdigste Steder, end det ellers vilde være Tilfældet, og hvorved der ofte udvikles klarere Domme, end man før havde. Den Ene kan desuden berigtige den Andens falske Domme eller rettere Ensidigheder. Hertil kommer endnu den Forfriskning og Forædling, Omgangslivet faaer, ved at man sysselsætter sig med saadanne Gjenstande. Det forstaaer sig, at denne ligesom enhver anden aandelig Vexelvirkning forstyrres mere eller mindre, naar Nogen ved Samtalerne især tænker paa at gjøre sig selv gjældende. Originalitetsjagt, Modsigelsesaand, Rethaveri ere her som overalt fordømmelige. Endskjøndt en vis Varme ofte kan gjøre meget godt i saadanne Forhandlinger, burde Enhver gjøre sig det klart, at Heftighed og Fornærmelser mod Andre ere Tegn paa Raahed.

Overmaal af Poesi.

Visse Mennesker troe sig ret ophøiede over Mængden derved, at de ikke have Aand for Andet end det Poetiske. De skuffe herved sig selv. Kun **den**, der virker for Verden som

Digitized by Google

Digter, for hvem Digtekunsten er en Livsforretning, kan gjøre Poesien til sin Hovedsag, og selv han tør ikke gjøre det med Ringeagt for det Øvrige. Ligesaalidt maa Videnskabsmanden forsmaae alt Andet end sin Gjenstand, og det samme gjælder om Kunstneren, Handelsmanden, Krigeren o. s. v. Jeg vil forklare mig nøiere. Livet selv maa være et Kunstværk. Det skal udtrykke den Idee, der lever i os. Siger man: „denne er Ideen af et fornuftigt Væsen," saa taler man meget for almindeligt, selv naar man siger, den er Ideen af et fornuftigt sandseligt Væsen, holder man sig endnu formeget i det Almindelige. Denne Idee lader sig ligesaalidet som nogen anden Idee fuldkomment udtrykke; men man betegner den nokſom ved at sige, den er Ideen af en Jordborger, det er: en fornuftig Beboer af Jorden, et Led af det naturlige Samfund, som dannes af alle Jordbeboere, ikke blot baaret og næret af denne Klode, men anviist til at uddanne sig ved de Indvirkninger, hvorunder han lever paa den, og ligeledes kaldet til at virke paa den, efterlade sig Spor af sit Liv paa den. Han maa da udfinde, hvilken Plads han bør indtage i dette Liv, hvilket Led det er, han skal udgjøre deri. Han skal i sit hele Liv søge at virkeliggjøre den Tanke, Naturen har havt med ham. Den derfor, som henvender al Sind og Sands til det Poetiske og derfor forsmaaer alt Andet i Livet, han virkeliggjør ikke den Naturidee, der skulde leve i ham. Til Livet hører Tænken og Handlen ligesaavel som den poetiske Opfatning. De blot poetiske Mennesker opfylde da ikke deres Sted paa Jorden, men ere golde for Livet. Det forstaaer sig, at her ikke tales om virkelige Digtere, hvis Kald det er at virke ved Poesien paa Mennesterne, og som ogsaa i andre Henseender ikke ville ligne de blot poetiske Mennesker.

Det samme kan siges om dem, der blot hengive sig til Lærdom eller nogen særegen Videnskab, uden at træde i kraftig Samvirkning med det Hele.

Digitized by Google

Ja selv Religionen maa ikke opfattes saa eensidigt, at den blot svæver for os som noget Overjordisk, der ikke organisk gjennemtrænger vort jordiske Liv. Kort, Enhver skal virkeliggjøre det Sande, det Gode, det Skjønne, saaledes at det harmonisk gjennemtrænger hans hele Tilværelse. Han skal hengive sig saaledes til den Stræben: at virke med Frihed alt det, en høiere Natur fordrer af ham, at han føler sig paa eengang sammenvoxet med Naturen og Medlem af en høiere Verden.

Den derimod, som vil leve her blot som Medlem af en høiere Verden, river sig kun løs fra den Tilværelse, hvori han skulde være et Led. I hvert Menneskes Liv skal Ordet ikke blot være Ord, men skal ogsaa blive Kjød.

Bemærkninger om overnaturlige Væseners Optagelse i Digterværker.

Mange ville have det, der hører til Digterværkernes Indklædning (Spøgelser, Hexe, Feer), gjort til Sandhed, fordi deri boede en Sandhedens Aand; de kunne sammenlignes med dem, som ikke vide at skille Klæderne fra Manden. Man vil maaskee sige, at hine digtede Væsener ikke ere blotte Udsmykkelser af Digtets Hovedgjenstand, men betydningsfulde Væsener. Det samme mener jeg ogsaa. De fremstille os snart overordentlig Kraft, snart andre Evner til at udrette Noget, som forbauser os, snart overraskende Charakterer; men deres digtede Former ere dog kun Indklædninger. Naar Digterne ikke længere ere saa uvidende om Naturen som nu, ville de finde Midler nok til at overraske og fængsle os ved digterisk Fremstilling af virkelige Ting. Isøerne i Havet, Skyskotterne, Orkaner, Vulkaner o. s. v. benytte Digterne mageløst sjeldent i Sammenhæng med deres øvrige Digtning; heller ikke overordentlige Mænd.

Digitized by Google

Urimeligheder i Poesien.

Man tillader sig i Poesien ofte Urimeligheder, som ikke synes mig at finde Forsvar i dens Ret til at fremstille en overnaturlig Verden.

Det røde Guld er og bliver urimeligt paa en Tid, da Enhver let kan vide, at det ægte Guld er guult, og at Guldet kun bliver rødt ved Tilsætning af Kobber.

En Mast af det pureste Guld er latterligt, naar man veed, at Guldet baade ved sin Vægt og ved sin Bøielighed er besynderligt ustikket til at bruges som Mast, sikkert heller aldrig er blevet brugt dertil.

Silkeseil er barnagtigt.

Fri som Bølgen passer fortræffeligt til den Aandsfrihed, de fleste Digtere, der bruge Lignelsen, have. Ligesom deres fri Hav drives af Vinden, saaledes drives de selv af Meningernes Vind.

Vinden er ligesaalidet fri; dens Gang bestemmes jo ved Naturlove. Enhver bevæget Luftmasse suges og trykkes jo af andre og er nødt til at gaae, som den gaaer.

Man bør overalt ikke støde an mod den platte Sandhed: at det Villieløse ikke er frit.

Naar man kalder Vind og Hav frie, mener man vel dermed, at de ere ingen Konge og ingen Øvrighed underkastede; men det kan dog ikke være Meningen, at vi blot skulle følge den blinde Naturnødvendighed i os. Vi have en Villie; men den have vi som Fornuftvæsener. Enhvers Naboer og Gjenboer og alle de, med hvem han kommer i Verelvirkning, have en Villie ligesaavel som han. Hvorledes man end vil forestille sig Friheden, maa man mage det saa, at den Enes Villie ikke skal anvendes til den Andens Forurettelse. Herved opstaaer da Love, og disse fordre atter Haandhævere; det kommer kun an paa at gjøre disse saa uskadelige for Friheden

Digitized by Google

som muligt, hvilket med andre Ord er at mage det saa, at de kun blive Lovens Tjenere, og at det fra alle Sider indsees klart, at deres Magt til Lovens Haandhævelse har sit Udspring i Lovene selv.

Dersom der ikke gaves Øvrigheder vilde Menneskene være ligesaa behagelige at omgaaes med som Stormen og det oprørte Hav.

Hvor der gives Love og Lovenes Haandhævere, føler den sig mest fri, i hvis Fornuft den samme Lovgivning er fremtraadt som Selvlovgivning. Han er Deeltager i Landets Lovgivning, selv om han slet ingen offentlig Forretning har. Den ægte Liberalitet synes mig at bestaae deri, at man stræber at bane de Udannede Veien til samme aandelige Høide, men ikke ved uforberedt at ville give dem al den Magt, som de Oplystes Mening baade naturligt og med Rette har. Man begynder med at sige de Udannede, at der skeer dem Uret, istedetfor hos dem at udvikle den sande Bevidsthed om Ret og Uret.

Den raa Masse skal man da hjælpe ud af Raahedstilstanden; men saa længe den bliver deri, maae vi tvinge den til at virke for Menneskehedsøiemedene, ligesom vi tvinge den saakaldte fri Vind og Bølge. Iøvrigt forstaaer det sig selv, at der gives mange forskjellige Trin i den lavere Dannelse, og at man maa skaffe Menneskene paa hvert af disse Trin den Frihed, de kunne nyde, og ikkun nægte dem den, som de ikke kunne undlade at misbruge.

Bemærkninger over et Digt af Herweg.

Herweg (Gedichte eines Lebendigen) giver i Digtet die deutsche Flotte et saa herligt Exempel paa forrykt Patriotisme, at vi ikke have det mere udmærket hos os selv. -

Digitized by Google

Det tydſke Folk ſkal blive den ſtore Folkehyrde, er das Hoffnungsvolk, ſkal fare ud paa Havet med Kors og Oriflamme, (fortræffeligt vil den forældede franſke Landfane tage ſig ud paa den tydſke Flaade). Tydſkland har allerede den ſkjønneſte Flaade i ſine Münſtere (ypperligt! lad ham blive derved). De ſkulle lade Stormen ſuſe i deres Lokker for at føle ſig frie ſom Storm og Veir. Ja vel, dette Skin af Frihed, ſom ikke er Andet end en Kraftyttring uden Fornuft, ſaadan er den Frihed, han prædiker.

Var hele Tankeindholdet af Digtet ikke ſaa forrykt, kunde man gjerne ſige, at det var ypperligt.

Uſandheder i Poeſien.

Naar tosſet Snak ſaaer et Skin af Fornuftvæſen, hvorved det indtager Indbildningskraften, ſaa er det derfor ikke ſkjønt. Blandt tuſinde Exempler kunde anføres Viſen: Hvor ſaare Lidet vil der til ꝛc. Denne Viſe behager Mange, men burde det ikke. Jeg vil ikke tale om den fattige Koſt, han i det første Vers vil nøies med — han ſætter ſig paa Vand og Brød — og den fattige Philoſophi, han derpaa nøies med: alt dette er latterligt nok; men naar han ſiger omtrent ſom ſaa:

Naar jeg ved Elinas Barm
Til Verden kunde ſige:
Jeg har indſluttet i min Arm,
O Jord! din bedſte Pige;
Og ſaa en Ven ved Siden ſad,
Som ſaae ſig i min Lykke glad,
Jeg ſtulde, ſkjøndt forladt og arm,
Ei efter mere hige.

Digitized by Google

Han tænker ſig baade forladt og arm og i Beſiddelſe af Jordens bedſte Pige og en fortræffelig Ven. I det næſte Vers er han endnu lykkelig Fader til. Kort, han har, hvad han behøver (efter hans egen Lære), og har ſaa den Triumph, at han tænker ſig forladt og arm for at glæde ſig over ſin Tilfredshed.

Man har utallige Exempler paa ſaadant Sludder, ſom ſtuffer Mængden ved noget Udtryffets Flitterguld.

Karrikatur af en litterair Strid.
Menneſkets dybe Trangs Karrikaturer.

Derſom der gaves et Land, hvor næſten alle Menneſker følte en Trang til ret ofte at tage ſig en Ruus, og Nogen ſkrev derimod og ſagde, at det var ſkadeligt, men han da ikke kunde vente en dygtig Affærdigelſe f. Ex.: „Herr N. N.'s borneerte Aſmagt har nylig givet ſig Luft i en Artikel, hvori han paaſtaaer, at vi ødelægge vor Sundhed ved den Fornøielſe, hvortil vi ere hengivne, at begeiſtres ved en god Ruus. Vi ville gjerne troe, at en ſaadan Svagmatikus bør holde ſig derfra; men en dygtig Mave og dygtige Nerver taale nok Ruſen. At tale til et ſaadant Forſtandsmenneſke om den Begeiſtring, Ruſen medfører, kan vel ikke hjælpe; han kjender kun dens Katzenjammer og ikke dens Livslyſt; men vi ville blot fortælle ham, at der gives Mange, ſom kjende den."

Derpaa ſvarer han:

„Jeg er bleven tilgavns iretteſat for mine Advarsler mod Drukkenſkab. Min Modſtander mener, at jeg ikke kan taale en Ruus, og at jeg intet Begreb har om Ruſens Begeiſtring. Om ogſaa alle Andre ville troe ham, kan jeg ikke; thi jeg maa bekjende, at jeg virkelig nu og da i et muntert Selſkab har ladet mig gjennemgløde af Vinens Aand uden at have havt

Digitized by Google

ondt deraf. Jeg har i saadanne Tilfælde nu og da oplevet, at den elskværdigste Stemning og en varm Begeistring for det Skjønne og Gode have bemægtiget sig hele Selskabet. Hvorvidt end den Mening er, som en Modstander finder for godt at give mine Ord, saa veed jeg dog selv, at min Advarsel ikke var stilet mod saadanne selskabelige Glæder, som holdtes indenfor de Grændser, Gratierne foreskrive, og som ikke bør forveksles med den raa Hengivelse til hyppig og ofte vammelig Beruselse. Jeg bliver da ved at advare mod denne fordærvelige Lyst og siger til mine Medborgere: „Vogter Eder. Den forhøiede Livsfølelse, I faae ved eders Drikkelyst, maae I betale med Slappelse af alle legemlige og aandelige Kræfter. Arbeider tænksomt og flittigt og benytter eders Erhverv til sunde og ædle Nydelser, saa vil Aftenen uden de stærke Drikkes Hjælp være munter efter Dagens Møie og Helligdagen efter Hverdagsslidet."

Derpaa faaer han en ny Affærdigelse.

Herr N. N. har villet forsvare sine Philisteranskuelser, og det har han gjort som en sand Philister. Det har moret at see, at han ikke vil have givet nogen Advarsel mod sin egen Ruus, men mod Andres. Forresten have vi for gode Tanker om vore Læseres rigtige Takt til at finde et nyt Svar til Herr Philisteren nødvendigt.

Menneskene have ogsaa en dyb aandelig Trang; for at stille denne behøve de, siger man, noget Overnaturligt; vee den, som siger, at den Tilfredsstillelse, de sultne Aander faae af dette Overnaturlige, ikke er ganske sund. Man vil ikke indlade sig paa at godtgjøre, at dette Overnaturlige har nogen Virkelighed; men man vil paastaae, at alle rette, uforderbede Mennesker have en Trang dertil, altsaa maa man have det, og følgeligen maa det ogsaa være til. De Mennesker, som nægte hiint Overnaturlige, have ikke Sands for nogen anden Tilværelse end den legemlige, eller i det mindste

Digitized by Google

tør man sige, at de ikke antage Andet end det, Forstanden kan begribe. Naar man flittigt kalder dem Forstandsmennesker, Vantro, Philistere o. s. v., saa har man nokſom afærdiget dem og tilstrækkeligt advaret de Troende. Siger man dem nu, jeg forkaster ingenlunde alt det, som I kalde Overnaturligt; men jeg seer den legemlige og aandelige Natur som en sammenhængende Eenhed og eders Overnaturlige, forsaavidt det ikke er udsmykket med Indbildningskraftens Vanskabninger (vi forkaste ikke dens sunde Fostere), finder sin Plads i denne aandelige Verden, saa bliver man erklæret for Selvklog, endskjendt det just er i Tilværelsens Grundkilder, man har søgt Sandheden.

Menneskeberidere.

Baggesen siger i et af sine Digte:

„Pereat hver Grinebider,
Hver en Menneskeberider."

Da jeg i min Ungdom læste det, forstod jeg ikke Sammenhængen mellem disse to Linier: jeg troede, at de kun stode hos hinanden for Rimets Skyld; men senere er Sagen bleven mig klar. Den, som beherskes af stærk Lyst til at gotte sig ved sin egen Overlegenhed, faaer ogsaa let et Hang til at gjøre sig lystig over Andres Feil eller ringere Evner. Det forstaaer sig, at Overlegenheden, hvorved han gotter sig, kan være indbildt; men sædvanligt er den det ikke i alle Maader. De Mennesker, hos hvem denne Lyst er meget fremtrædende, henhøre til de Herskesyges Klasse; men deres Herskesyge er ikke den ædle Begjærlighed efter at udrette Noget, at styre og ordne for at gavne i sin Kreds eller for at danne sig en ny: den er ikke engang grundet i den selvkjærlige, men dog ei altid uædle Glæde, som et Menneske kan føle over at have viist sin

Digitized by Google

Kraft ved at have fat Noget igjennem, en Følelse, som iøvrigt kan være afskyelig, naar det Gjennemsatte er noget Slet; men den grunder sig i en Tilfredsstillelse ved at underkue og nedsætte Andre og derved at faae en Følelse af egen Vigtighed. Denne Følelse er ingen Glæde, ingen af Selvbevidsthed om egen Kraft udspringende Livslyst; den er en Selvophøielse, vunden ved Andres Fornedrelse. Disse Menneskeberidere have ordentligvis en skarp Forstand, men uden de andre Evner, som gjøre Forstandens Brug omfattende og overskuende. De holde meget paa faste Regler, og ville de overtræde disse, søge de at hendrage Sagen under en anden Regel; i denne Regelbrug have de sædvanligt en stor Færdighed.

Den Sands for det Rigtige, som en omsigtig Opfatning af Livet saa virksomt uddanner, er dem fremmed. Deres Ensidighed giver deres Handlemaade en Følgestrenghed, som stikker paa det fordeelagtigste af mod charakterløse Menneskers Handlemaade, og som af Kortsynede hyppigt sættes over den mere omfattende Aands vise Hensyn til samtlige Tilværelsesforhold. Hine roses tit for deres Hensynsløshed; men dette Ord betegner kun en Dyd, naar dermed skal udtrykkes, at man forsmaaer alle ubetydelige og uværdige Hensyn og holder fast paa det store Øiemed; ofte roses Folk som hensynsløse, fordi de tilsidesætte Alt, hvad der staaer dem iveien, om de endog skulle krænke Billigheden og alle ædle Følelser, ubeleilig Sandhed og Retfærdighed ikke undtagne.

Den her skildrede Ensidighed kan vise sig i de forskjelligste menneskelige Forhold: i det huslige Liv, i Bestyrelsen af mindre som af mere omfattende offentlige Forretninger, ja i den høieste Regjering. Man bemærker den letteſt hos *dem*, der holde paa det Bestaaende; men den findes næsten ligesaa hyppigt hos *dem*, der mene at arbeide for Menneskets Fremskridt og Udfrielse af gamle Baand. Den udtrykker sig da ogsaa hos dem i hensynsløse Regler, hvis aandløse Stivhed først bliver Mængden

Digitized by Google

tydelig, naar de ere blevne gamle, og yttrer sig som en tyranniſt Virksomhed for det tilsigtede Maal.

Vers af Byron, tilligemed Betragtninger over Elskov, Kjærlighed og Ægteskab.

Come blue-eyed maid of heaven! — but thou alas!
Didst never yet one mortal song inspire —
Goddess of wisdom!

Childe Harold. Canto 2. 1.

Not much he kens, I ween, of woman's breast,
Who thinks that wanton thing is won by sighs;
What careth she for hearts, when once possess'd?
Do proper homage to thine idol's eyes;
But not too humbly, or she will despise
Thee and thy suit, though told in moving tropes:
Disguise even tenderness, if thou art wise;
Brisk confidence still best with woman copes;
Pique her and soothe in turn, soon passion crowns thy hopes.

Childe Harold. Canto 2. 34.

Dette er afskrevet for at sammenlignes med Göthes langt rigtigere og alle Forhold omfattende:

„Geh den Mädchen zahrt entgegen o. s. v."

Den følgende Stanze Nr. 35, som fortsætter det ovennævnte Vers, er dog fortræffelig.

'T is an old lesson; Time approves it true,
And those, who know it best, deplore it most;
When all is won, that all desire to woo,
The paltry prize is hardly worth the cost:

Digitized by Google

Youth wasted, minds degraded, honour lost,
These are thy fruits, successful Passion! these!
If kindly cruel, early Hope is lost,
Still to the last it rankles a disease,
Not to be cured, when love itself forgets to please.

Alt dette indeholder den grundigste Advarsel, tænkes kan, imod den flette Elskov, der blot søger den sandselige Nydelse, krydret med nogen dermed sammenhængende Underholdning og en hæslig Seiersnydelse. Den Glæde, som følger af et fastert Kjærlighedsbaand, forenet med Familielivet, havde Byron ingen Sands for. Mangfoldige Andre ere i samme Tilfælde. De have Grunde nok at beraabe sig paa, naar man kun først vil tilstaae dem, at Forelskelsestilstanden — det er denne, de mene, naar de tale om Kjærlighed — er Hovedsagen i Menneskelivet. De sige med Rette, at denne ikke vedvarer i Ægteskabet; men den vedvarer heller ikke udenfor Ægteskabet, naar Ønskernes Maal er naaet. Enkelte Undtagelser saavel i det ene som i det andet Tilfælde gjendrive ikke dette, betragtet som den almindelige Lov. Den har endog kun meget faa Undtagelser. I Ægteskabet danner der sig et sammensat Forhold af Elskov, Fortrolighed, fælles Lykkesformaal, som er en langt fuldkommere Tilværelsesmaade end Forelskelsestilstanden. Denne har unægteligt ogsaa sin Betydning; men den er en Overgangstilstand. — Men er ikke enhver Tilstand i Livet en Overgang? Vistnok! dog kan denne selv i Sammenligning med de andre kaldes saa. Det er en skjøn, glimrende Tilstand, et Sommerfugleliv. Jeg giver ved dette Ord Modstanderne et Vaaben og det et Vaaben, der just er efter deres Sind, de ville sige: naar denne Tilstand er forbi, er ogsaa Sommerfuglens Liv endt. Et Slags Sandhed er der i dette; nemlig i samme Grad, som man med mere Ret kan anvende Navnet Sommerfugl paa Nogen, i samme Grad kan man ogsaa betragte hans Liv som endt med Forelskelsen; men hos det rette Menneske er

Digitized by Google

Forelskelsen en Gjennemgangstilstand til et høiere Trin i det sande Menneskeliv. Forelskelsen er en Begeistringens og Kraftyttringens Tid, men eensidig. Den er derfor ikke at ringeagte; men den maa ikke udstrækkes over hele Livet. Menneskeaanden, Menneskekraften maa udbrede sig i flere Retninger. At udfylde et Liv med en Række af Forelskelser er for en overfladende Betragter en besynderlig Latterlighed. Den ene af disse Tilbedelser maatte modsige den anden, dersom ikke en uophørlig Række af Forglemmelser gjorde Skuffelsen mulig. En sand og tillige lykkelig Forelskelse maa gaae over ei blot til Besiddelse, men til et varigt Samliv med fælles Livsformaal og med de stærke Baand, som Elskov under Ægteskabets Betingelser, Kjærligheden til de fælles Børn, den uophørlige indbyrdes Meddelelse og Væsenernes deraf følgende inderlige Sammensmeltning medføre. Vil man nu indvendende spørge: hvor finder man et saadant Ægteskab? saa svarer jeg: menes hermed Idealets fulde Virkeliggjørelse, maa man svare, det findes hverken i denne eller nogen anden Henseende paa Jorden; men en saa taalelig Tilnærmelse som den, der overalt kan findes mellem Ideal og Virkelighed, findes ligesaa hyppigt som nogen anden antagelig lykkelig Tilværelse.

I Fjender af Ægteskab, som med Iver udmale Ægtestandens Byrder, glemmer ikke, at alle Livsforhold omtaages af formørkende Indbildninger; men seer Eder om og fortæl os, om I have fundet noget Liv fuldbragt uden Ægteskab lykkeligere end et godt Ægteskab, saaledes som det i Virkeligheden kan findes!

Desværre findes der mange Digtere, dog sjeldent af de største, som vildlede Uerfarenheden med naturstridige Forestillinger om Kjærligheden og dens Betydning i Livet. Imod denne fordærvelige Stræben burde man hyppigere sætte den modvirkende Kraft, som en Forestilling af de sande Forhold indeholde.

Digitized by Google

Opoffre Menneſkeheden for en Idee.

Jeg afſkriver her et Sted af Michelets Histoire de France (B. 2 S. 521), fordi det ſaare træffende i faa Ord udtrykker en erkjendt Sandhed, ſom Sværmeriet dog ſaa tit har trodſet:

Ce n' est pas impunément qu'on immole l'humanité à une idée. Le sang versé reclame dans votre propre coeur, il ébranle l'idole à laquelle vous avez sacrifié; elles vous manque aux jours du doute, elle chancelle, elle pâlit, elle échappe; la certitude, qu' elle laisse, c'est celle du crime accompli pour elle.

Han ſiger dette i Anledning af Innocenz den Tredie, ſom ved Slutningen af ſit Liv maatte ſee, hvilke Ulykker og Uretfærdigheder den af ham opflammede Forfølgelſe mod Albigenſerne havde foraarſaget.

Pietiſter.

Det danſke Sprog er fortrinligt ſkikket til at udtrykke de Pietiſters Vildfarelſe, ſom gjøre deres Kjærlighed til Gud altfor ſandſelig; man kan nemlig ſige, at de ſætte en Elſkov til Gud iſtedetfor Kjærlighed til Gud. Al deres Snak om Chriſtus ſom Brudgom o. ſ. v. henhører hertil; thi de forvandle et ſmukt Billede til en udtværet plat Sandſelighed: plat er den i det mindſte at kalde mod Gjenſtandens Reenhed. — De ſamme udtvære ogſaa det Blodige i Chriſti Død paa en uværdig Maade. Dette ligger maaſkee dybt begrundet i menneſkelige Lidenſkaber; thi man har ofte fundet mægtige Vellyſtninger meget blodgjærrige, vel at mærke, naar Vellyſten ikke blot var Udbruddet af en ſtærk ſandſelig Natur, men var udartet til en

Digitized by Google

fordærvet Indbildningskrafts Foster. — I alle Tilfælde er denne Forening af Lyst til at dvæle ved det Sandselige i Kjærligheden til Gud og Blodet i Forsoningen to ganske beslægtede Udskeielser.

Indifferentisme.

Man stempler tit den sande aandelige Ligevægt med dette Navn. I Religionssager herster der i saa Henseende den største Misbrug. Man kalder tit den Mand indifferent i Henseende til Religionen, der ingenlunde er det; men som vel viser sig ligegyldig med Hensyn paa mange dogmatiske Meninger, hvilke Tilhængerne af dem saa gjerne ville forverle med Religion. Dersom denne Ligegyldighed mod dogmatiske Meninger hidrørte fra Slovhed; var den endda lastværdig; men den kan ofte komme deraf, at man har søgt at komme til Vished om dem, men har fundet hele den Tænkningskreds, hvori Dogmatiken behandles, saa fuld af Usikkerhed, at man netop af samvittighedsfuld Kjærlighed til Sandhed har givet Slip paa Afgjørelsen af denne Tænkningskredses Gjenstande.

Bemærkning om Forbrydernes Sjæleevner.

Ved at lægge Mærke til det Mod, den Snedighed, den Gave til alle Slags Paafund, som Forbrydere ofte vise, forledes man til at antage, at der skulde findes fortrinligt mange gode Hoveder iblandt dem; men man betænker da ikke, at god Dømmekraft er meget sjelden hos Forbrydere. Naar man læser Forhører, sættes man ofte i Forundring ved den Snildhed, de

Digitized by Google

have brugt; men man seer næsten altid, at de ikke vilde have begaaet Forbrydelserne, dersom de havde havt sund Dømmekraft. At den Fare, hvori de svæve, og hvori Mange af dem saa ofte have svævet, har skærpet og øvet deres Sjæleevner i visse Retninger, hvori Andre ikke pleie at bruge deres, maa ogsaa vel bemærkes, naar man vil dømme rigtigt om den foregivne Hyppighed af Talenter hos Forbrydere. Jeg vover at paastaae, at de næsten Alle have en vis Skjævhed i deres aandelige Anlæg.

Bemærkninger om Sandhedskjærlighed.

Mange Mennesker have en sygelig Begjærlighed efter at vide, hvad vi ikke kunne vide. De anvende i denne Begjærligheds Tjeneste de Kræfter, som de burde anvende paa at blive fortrolige med den Sandhed, man virkelig kan vide. De kunne sammenlignes med Mennesker, som ikke gide arbeide, men jage efter store Rigdomme i vovelige Lykkespil. Man kunde dog fristes til at finde en Ulighed deri, at den, der søger uopnaaelige Kundskaber, Intet taber derved, uden forsaavidt han forsømmer at erhverve sande Kundskaber; men — ei at tale om, at dette er et uhyre Tab — er der dog et mere umiddelbart; det feiler næsten aldrig, at denne Higen efter høiere Sandheder fører til virkelige Vildfarelser og til Forkastelse af virkelige Sandheder. Den, som ret taber sig i Grublen over Guds Personlighed, over Friheden Natur, over Spørgsmaalene om Verdens Evighed, Delelighedens Uendelighed, det Ondes egentlige Natur og ikke vender tilbage, naar han seer vore Evners Grændser i denne Retning — vil finde sig fristet til at danne sig et heelt System af Tanker herover og ikke indlade sig i den Undersøgelse, som han seer, vilde føre ham til Tanker, som stride mod hans.

Digitized by Google

Man seer ofte den virkelige Sandhedskjærlighed mindre agtet af Fleerheden end den Udskeielse, hvori Mange gjøre sig skyldige, som ville virke for Sandheden uden at følge Sandhedens Veie. En vil udbrede formeente Sandheder uden at anvende den behørige Kraft paa at forvisse sig, om det er virkelige Sandheder, han udbreder: en Anden vil udbrede sine Sandheder ved Vold og Bedrag: atter Andre ville vinde Sandheden som i et Lotteri; de ville bemægtige sig de mest ophøiede Sandheder ved Indbildningskraften og ikke ved Tænkning og danne sig et Slot af brogede Sæbebobler, som bliver deres Sandhedens Tempel. Alle saadanne Ting have ofte for Mængden et Skin af stor Kraft, men er i sig selv kun Lidet mod den, hvorved Sandheden søges og udbredes som Sandhed.

Mange kunne ikke glæde sig uden over nye Sandheder. At en Sandhed er gammel, er dem en Grund til at agte den ringe. Det er nu vel sandt, at nye Sandheder give ny Glæde; men den, som ikke ogsaa kan glæde sig over gamle Sandheder, ham maa der mangle Kraft til at give dem Nyhedens Tillokkelse; dette skeer ved at levendegjøre Sandheden saaledes i sit Indre, at den uophørligt bærer nye Blomster og ny Frugt. Det er den levende Kjærlighed, skjøndt ikkun lidet bunden til det Sandselige, dog beslægtet med Elskovens Varme.

Lamartine i sin les Girondius udtrykker meget træffende en erkjendt Sandhed, naar han siger: l'h'eroïsme, quand il est disproportionné au génie et aux forces, ressemble à la démence. Det samme er Tilfældet med alle Fuldkommenheder. Originalitet, naar den ikke staaer i Forhold til de Sjæleevner, den skal bruge, blandt Andet dannende Indbildningskraft, Verdensanskuelse, Dømmekraft, ligner ofte i den

Digitized by Google

Fornuftiges Øine et Raseri, men beundres høppigt af Mængden ligesom rasende Tapperhed.

Om Modsigelsesaanden.

Modsigelsesaanden skaffer et Menneskes Selvstændighed. Først faae hans Ytringer en falsk Retning, siden hans Tænkning. Den, som besjæles af Modsigelsesaanden er ligesaa fristet til at forandre sin Tale efter Andres som den, der har et Hang til at sige Ja. Den faaer endog et Tillæg af Modbydelighed derved, at den antager Skinnet af Selvstændighed og Sandhedskjærlighed og dog er det Modsatte af begge. Ligesaavel som man har Jabrødre, har man Neisigere.

Denne Sandhed er kun et Led i en stor Række af beslægtede Sandheder. Enhver Stræben efter at synes noget Andet, end man er, endog om det blot er for En selv, man vil synes saa, fører os bort fra Sandhedens Vei.

Strøtanker.

Den ældste Naturvidenskab var Kosmogoni: det sidste Trin i Naturvidenskabens Fuldkommenhed vil atter være Kosmogoni; men en uendeligt fuldkomnere end den første.

Guds Villie kan aldrig afvige fra Tingenes Natur af den simple Grund, at Tingenes Natur er Guds Villie.

Naar en Philosoph taler haant om Naturen, fordi den gjør hans Begreber til Skamme, saa handler han som Barnet, der slaaer den Ting, hvorpaa det stødte sig.

Digitized by Google

Den inderlige Afhængighedsfølelse af det evige Væsen er tillige den høieste Uafhængighedsfølelse af Verden.

Vogt Dig for skarpsindigt Raisonnement, som snakker din Lidenskab efter Munden. Logiken er i Lidenskabens Hænder en farlig Kniv.

Det er en ikke sjelden aandelig Sygdom at holde mere af en ny Vildfarelse end af en gammel Sandhed.

Den gamle Sandhed, at man bør sætte sig selv i Næstens Sted og spørge sig, hvorledes man da forlangte at behandles, maa være umaadelig tung at lære for visse Folk; man seer den idetmindste hvert Øieblik tilsidesat, uagtet den paa engang er den ypperligste moralsk-praktiske Forskrift og den ypperligste Klogskabsregel. Det sidste ville Mange ikke troe; men den, der ret vil gjennemtænke Sagen, skal finde det.

Vær strengere mod Dig selv end mod Andre; din Selvkjærlighed vil nok udjevne den Ubilligheb, der ligger deri.

Skarpsindighed træffer man hos adskillige Mennesker, uunderstøttet af Dømmekraften. Saadanne Folk have Skarpsindighed nok til at forvirre sig selv og Andre, men ikke til at træffe det Sande. Paa samme Maade kan man sige om Mange, at de ere altfor lærde.

De Philosopher, som gjøre hele Moralen til en egennyttig Lyksaligheds-lære, og de, dem ganske modsatte, som sætte den i en Opoffrelse af alle Livets Goder, have af een stor Sandhed gjort to fordærvelige Vildfarelser.

En Theori er en Opfatning, et aandeligt Syn af Tingenes Fornuftsammenhæng.

Digitized by Google

Kun den, som gjennem Bogstavet finder Vei til Aanden, er i Besiddelse af en Theori.

Tankesprog.

Man skulde udarbeide en Samling af korte Tankesprog for alle Mennesker. Folkebevidstheden optager dem let; men de maae helst have en Anbefaling i Klangen, hvis ikke, dog i Udtrykkets Kraft og Kortheb. De mangfoldige gamle Kjærnesprog fortjente frem for Alle at fremhæves. Her vil jeg hensætte nogle gamle og nye, efterhaanden som de falde mig ind.

Vov at tænke!
Enhver Anden har en Villie saavelsom jeg.
Enhver Anden har samme Krav paa Frihed som jeg.
Glem dit Selv, men tab det ikke!
Elsk Dig selv: tilbed Dig ikke!
Elsk dit Folk: forgud det ikke!
Vil Du ei twinges, twing Dig selv!
Spørg ikke: hvad kan jeg forsvare for Andres Domstol?
Men spørg: hvad kan jeg forsvare for min egen?
Usky ldig Sandhedskjærlighed er Veien til Viisdom.
Søg Sandhed i Kjærlighed!

Digitized by Google

Digitized by Google

Hans Christian Ørsteds Levnet

ved

C. Hauch.

Digitized by Google

Digitized by Google

Hans Christian Ørsteds Levnet

ved C. Hauch.

Hans Christian Ørsted er født 1777 den 14de August paa Øen Langeland i Rudkjøbing, hvor hans Fader var Apotheker, og hvor man dengang talte omtrent tusinde Indvaanere. I sin tidligste Ungdom blev han, efter hvad han selv har fortalt, hver Dag sendt ud af Huset, hvor der var meget at tage Vare paa, og hvor man ikke troede, han kunde være under den tilbørlige Opsigt, til en Barykmager, hvis Kone Forældrene havde stor Tillid til. Et Aar derefter blev ogsaa hans yngre Broder, den siden saa berømte Anders Sandøe Ørsted, sendt til det samme Sted. Baade Barykmageren og hans Kone fattede stor Kjærlighed til de to Brødre, især til den Ældste, Hans Christian Ørsted. Konen lærte dem at læse, Manden lærte dem at tale Tydsk, hvilket var hans Modersmaal. De uventede Fremskridt, som de gjorde, hvilke dog rimeligviis skyldtes mere til deres egne fortrinlige Anlæg, end til deres Læreres Undervisningsgave, foraarsagede, at flere Familier sendte deres Børn til denne Undervisningsanstalt, hvor man lærte saa let og saa hurtigt. Barykmageren, der saaledes var bleven forvandlet til Skolemester, læste hver Dag et Stykke høit for sine Elever i den

Digitized by Google

tydste Oversættelse af Bibelen, hvilken paa denne Maade blev gjennemgaaet fra Begyndelsen til Enden; ja en stor Deel deraf blev endog læst to Gange, men hvad der saaledes daglig blev forelæst, maatte igjen den ældre Broder ordret oversætte paa Dansk. At han ikke havde opfattet Bibelen tankeløst, gav han allerede tidlig et Beviis paa. Da han var henimod syv Aar gammel, og da en af hans Brødre nylig var kommen til Verden, vilde et Par gamle Koner bilde ham ind, at Jordemoderen havde bragt ham en Broder fra Piledammen — Storken var, som Ørsted selv har bemærket, ikke i Mode i den Egn. — Han overraskede dem da ved at svare, at Børn ikke kom af Piledammen, men af Moders Liv, det havde han læst i Nytaarsevangeliet. Efter en anden Beretning, hvori det Hele gjengives mere omstændeligt, skal han have svaret, at han nok vidste, man ikke havde taget hans Broder op af Piledammen; thi der stod i Bibelen: „Jeg vil mangfoldiggjøre din Kummer og din Undfangelse, med Smerte skal du føde Børn." Da sagde den ene Kone til den anden: „Det Barn bliver ikke gammelt, han er altfor klog."

Allerede meget tidlig gav Ørsted Beviser paa en usædvanlig Hukommelse, som han, ved Siden af alle sine andre store Evner, beholdt ligetil sin Død. Da han saaledes i Aaret 1781, altsaa vel før han endnu var bleven fire Aar gammel, ledsagede sine Forældre paa en Reise til Kjøbenhavn, havde han været i Besøg hos en Tegnelærer, hvor to med ham beslægtede Drenge vare i Huset. Siden da Forældrene vare komne tilbage til deres Hjem og klagede over, at de havde glemt denne Tegnelærers Navn, sagde den lille Dreng dem, at han hed Trolle, hvorover han blev meget rost. Dette staaer optegnet mellem adskillige andre Erindringer fra den første Barndom, der bleve fundne mellem Ørsteds Papirer.

Den omtalte Parykmager havde ogsaa paataget sig at lære sine Elever Arithmetik, men i denne Videnskabsgreen besad

Digitized by Google

han just ikke selv megen Indsigt; han forstod kun at addere og subtrahere, men videre gik ikke hans Kundskaber i denne Retning. En Discipel, der tidligere havde været i en anden Skole, lærte de to Brødre at multiplicere, og en Præst i Byen lærte dem Divisionen. Noget efter fandt Hans Christian Ørsted mellem de Bøger, hans Fader eiede, en Regnebog og lærte sig da selv Reguladetri, hvori han siden igjen underviste sin Broder.

Da den ældre Ørsted var bleven tolv og den yngre elleve Aar gammel, bleve de optagne som Elever i Faderens Apothek, hvilket dog ikke ganske stemmede med deres Tilbøieligbed, saameget mere da de begge dengang nærede det Ønske at opoffre sig til det theologiske Studium. Den ældre Ørsted begyndte dog lidt efter lidt at finde Smag i den pharmaceutiske Kunst og arbeidede snart med Fornøielse i sin Faders Laboratorium; desuden gjennemlæste han alle de chemiske og naturhistoriske Bøger, han kunde faae fat paa, og hans Genius syntes saaledes allerede dengang at lede ham til den Vei, som han i Fremtiden var bestemt til at gjennemvandre.

Hans Broder derimod, der var kaldet til at virke i en anden Retning, fandt ingen Smag i at arbeide i Faderens Laboratorium; derimod begyndte han tidlig at fordybe sig i Retsvidenskaben, og han havde allerede, da han var fjorten Aar gammel, gjennemstuderet en Bog over Naturretten med et saadant Held, at det vakte stor Forundring hos flere Retskyndige, der besøgte hans Fader, og der, da de udspurgte ham med Hensyn til hans Studier, med Forbauselse maatte erfare, at han allerede i den Alder med Lethed havde tilegnet sig, hvad der i langt sildigere Aar havde kostet dem selv saamegen Møie.

Men uagtet de to Brødre af en indvortes Drift bleve ledte, hver paa sine Veie, saa vedbleve de dog at staae i en aandelig Vexelvirkning indbyrdes, saa at det ikke vel er muligt at dvæle ved den Enes aandelige Udvikling, uden at man ogsaa

Digitized by Google

berører den Andens. De havde nemlig den priisværdige Skik, at de bestandig meddeelte hinanden det Væsentligste af, hvad de, hver paa sin Vei, havde lært. Saaledes erhvervede den ældre Broder ved den yngres Hjelp, en Indsigt i Philosophien, som han vel ellers ikke saa hurtig og saa let havde kunnet forskaffe sig; heller ikke savnede han ganske Indsigt i Retslæren, ligesom den yngre Broder heller ikke forblev ganske ubekjendt med den chemiske Videnskab. Saaledes udvikledes ogsaa ved dette Slags indbyrdes Underviisning den aandelige Forbindelse mellem dem, der vedvarede deres hele Liv igjennem.

Den ældste Broder fandt allerede tidlig Leilighed til at gjøre sig bekjendt med det franske Sprog, den yngre lagde sig derimod efter det engelske. Desuden bleve de ogsaa nogle Timer daglig af en theologisk Student undervist i Græsk og Latin. Den ældre Broder viste ogsaa en stor Kjærlighed til Poesien, der hos ham aldrig forsvandt. Han oversatte allerede dengang flere af Horatses Oder og en Deel af Henriaden paa Dansk. At han iøvrigt var kaldet til noget Usædvanligt, syntes han allerede i den tidligste Alder at føle. I et Bidrag til sin Levnetsbeskrivelse, som han selv har givet, fortæller han saaledes, at han som Barn havde meget høie Tanker om sig selv; men det var tillige blevet ham indpræget, at han burde være høflig imod Alle, og det var han ogsaa. Desuden meente han, at naar man vilde staae over Andre, da maatte man bestitte sig paa en ædel Opførsel, og derefter stræbte han ogsaa. Men senere tog denne Begjerlighed efter Høihed en Retning indad, og det blev i Aandens Rige, at han naaede den Udmærkelse, som han tidligere havde søgt i den ydre Verden.

Med Hensyn til denne Higen efter ydre Høihed fortæller han selv en Anekdote fra sin Barndom, der har et temmelig komisk Anstrøg. Engang spurgte en ældre Ven ham, hvad han i Fremtiden vilde være. Han havde dengang neppe endnu fyldt

Digitized by Google

sit syvende Aar. Han forlangte da først at vide, hvem der var den Fornemste i Verden: „Den romerske Keiser," lød Svaret. „Det vil jeg altsaa være," sagde den lille Dreng. — „Det er umuligt," svarede hans ældre Ven, „det kan man ikke blive, uden man er født dertil." „Det er en urimelig Indretning," sagde den lille Dreng, „men sig mig da, hvad jeg kan blive." — „Du kan blive Generalsuperintendent i Lübeck, det er en overmaade betydelig Mand." — „Godt, saa vil jeg være det." — „Men dertil maa Du lære meget," bemærkede hans Ven. „Det er naturligt," svarede Drengen. Nu vilde han, som han ligeledes selv beretter, studere Theologi, og uagtet han siden, da han lærte sig selv bedre at kjende, opgav dette, saa blev det ham dog en Spore til Anstrengelse i en Alder, hvori Villiens Kraft hos de fleste Andre endnu slumrer.

I Foraaret 1794 kom begge Brødre til Kjøbenhavn, hvor de endnu i samme Aar med megen Hæder bestode i den akademiske Adgangseramen. Ubegribeligt er det, hvorledes de med en saa ringe og fattig Veiledning have kunnet erhverve sig de hertil nødvendige Kundskaber, men ogsaa dette er et Bevis paa, at den rette Fremgang ikke saameget betinges ved de udvortes Vilkaar, som ved den indre Lyst og Kraft. Imidlertid maa jeg dog tilføie, at de i Begyndelsen efter deres Ankomst til Kjøbenhavn fortsatte deres Studium af de ældre Sprog under en duelig Lærers Veiledning.

Den samme Dag, paa hvilken de havde underkastet sig deres Adgangseramen (saaledes er det bleven fortalt, rigtignok ikke af dem selv, men af en Mand, der i mange Aar havde kjendt den ældre Ørsted), begyndte de allerede at forberede sig til den næste Prøve, der et halvt Aar senere forestod dem. Den der berettede mig dette, fortalte det dog egentlig ikke for at rose dem; tværtimod han meente, at denne Flid var overdreven, og at nogen Forfriskelse og Opmuntring dog ogsaa var nødvendig efter enhver stærk Anstrengelse. Imidlertid kunne

Digitized by Google

slige Aander ikke maales med den almindelige Maalestok, og det er rimeligt nok, at de finde deres bedste Opmuntring og Forfriskelse i Arbeidet selv.

Jeg tvivler ikke paa, at flere Læsere ville betragte adskillige af de her angivne Træk som ubetydelige; mig forekomme de dog ikke saa, eftersom de tjene til at antyde den fremadstræbende Villiekraft, hvormed disse to Brødre ilede frem til deres tilkommende Berømmelse og Storhed.

Ved de to Afdelinger, hvoraf den anden Examen var sammensat, fik Ørsted Udmærkelse i alle Fag. I Aaret 1795 bleve de to Brødre Alumner paa Clersens Collegium, thi hertil vare de berettigede, da de nedstammede fra Stifterens Familie. Nu begyndte den ældre Ørsted med endnu større Iver end før at lægge sig efter de chemiske, physiske og mathematiske Videnskaber. De dybsindige philosophiske Grandskninger, hvortil den yngre Broder paa samme Tid hengav sig, kom ogsaa den ældre Broder til Nytte; ogsaa han studerede nu Kant, Fichte og senere Schelling, og ledet deels af dem, deels og fornemmelig af sin egen efter Enhed og en dybere Sandhed higende Aand, fik han vel allerede dengang en Anelse om en stor almindelig Grundidee i Naturen og Videnskaben, der forbinder, hvad der for det ydre Blik synes adskilt, og hvorom de sædvanlige Physikere og Chemikere i hine Dage neppe synderlig bekymrede sig.

I Aaret 1797 vandt han en akademisk Præmie for Besvarelsen af Universitetets æsthetiske Priisopgave: „Hvorledes kan det prosaiske Sprog fordærves ved at komme det poetiske for nær, og hvor ere Grændserne mellem det poetiske og prosaiske Udtryk?" Den 20de Mai 1797 underkastede han sig den pharmaceutiske Examen. Ved denne Leilighed overraskede han sine Examinatorer saaledes med sine Kundskaber, at en af dem, da han mødte Professor Manthey, Eier af Løveapotheket, hvilket Apothek Ørsted i sin Tid forestod som Provisor, udbrød

Digitized by Google

i de Ord: „Hvilken Candidat har De sendt os? han veed mere end alle vi Andre." Ogsaa den bekjendte Johan Clemens Tode, Professor i Medicinen, skal i sin Tid offentlig have omtalt denne Examen som noget aldeles Usædvanligt.

I Aaret 1798 vandt Ørsted igjen en Præmie ved Universitetet for Besvarelsen af det medicinske Spørgsmaal om Modervandets Oprindelse, Natur og Nytte. I Efteraaret 1799 erholdt han den philosophiske Doctorværdighed, efterat han havde skrevet en Dissertation **de forma metaphysices elementaris naturæ externæ.** I dette og de næstfølgende Aar udgav han ogsaa adskillige mindre Afhandlinger og Recensioner, der tildeels bleve optagne i forskjellige Tidsskrifter; men da det altfor meget vilde sprede Læserens Opmærksomhed, hvis jeg hvert Øieblik skulde standse for at nævne de literaire Arbeider, Ørsted hvert Aar har forfattet, saa vil det maaskee være rigtigere at lade en Fortegnelse derover følge tilsidst, efterat denne Levnetsbeskrivelse er sluttet. Dog forbeholder jeg mig i Biographien selv at nævne de Værker, der hænge nærmest sammen med Hovedretningerne i hans aandelige Liv.

Ligetil Aaret 1800 delte de to Brødre Bolig med hinanden og levede, hvad det Oeconomiske angik, i et fuldkomment Fællesskab. Men i dette Aar overtog den Ældste Bestyrelsen af Løveapotheket, medens hans Ven, Professor Manthey var fraværende paa en Udenlandsreise. Manthey var Lector i Chemien ved det chirurgiske Akademi; den ældre Ørsted paatog sig derfor ogsaa i hans Sted at holde Forelæsninger ved Akademiet. Da han nu tillige, ifølge sin ny Stilling, maatte fæste Bo paa Apotheket, saa blev det nødvendigt, at de to Brødre flyttede fra hinanden og ophævede det Fællesskab, hvori de hidtil havde levet.

Opdagelsen af Voltas Støtte satte dengang alle Chemikere i Bevægelse. Den ældre Ørsted anstillede ogsaa flere Forsøg dermed, og han var uden Tvivl den Første, der opstillede den

Digitized by Google

Lov, at den Mængde af Alkali og Syre, der ved Hjelp af Støtten udvikler sig i en Saltopløsning, staaer i Forhold til deres gjensidige Neutralisation.

Det var naturligt, at de mere begavede Aander blandt den yngre Slægt, der befandt sig samlede i Hovedstaden, udøvede en gjensidig Tiltrækning paa hverandre. Kort efter de to Brødres Ankomst til Universitetet, gjorde de saaledes Bekjendtskab med Oehlenschläger, der saa Aar derefter erhvervede sig et saa fortjent og glimrende Navn. Efter hvad Ørsted selv fortæller, udøvede dette Venskab og den Udveksling af Ideer, det medførte, en stor Indflydelse paa ham, og ligesom hans philosophiske Anskuelser vandt i Klarhed og Bestemthed ved Omgang med Broderen, saaledes blev hans Hang til Poesien meget bestyrket ved at omgaaes med den vordende store Digter. Ja uagtet hans chemiske Praxis og hans videnskabelige Studier vel maatte optage hans meste Tid, saa fandt han dog ogsaa Leilighed til at gjøre sig bekjendt med Literaturens Frembringelser. Intet udmærket Værk i den danske, tydske eller ældre franske Literatur var ham fremmed; hans store Hukommelse opbevarede ogsaa ordret de mest slaaende Steder i det, han havde læst; „thi jeg har den lykkelige Gave," siger han selv, „at beholde det Gode af det, jeg læser, og snart at glemme det Slette?" Det er ogsaa vist, at han endnu i sildigere Aar tidt overraskede sine Venner med et eller andet Citat af et Digt, som almindelig traf saa godt paa det Sted, hvortil han sigtede, at ingen virkelig begrundet Indvending kunde gjøres hverken imod Anvendelsen deraf eller mod det, han dermed vilde bevise.

Af og til gav han sig ogsaa selv, som alt tidligere er bemærket, af med poetiske Compositioner, saaledes er hans Ode til de Franske vel skreven i de første Aar af hans Bekjendtskab med Oehlenschläger. Men uagtet denne og mange andre af hans Digte vidne om et virkeligt Talent i denne Retning og

Digitized by Google

om et stort Herredømme over Sproget, saa er der dog en anden Sphære, hvori hans poetiske Aand endnu har baaren rigere Frugter. Han tog nemlig sin Kjærlighed til Poesien med sig, selv naar han syslede med videnskabelige Gjenstande. Og da den nu tillige ledsagedes af den strengeste Flid og den alvorligste Sandhedskjærlighed, saa kunde den ikke skade ved at forvanske det Faktiske, men den tjente kun til at oplukke hans Sjæls Øie for den uendelige Harmoni og Herlighed, der ligger i Naturen selv; og, som bekjendt, har den Skjønhedsidee, der aabenbarer sig gjennem Verdensaltet, baade i tidligere og i sildigere Aar været en af de kjæreste Gjenstande for hans Undersøgelser.

Ogsaa med Steffens og med Brødrene Mynster sluttede Ørsted tidlig Bekjendtskab, og uagtet der vel i adskillige Punkter fandt en Forskjel Sted mellem disse Mænds Anskuelser, saa svækkedes dog ikke derved i mindste Maade det gjensidige Venskab og den Anerkjendelse, som saa store Evner og en saa sjelden aandelig Virksomhed fortjener, og man kan vel sige, at det Forbund, Ørsted havde sluttet med disse Mænd, vedvarede, ligetil Døden adskilte dem fra hverandre.

I Aaret 1800 blev H. C. Ørsted ansat som Adjunkt ved det medicinske Facultet. I Aaret 1801 foretog han sin første Udenlandsreise, hvorfra han igjen vendte tilbage i Januar Maaned 1804. Tidligere havde han været vant til at leve næsten udelukkende for sin Videnskab, og han havde ikke seet meget af Verden. Paa Grund heraf frygtede hans Venner for (saaledes beretter han selv), at det skulde falde ham vanskeligt at bane sig Vei og at knytte Forbindelser med fremmede Lærde. Men den sande og ægte Begeistring, hvoraf han var gjennemtrængt, forenet med den aabenhjertige og ærlige Tiltro, hvormed han nærmede sig til dem, tjente ham bedre end de bedste Anbefalingsskrivelser, og han fandt overalt hos de berømteste Mænd en Modtagelse, der langt overgik hans Venners

Digitized by Google

driftigſte Forventninger. I Almindelighed kan man vel ſige om Ørſted, at han, uagtet han i enkelte Øieblikke kunde ſynes næſten forlegen, dog, ſaaſnart Talen berørte en Gjenſtand, der interesſerede ham, iſær hvis denne Gjenſtand faldt indenfor Omraadet af hans egen Videnſkab, eller naar det overhovedet gjaldt om at forſvare en høiere Sandhed eller om at bekæmpe Uretfærdighed og ſkadelige Vildfarelſer; at han da, ſiger jeg, udviklede et Mod, en aandelig Kraft og en Veltalenhed, ſom man under hans beſkedne Ydre og efter hans ſtille Optræden ikke paa den Maade ſkulde have ventet, men ſom netop derfor ogſaa frembragte en endnu mere ſlaaende og en uimodſtaaeligere Virkning.

Han gjennemreiſte først en ſtor Deel af Tydſkland; han opholdt ſig ſer Maaneder i Berlin, to Maaneder i Freiberg og næſten ligeſaalænge i Jena; ogſaa i München dvælede han nogen Tid. Der herſkede dengang, ſom bekjendt, i Tydſkland et meget bevæget indvortes Liv. Store baade poetiſke og philoſophiſke Kræfter havde allerede tidligere virket der og givet den menneſkelige Aand et nyt Opſving, uagtet dette dog vel undertiden var forenet med en altfor ſtor Ligegyldighed for de nærmeſte Interesſer. Dette Opſving ſporedes maaſkee allermeſt i Naturvidenſkaberne, hvori man forreſten, iſær fra den Tid, Schelling traadte op, mere heftede Blikket paa det Almindelige end paa det Specielle, mere paa de indre Kræfter end paa de ydre Phoenomener. Der fandtes allerede dengang Flere, der, ligeſom Ørſted ſelv, ikke betragtede det Enkelte ſom noget Afrevet eller for ſig ſelv Beſtaaende, men ſom en Deel af en eneſte ſtor Verdensorganisme. Med andre Ord, det var i Naturphiloſophiens Dage, i hiin Tid, da man efter den Digters Udtryk, paa hvilken Ørſted ligetil ſin Død ſatte ſaa høi en Pris*),

*) Friedrich von Hardenberg, med ſit Digternavn Novalis.

Digitized by Google

overalt meente at see forunderlige Figurer, der syntes at tilhøre hiin Zifferskrift, som man seer paa Insekternes og Fuglenes Vinger, paa Æggeskaller, i Skyerne, i Sneen, i Krystaller og Steendannelser, paa de frysende Vande, i Bjergenes, Planternes, Dyrenes og Menneskenes Indre og Ydre, i Himlens Lys og i anstrøgne Glasskiver, i Jernfilspaanerne om Magneten, ja, i de mest tilfældige Sammenstillinger.

Det lader sig vel ikke negte, at det Sande, der ligger i denne Betragtningsmaade, ofte blev fortrængt af Indbildningskraftens Fostere, som man da gav Navn af en høiere Speculation, og at Phantasiskyer, hvori en flygtig Glimmer af og til skimtedes gjennem en mystisk Halvtaage, meget ofte sattes istedenfor den strenge og alvorlige Grandskning og den bestemte og klare Opfattelse af Virkeligheden. Derfor vakte Naturphilosophien, hvori flere af dens Tilhængere meente at mærke Pulsslaget af en ny og bedre Tid, meget snart en heftig Reaction, der paa flere Steder steg til en saadan Høide, at Den, ikke blot af Mængden, men undertiden selv af grundigere Videnskabsmænd, blev udskregen for en Phantast og en videnskabelig Drømmer, om hvilken man troede, at han syselsatte sig dermed.

Hvad nu Ørsted angaaer, da maatte han nødvendigviis dengang, ifølge den philosophiske og poetiske Aand, der allerede tidlig ledede ham i hans Grandskninger, hendrages imod den ny Lære. Men dog var hans Øie altfor klart, og hans Sandhedskjærlighed altfor oprigtig, til at han kunde forvilde sig ind paa de Afveie, hvorpaa saamange selv betydelige Talenter i hine Tider bleve hendragne. Han har efterladt et Slags Dagbog over sine tidligere Reiser, der rigtignok kun indeholder korte Angivelser, som ene synes beregnede paa hos ham selv at vække Erindringen om, hvad han har oplevet, men hvoraf man dog seer, at han ikke af noget Slags Theori eller forudfattet Mening lod sig afholde fra at undersøge det Faktiske med egne

Digitized by Google

Dine. Han angiver saaledes mange Undersøgelser, som han selv har anstillet, eller hvorved han har været tilstede, men alle støtte de sig paa bestemte Jagttagelser og Forsøg; paa denne Prøvesteen undersøgte han allerede dengang sine videnskabelige Anskuelser; og selv i hine Ungdomsdage, hvori dog Begeistringen saa let kan overskride Besindighedens Grændser, var han stedse rede til at bestride enhver løs Mening, hvor glimrende endog det Klædebon syntes, hvori den fremtraadte, saasnart den gav sig ud for meer, end den var, og vilde gjelde for en fast begrundet Sandhed.

Det var først flere Aar efter denne Udenlandsreise, i Aarene 1809 og 1810, at jeg hørte hans Forelæsninger og gjorde hans personlige Bekjendtskab. Da han maaskee mærkede, at jeg havde større Hang til almindelige Naturbetragtninger end til detaillerede Undersøgelser, advarede han mig alvorlig imod altformeget at overlade mig til denne Tilbøielighed. „Det er ogsaa min faste Overbeviisning," sagde han, „og mine Forelæsninger bære Vidnesbyrd derom, at der gaaer en stor Grundeenhed igjennem den hele Natur, men netop naar man har overbeviist sig om dette, bliver det dobbelt nødvendigt at sætte sit Øie paa det Mangfoldiges Verden, hvori denne Sandhed først kan finde sin Bekræftelse. Gjør man ikke dette, da bliver Eenheden selv en ufrugtbar og tom Tanke, der ikke leder til nogen sand Indsigt."

Under sit første Ophold i Tydskland stiftede han Bekjendtskab med Klaproth, Hermbstädt, Paul Erman, Trommsdorff o. a. fl., ligeledes med Kielmeyer, Cuviers Ven og Lærer, med den berømte Werner i Freiberg og især med Mineralogen Weiß. Desuden traf han ogsaa sammen med Fichte, Schelling, Franz Baader, Schleiermacher, Tieck og Brødrene Schlegel. Novalis døde i Marts i det samme Aar, hvori Ørsted tiltraadte sin Reise, ham fik han da ikke at see. At han har besøgt Schiller, eller at han paa denne sin første

Digitized by Google

Reise har stiftet Bekjendtskab med Goethe, finder jeg ikke optegnet, det maa da formodentlig ikke have været Tilfældet.

Et meget nøie Bekjendtskab sluttede han med den geniale Physiker Johann Wilhelm Ritter, der har gjort sig berømt ved sine Experimenter over Galvanismen, og der paa denne Vei har vist, at en bestandig Elektricitet ledsager Livsprocessen; i Forening med ham udførte nu Ørsted en sammenhængende Række af mærkværdige Forsøg.

Paa Ritter, der allerede før Opdagelsen af Voltas Støtte anede, at de Kræfter, der virkede i Chemien, i Galvanismen og i Elektriciteten, væsentlig vare de samme, satte Ørsted megen Priis. Han erklærede det oftere for sin Overbevisning, at det kun var en Følge af en ulykkelig Letsindighed, at Ritter ikke før Volta, skjøndt under en ganske anden Form, havde opdaget den elektriske Støtte; thi i Ritters Geni laae allerede Opdagelsen færdig. Ritter havde nemlig, alt før Voltas Opdagelse blev bekjendt, tænkt paa at sammenføie mange Pladepar af Zink og Kobber og at tilveiebringe Ledning imellem dem ved Hjelp af Frøer, hvoraf een skulde lægges mellem hvert Pladepar; men da han opsatte Forsøget, kom Volta ham paa en anden Vei i Forkjøbet.

Et Exempel paa den store Forvovenhed, hvormed Ritter gik frem, naar det gjalt om at forvisse sig om en Erfaringssandhed, pleiede Ørsted ogsaa undertiden at fortælle. Da Ørsted spurgte ham om, hvorledes han havde turdet vove at anstille saa driftige galvaniske Forsøg med sine Øine, som hans Opdagelser forudsatte, svarede Ritter: „Jeg havde jo to Øine, det ene vilde jeg reservere for en saa vigtig Sags Skyld; og det gjorde jeg saameget desdriftigere, da det ene heller ikke er saa godt som det andet." — „Mit ene Øie er ogsaa noget mere kortsynet end det andet," lagde Ørsted til, da han engang fortalte dette, „og opmuntret ved Ritters Exempel, har jeg virkelig vovet flere Forsøg med det mere kortsynede Øie, som

Digitized by Google

jeg neppe vilde have foretaget med det andet; dog kunde det aldrig falde mig ind at gaae saavidt i min Driftighed som Ritter."

Ørsted fortalte ogsaa, hvorledes Ritter og han havde kaaret sig ad, da de engang vilde foretage nogle Forsøg paa en Tid, hvori de begge vare blottede for Penge. „Hvormange har du?" spurgte Ritter. Ørsted havde da kun meget lidt, Ritter aldeles intet. „Det vil dog nok strække til," sagde Ritter, og nu vidste de saaledes at simplificere Forsøgene og at anvende Redskaber, der vare lidet kostbare, at de saa Penge, de dengang kunde raade over, virkelig slog til, og Forsøgene havde god Fremgang. „Dette," vedblev Ørsted, „har jeg siden ofte anvendt, og jeg har funden, at man mangen Gang med ringe Hjelpemidler kan foretage de vigtigste Forsøg, og at disse da, naar kun de indre Betingelser hos de Forsøgende ere tilstede, kunne vorde ligesaa sikkre og afgjørende, som om man dertil havde anvendt de kostbareste Instrumenter."

Ritter nærede, ligesom Ørsted, en stor Forkjærlighed og Begeistring for Digteren Novalis, der undertiden havde været tilstede ved hans Forsøg, og hvis philosophiske og poetiske Anskuelser vel ogsaa havde havt Indflydelse paa hans egen Tankegang. Muligt er det, at denne Ritters Forkjærlighed for den afdøde Digter bidrog til endnu mere at hendrage Ørsteds Opmærksomhed paa ham og paa de selsomme Naturanskuelser, der ere nedlagte i hans Skrifter.

Som bekjendt førte Ritter, uagtet sin store og anstrengende videnskabelige Virksomhed, et meget regelløst Liv og befandt sig ifølge deraf næsten bestandig i Pengeforlegenhed. I denne Anledning gav Ørsted et af de Beviser paa sin Lyst til at virke for Andre, som man saa ofte finder gjentagne i hans Liv. Da han kom til München, talte han med Iver Ritters Sag for Franz Baader og forestillede ham, hvor sørgeligt det var, at et Geni, der under lykkelige Omstændigheder endnu havde

Digitized by Google

kunnet virke saameget for sin Videnskab, levede i saa mislige og trange Kaar. Baader udvirkede da tilsidst, at Ritter blev Medlem af Akademiet i München med en aarlig Gage af fjorten til femten hundrede Gylden. Imidlertid kom denne Hjelp næsten for sildig; thi efter Ørsteds Bortreise havde Ritter indgaaet et uheldigt Ægteskab, han forsaldt tilsidst ogsaa til Drik; Opium brugte han ligeledes, hvilket han havde tilfælles med flere Naturkyndige i hine Dage, hvori Browns Theori (og den dermed forbundne Anvendelse af Opium) ogsaa havde funden Tilhængere blandt Naturphilosopherne. Desuden var hans hele Organisme allerede tidligere forstyrret, deels ved dristige Forsøg, deels ved Udsvævelser. Da nu tillige hans underlige Tro paa den saakaldte Ønskevist, hvorved skjulte Metaller og Kilder i Jordens Dyb kunde opdages, paadrog ham mange Forfølgelser i München, saa varede det ikke længe, før han bukkede under for sin uheldige Skjebne og for sin egen letsindige Opførsel; de mishandlede Organer negtede ham tilsidst deres Tjeneste, og han døde i München den 23 Januar 1810.

Jeg har omtalt denne Mand saa vidtløftigt, da han uraatvivlelig har havt stor Indflydelse paa Ørsted, hvis tidligere System hænger nøie sammen med Ritters Opdagelser. Dog maa jeg lægge til, at Ørsted, uagtet han optog det Gode hos Ritter og forarbeidede det paa sin Viis og til sine høiere Øiemed, dog holdt sig fjern fra hans Sværmeri og fra de Afveie, hvortil dette kunde føre; og om han ogsaa i Begyndelsen ansaae det for muligt, at noget Sandt kunde ligge til Grund selv for Ritters Vildfarelser, saa forandredes dog hans Tanker i denne Henseende, efterhvert som hans Erfaring og Indsigt i Tingenes virkelige Forhold tiltog.

Efterat have tilbragt nogen Tid i München, reiste Ørsted til Paris, hvor han opholdt sig i femten Maaneder. Her sluttede han Bekjendtskab med Cuvier, med Hauy, med Vauquelin, med Charles, med Bertholet, med Biot, med Guiton de Mor-

Digitized by Google

veau og med Thenard. Hos Cuvier, Vauquelin, Charles og Bertholet o. a. fl. hørte Ørsted ogsaa Forelæsninger.

Under sit Ophold i Paris oversatte han paa Fransk en Afhandling af Ritter om Ladningsstøtten og føiede dertil nogle Erfaringer, som han selv havde gjort. Dette Arbeide blev indleveret til Nationalinstitutet og udkom 1804 i Delamethries Journal de Physique. Denne Oversættelse lykkedes saa vel for Ørsted, at Ritter selv skal have forsikret, at han næsten forstod Ørsteds Oversættelse endnu bedre end sin egen originale Afhandling. Der findes ogsaa Optegnelser i Ørsteds Dagbog, hvoraf man maa slutte, at han paa flere Steder har meddeelt nogle af Ritters Opdagelser, ligeledes seer man deraf, at han dengang ofte verlede Breve med Ritter.

Ørsted havde været temmelig længe i Paris, før han aflagde Besøg hos den berømte Chemiker Statsraad Fourcroy, der havde organiseret Centralskolen for de offentlige Arbeider, hvoraf den polytechniske Skole siden opstod. Ørsted var imidlertid bleven noget indtagen imod Fourcroy af Grunde, som jeg vanskelig her kan angive. Tilsidst bevirkede dog den daværende danske Minister Dreyer, i Forening med Professor Manthey i Kjøbenhavn, at Ørsted før sin Afreise besøgte Fourcroy, til hvem Manthey havde givet ham et Anbefalingsbrev. Fourcroy lykønskede ham da til, at han var kommen til Paris og der havde lært saamange udmærkede Mænd at kjende, der sikkert stode langt over Nordens Chemikere. Hertil svarede Ørsted, at han maatte indrømme, at man havde langt større manuelle Færdigheder i Paris end andensteds; men han maatte tillige tillade sig at forsikkre Herr Statsraaden om, at der i Norden neppe gaves nogen Chemiker, der ikke kunde læse Statsraadens Værk: „système des connaissances chimiques" i Grundsproget, Noget som vel neppe var Tilfældet blandt de franske Chemikere med Hensyn til den nordiske Literatur.

Paa Fourcroys Spørgsmaal om han havde seet den poly-

Digitized by Google

technisse Skole, svarede han naturligviis Ja. Da Fourcroy lod ham føle, at ogsaa denne Skole gav Paris et stort Fortrin for Norden, svarede Ørsted, at han vel saae, at man manglede meget i hans Fædreland, der var nødvendigt til Chemiens Udvikling og Fremskridt; men han opgav dog ikke Haabet om selv ved sin Hjemkomst at bidrage noget til, at et lignende Institut der kunde blive indrettet.

Dette Svar kalder Ørsted selv i senere Aar noget hovmodigt og selvtillidsfuldt, og det bevirkede da ogsaa, at Fourcroy ved Afskeden temmelig spydigt bad ham om, naar han kom hjem, at have de franske Chemikere i gunstig Erindring. Imidlertid maa man ikke glemme, at Ørsted dengang aldeles ikke lovede mere, end hvad han siden virkelig holdt.

Fra Paris reiste Ørsted tilbage til sit Hjem over Belgien, Holland og en Deel af Nordtydskland. I Harlem besøgte han Van Marum, med hvem han gjorde flere elektriske Forsøg. I Bremen sluttede han Venskab med Astronomen Olbers og med den bekjendte Physiolog og sammenlignende Anatom Treviranus. Endelig reiste han over Hamborg tilbage til Danmark.

Efter hans Hjemkomst blev det ham overdraget (dog i Begyndelsen kun paa tre Aar) at holde physiske Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universitet. Herfor modtog han en aarlig Gage af trehundrede Rigsdaler, hvortil endnu blev lagt en ligesaa stor aarlig Sum, der skulde anvendes til Experimenter. 1806 blev han overordentlig Professor i Physik og havde da Leilighed til gjennem flere Rækker af Forelæsninger at ordne sine videnskabelige Anskuelser til et Heelt, som han i det Væsentlige holdt fast ved, saalænge han levede, skjøndt han vel forandrede det i enkelte Dele.

De Forelæsninger, han efter sin Hjemkomst holdt, bleve meget besøgte. Ørsted virkede gjennem dem, i det mindste i den Tid, jeg hørte ham, paa en eiendommelig Maade. Han begyndte almindelig ganske stille med enkelte Betragtninger og

Digitized by Google

Oplysninger, undertiden ogsaa med Udviklinger og Bestemmelser af enkelte Udtryk, hvorved han vilde forvisse sig om at blive forstaaet, naar han gik videre; af og til dvælede han ogsaa ved Oversættelser af chemiske eller physiske Kunstudtryk i det danske Sprog. Han forfulgte derpaa en bestemt Natur- og Tankerække, der hang nøie sammen indbyrdes og med de første Bestemmelser. I Begyndelsen var det næsten udelukkende ved en skarp Forstandighed, at hans Foredrag udmærkede sig, men lidt efter lidt forbandt de enkelte Gjenstande sig til større Grupper, disse forenede sig igjen til et endnu større Heelt, som han førte levende frem for Anskuelsen. Saaledes blev hans Tale stedse mægtigere, ligesom en Strøm, der vorer og optager mange Sidestrømme i sig, og tilsidst virkede den med en saadan Styrke, at idetmindste de Yngre, der endnu vare uhildede i forudfattede Meninger, og der vare modtagelige for det Ny og Usædvanlige i hans Foredrag, vanskelig kunde modstaae ham.

Blandt de Ældre derimod, hvoraf mange fra gammel Tid vare vante til at betragte Videnskaben som et Aggregat af usammenhængende Enkeltheder, fandt hans Meninger i Begyndelsen megen Modstand. „De troe ikke," sagde Ørsted engang selv paa sin eiendommelige og naive Maade, „at der findes saa dybe og gjennemgribende Tanker, en saa consequent Fornufteenhed, i Naturen, som jeg mener at man kan paavise deri. Og dog," lagde Ørsted til, idet han ligefrem henvendte Ordet til sine Tilhørere, „ville De selv indsee, at det er meget uforstandigt at forkaste det, som man ellers ikke kan indvende noget Ordentligt imod, blot af den Grund, at det er altfor fornuftigt for Naturen, det vil da sige, altfor fornuftigt for den høieste Fornuft selv; thi den er det jo dog, fra hvem Naturen har sin Oprindelse."

Jeg erindrer endnu, at jeg, kort efter at jeg var bleven Student, talte med en ældre Videnskabsmand, der var meget

Digitized by Google

vred, fordi han engang havde hørt Ørsted sige, at Newton og Kant vare de to Poler, hvorom den nyere Naturvidenskab dreiede sig. Dette var en poetisk Snak, meente han, som en alvorlig Videnskabsmand aldrig burde tage i sin Mund. Hvis Ørsted havde været tilstede, vilde han vel have svaret, at dette rigtignok var en billedlig Tale, men dog var den ikke saa vanskelig at forstaae. Meningen var nemlig, at ligesom Newton forklarede den hele ydre Bevægelse i Universet af to Kræfter, saa var ogsaa Kant med Hensyn til den indre Virksomhed kommen til det samme Resultat; thi han antog jo ogsaa, at den hele Legemverden var et Produkt af rumopfyldende Kræfter, hvis Antal ligeledes lod sig føre tilbage til to. Dette havde foranlediget hiin Lignelse, hvori disse to Mænds Forhold og Stilling imod hinanden paa en anskuelig Maade blev viist, for at den gjennem Indbildningskraften desto bedre kunde opfattes af Hukommelsen. Imidlertid maa jeg bemærke, at Ørsted i senere Aar blev meget forsigtigere i Anvendelsen af slige Billeder, da han vel indsaae, at de let kunde misforstaaes.

I de Aar, der hengik mellem Ørsteds første og anden Udenlandsreise, udgav han flere literaire Arbeider. Da udkom blandt andet hans „Betragtninger over Chemiens Historie", ligeledes: „Om Grunden til den Fornøielse, Tonerne give." I det første af disse Skrifter har han nedlagt sine Betragtninger angaaende Videnskabens Udvikling, i det andet en vigtig Deel af Læren om det Skjønne; jeg forbeholder mig derfor nærmere at omtale dem paa deres Sted i den følgende Fremstilling.

De Forhold, hvori Ørsted allerede tidlig befandt sig til enkelte høitstaaende betydningsfulde Personligheder, især til Geheimestatsminister Schimmelmann, have sikkert megen Fordring paa vor Opmærksomhed; imidlertid veed jeg med Hensyn til den sidste næsten Intet at lægge til det, som han selv fortæller i Mindetalen over Schimmelmann. I den Kreds af Talenter, som

Digitized by Google

Schimmelmann samlede om sig, indtog Ørsted allerede i tidligere Aar en betydelig Plads. Flere physiske Forsøg bleve ikke sjeldent efter Schimmelmanns Ønske foreviste i denne Kreds.

Da Ørsted en Aften hos Schimmelmann foretog Forsøg over Klangfigurerne, var ogsaa Frederik Christian af Augustenborg tilstede, hvis Ynde Schimmelmann ønskede, at Ørsted skulde erhverve sig, og der dengang havde Forsædet i Directionen for Universitetet og de lærde Skoler. Hertugen, der havde studeret i Leipzig, var en Ynder af Platners Philosophi; derimod elskede han ikke Kant og havde derfor ogsaa et Slags Fordom imod Brødrene Ørsted, der vare bekjendte som Kants Tilhængere. Hertugen var imidlertid en Mand, der havde Agtelse for Kundskaber, hvor han fandt dem, ifølge deraf forandredes ogsaa hans Mening om de to Brødre, da han lærte dem bedre at kjende. Ja tilsidst opmuntrede han endog den Yngre til at søge Ansættelse ved Universitetet. Ogsaa med Hensyn til den Ældre blev nu vel Forholdet anderledes, men dette nyttede dog ikke denne stort, eftersom der netop i hiin Tid imellem Frederik den Sjette og Hertugen opstod en Spænding, som havde sin Grund i de politiske Forhold, og hvorved Hertugens Indflydelse tabte sig.

I Aarene 1812 og 1813 foretog Ørsted igjen en Udenlandsreise. Efter sin Dagbog forlod han Kjøbenhavn den 7de Mai 1812. I Berlin opholdt han sig i tre Maaneder. Under sit Ophold her skrev han et af sine vigtigste Værker, nemlig: „Ansichten der chemischen Naturgesetze," der i det følgende Aar ved Ørsteds Medvirkning blot oversat paa Fransk af Marcel de Serres under Navn af „Recherches sur l'identité des forces électriques & chimiques. Denne sidste Titel angiver tilstrækkelig Bogens Indhold. Den i denne Bog udviklede Idee havde han, som han selv siger, alt fra Begyndelsen af sin videnskabelige Bane søgt at gjøre gjeldende.

I Tydskland besøgte han blandt Andre Oken, Schweigger

Digitized by Google

og Hegel og sluttede allerede dengang Bekjendtskab med Seebeck, der siden blev Thermoelektricitetens Opdager. Paa sin Reise i Tydskland ledsagedes han i længere Tid af sin Ven, den ved sine mangesidige Forskninger bekjendte Paul Erman. Tilsidst foretog han en Reise nedad Rhinen til Cölln og gik derpaa over Belgien til Paris. Efter et længere Ophold i Paris, vendte han atter tilbage, ligesom paa sin første Reise, over Belgien og Holland og ankom igjen om Sommeren 1813 til Kjøbenhavn.

I Foraaret 1814 giftede han sig med Jomfru Birgitte Ballum, Datter af Præsten Ballum i Kjeldby paa Møen. Han fandt i hende den troeste og fortræffeligste Hustru, som han kunde ønske sig; hans huuslige Liv var, ifølge begge Ægtefællers Charakterer, meget lykkeligt. Deres Ægteskab velsignedes med fem Døttre og tre Sønner; dog overlevede kun tre af Døtrene og to af Sønnerne deres Fader.

I Aaret 1815 blev Ørsted Ridder af Dannebrog, i Aaret 1817 blev han Professor ordinarius. Dog det vil nu maaskee ikke være afveien, at vi en Tidlang see bort fra alt Andet for at faae et Indblik i hans aandelige Virksomhed, om hvilken man vel kan sige, at den udgjorde hans egentlige og inderste Liv. Ja det Samme, som man fortæller om enkelte Billedhuggere, at de, hvor de gik og stod, havde et Stykke Leer med, hvori de formede deres Tanker, det kan man ogsaa (det forstaaer sig i aandelig Henseende og med de forresten nødvendige Forandringer) sige om ham; thi hos ham var den videnskabelige Tanke saa nøie sammensmeltet med hans Væsen, at den ikke godt kunde adskilles derfra, og han tog den med sig, hvor han begav sig hen. Overhovedet hørte han til de Mennesker, paa hvilke man kan anvende Digterens Ord, at de ikke udvortes trænge til at opleve mange eller usædvanlige Tildragelser, der maaskee snarere vilde forstyrre og forvirre dem, men at de neppe kunne gaae et Skridt uden at gjøre overra-

Digitized by Google

stende Opdagelser angaaende Tingenes Væsen og Natur i deres eget Indre.

Jeg maa bede Læseren tilgive, at jeg i det Følgende af og til afviger noget fra det populære Foredrag og søger at angive Grundtrækkene i Ørsteds videnskabelige Tænkning; thi uden dette vilde hans hele dybere Virksomhed aldeles ikke kunne forstaaes. Desuden mener jeg ogsaa, at man paa denne Vei vil finde gode Beviser mod den uretfærdige Bebyrdelse, at han blot ved et Tilfælde blev ledet til sin første Opdagelse. Skulde imidlertid en eller anden Læser være aldeles fremmed for de første Elementer i Naturlæren og blot ønske et ydre og flygtigt Omrids af Ørsteds Liv, da vil jeg raade ham til at springe ikke blot det Næstfølgende, men flere senere Steder, som han let selv vil udfinde, aldeles over. Den derimod, der ikke er ganske ubekjendt med Begyndelsesgrundene af hiin Videnskab, vil let forstaae, hvad jeg baade med Hensyn til Ørsteds tidligere og senere Naturanskuelser skal udvikle.

Ørsted antager efter Kant, som alt er antydet, at hele Legemverdenen kun er et ydre Phænomen, et Udtryk for indre rumopfyldende Kræfter. Disse lade sig igjen, naar man betragter det Væsentlige deri, føre tilbage til to Grundkræfter.

Renest og friest vise disse to Kræfter sig i Elektricitetslæren, som Ørsted tidligere gav Navn af Dynamik eller Kraftlære i høiere Forstand. Der gives, som bekjendt, to Arter af Elektricitet, den positive og den negative (+ E og — E). Ethvert Legeme, der skal vise synlig Elektricitet, maa enten vise sig som positiv eller negativ elektrisk. Den almindelige Lov er nu, at de ensartede Elektriciteter frastøde hinanden, og de uensartede tiltrække hinanden. Men vel at mærke, de tiltrække hinanden kun for tilsyneladende at tilintetgjøre eller neutralisere hinanden (hvorfor de ogsaa faae Navn af modsatte), eller rettere, for at bringe hinanden i Ligevægt. Saasnart denne Ligevægt er op-

Digitized by Google

naaet, mærker man ingen Elektricitet, saasnart den forstyrres (ved at et elektrisk Legeme bringes i Nærheden, der virker frastødende eller tiltrækkende paa de i Ligevægt værende Elektriciteter), saa bliver den enkelte Elektricitet igjen synlig. Men heraf kan man vel slutte, at de to Elektriciteter, selv naar de ere i Ligevægt og ikke mærkes udvortes, dog ikke virkelig ere tilintetgjorte, men at den ene kun binder den anden ved sin Modsætning, saa at de ikke, saalænge de saaledes ere bundne, kunne ytre deres Virksomhed mod andre Legemer, indtil en overvægtig elektrisk Kraft igjen uddrager dem af dette bundne Forhold og vækker deres Virksomhed i en ny Modsætning.

Jeg skal ikke længe opholde mig ved disse Phænomener, der ere Enhver bekjendte, som blot har nogen Kundskab om de elektriske Kræfters Natur. Imidlertid maa jeg dog bemærke: først, at alle Legemer uden Undtagelse kunne blive elektriske, og dernæst, at de elektriske Kræfter kunne fremlokkes, saalænge der er den mindste Deel af Legemet tilbage. Deraf kan man vel slutte, at de ere i uendelig Mængde tilstede, eller med andre Ord, at de, som Ørsted sagde, falde sammen med Legemernes Grundkræfter.

Enhver enkelt og ubunden i et Legeme udbredt Kraft kan, i det mindste i Tankerne, adskilles i flere eensartede Kræfter, der ere tilstede paa forskjellige Steder af dette Legeme. Men disse ville ifølge den almindelige Grundlov frastøde hverandre i det Uendelige, eller hvis Ledningen afbrydes, i det mindste saalænge de kunne, det vil sige, ligetil Overfladen af Legemet. De modsatte Kræfter ville derimod tiltrække og binde hinanden i det mindst mulige Rum. Altsaa hver enkelt Kraft er, ifølge Ørsteds Theori, expansiv, men i deres Forening frembringe Kræfterne en Sammentrækning (en Contraction).

Den elektriske Gnist er kun det Phænomen, hvorigjennem de modsatte Kræfters Kamp, der gaaer foran for deres Forening og Ligevægt (Udjevning), bliver synlig udvortes.

Digitized by Google

Naar den ene af Kræfterne har Overvægten, da kan den enten synes saa ganske befriet fra sin Modsætning, at denne ikke mærkes, eller den anden Kraft kan ogsaa vise sig; men under saadanne Omstændigheder, at begge Kræfter ikke kunne forene sig indbyrdes i en fuldkommen Udjevning. Da opstaaer der et Polaritetsforhold, hvori rigtignok de to Kræfter, hver paa sin Side, ere adskilte og fuldkommen kjendelige tilstede, men dog saa, at den ene ligesom henveger til og i Frastand fastholdes af den anden. Dette sidste Forhold finder allerede Sted i Elektrophoret, i Condensatoren og i det elektriske Batteri, o. s. v.

En saadan polar Modsætning findes nu ogsaa i Galvanismen. Galvanismen stod i Begyndelsen tilsyneladende ligesaa isoleret som Magnetismen i de første Aar af dette Aarhundrede; men ved Ritters Bestræbelser, og især efter Voltas store Opdagelse, blev det beviist, at Galvanismen i sit Væsen var Elektricitet, kun at Elektriciteten ikke her fremkommer ved Gnidning, men ved Metalpladernes indbyrdes Berøring. Alle de Phænomener, der kunne frembringes ved Elektriciteten, lærte man lidt efter lidt ogsaa at frembringe ved den galvaniske Støtte. Den gav Stød og Gnister, og naar man ved gode Ledere forenede de to Poler, saa at Kræfterne frit kunde strømme over i hinanden, syntes Virkningerne at ophøre, ganske som det skeer i den almindelige Elektricitet, naar de to Kræfter forenes; man kan ogsaa ved en egen Art af galvaniske Støtter frembringe Tiltrækninger og Frastødninger; man kan frembringe de elektriske Figurer ved Voltas Støtte, og hvad der omsider sætter Sagen uden for al Tvivl, man kan ved Hjelp af den lade en Leidnerflaske med Elektricitet. Saaledes viser den samme Modsætning af Kræfterne sig her som i Gnidningselektriciteten. Kobberpolen synes at være Bæreren af den negative, Zinkpolen af den positive Elektricitet; og den almindelige Lov, at eensartede Kræfter frastøde hinanden, ueensartede eller modsatte Kræfter tiltrække hin-

Digitized by Google

anden, bekræfter sig ogsaa i Galvanismen. Forskjellen er kun, at der her synes at være en mindre Spænding, men en langt rigere Strøm af Kræfter tilstede, eller med andre Ord, i Gnidningselektriciteten lege Kræfterne ligesom mere paa Overfladen, i Galvanismen (Berøringselektriciteten) komme de mere fra Dybet, fra det Indre af Legemerne.

Men den galvaniske Støtte, hvis Phænomener paa den ene Side ganske stemme overeens med Elektricitetens, viser paa den anden Side ogsaa chemiske Virkninger; ja det opdagedes endog, at man netop i den besad et chemisk Virkemiddel, der overgik alle andre i Kraft, og den danner saaledes ligesom en Bro mellem Elektricitet og Chemi. Dette aabenbaredes især, da de galvaniske Trugapparater bleve opfundne. Det viste sig da, at næsten alle chemiske Legemer (Salte, Ilter, Alkalier, Syrer og endog Vandet selv) kunde opløses i deres Bestanddele ved Hjelp af Berøringselektriciteten, saa at Alkalierne og Vandstoffet, (Brinten) bleve dragne henimod den negative Pol eller Kobberpolen, og Syrerne og Suurstoffet (Ilten) henimod den positive Pol eller Zinkpolen. Da nu modsatte Kræfter tiltrække hinanden, saa sluttede Ørsted og alle de, der dele hans Synsmaade, at Alkalierne (Æskene) og Vandstoffet (Brinten) indenfor Chemiens Grændser vare Repræsentanter for den positive, Syrerne og Suurstoffet (Ilten) for den negative Kraft.

Saaledes godtgjorde Ørsted allerede i sine tidligere Aar, at de Kræfter, der i friere Tilstand og ligesom paa Overfladen af Legemerne komme frem som positiv og negativ Elektricitet, ogsaa ere de, der i en fortsat Strømning udlade sig gjennem den galvaniske Støttes Poler; naar de blive endnu inderligere forbundne og nedsænkes dybere i Legemverdenen, danne de Modsætningen mellem Alkalier og Syrer, Vandstof og Suurstof (Brint og Ilt); eller udtrykt i større Korthed, disse Kræfter ere det Væsentlige, der ligger til Grund for al Mangfoldighed.

Digitized by Google

I Chemien selv opstillede Ørsted tre Rækker indenfor hvilke den omtalte Modsætning kommer frem: nemlig Grundstoffernes Række, Alkaliernes og Syrernes Række og endelig Saltenes Række. Indenfor hver enkelt af disse Rækker bekræfter sig nu den almindelige Grundlov, idet de Legemer, der repræsentere de modsatte Kræfter tiltrække hinanden og stræbe til Forening og Ligevægt indbyrdes; og alle chemiske Opløsninger og Forbindelser synes at hænge sammen hermed. De yderste eller høieste Led i Rækkerne ere de, hvori den enkelte Kraft er mest befriet fra sin Modsætning, disse ere ifølge heraf de mest expansive. Jo dybere man stiger ned i Rækkerne, desstærkere binde de to Kræfter hinanden, og desmere faste, desmere ligegyldige for ydre Paavirkning blive de. Heri adskiller da Ørsteds Anskuelse sig fra Schellings og de fleste Naturphilosophers; thi disse antage ligeledes to Grundkræfter, men de antage den ene for expansiv, den anden for contractiv. Ørsted antager ifølge den Lov, der gjelder for de to Elektriciteter, at hver enkelt Kraft i og for sig selv er expansiv, og kun af deres Forening fremkommer Contractionen.

Modsætningerne i den første eller i Grundstoffernes Række, kalder Ørsted Brændkraft og Tændkraft, hiin er Udtrykket for den positive, denne for den negative Virksomhed; i den anden Række fremstiller Alkaliteten den positive, Suurheden den negative Kraft, og Ildphænomenet, som Udtrykket for de to Kræfters Kamp og Stræben efter Forening, betragtede han i det mindste tidligere som en vedvarende elektrisk Gnist.

Enhver vil let see, at den Lærebygning, paa hvilken jeg her har henpeget, tildeels indeholder Grundvolden til det elektrochemiske System, som Berzelius siden (rimeligviis uden at være paavirket af Ørsted) nøiere og fuldkomnere udviklede. Men hvis ogsaa Berzelius med Rette bør berømmes for sin grundige Gjennemførelse deraf, saa bør det dog heller ei for-

Digitized by Google

glemmes, at Ørsted allerede meget tidlig tildeels har angivet Grundtrækkene dertil*).

Jeg skal ikke fortsætte denne Udvikling længere; hvad her er sagt, vil være tilstrækkeligt til at vise, at Ørsted allerede dengang overalt, i Elektriciteten, i Galvanismen, i de chemiske Virkninger, i Ildfænomenet o. s. v. gjenfandt de samme Grundkræfter, og at han saaledes har givet Udkastet til en stor og omfattende Naturmetaphysik; overalt viste det sig, at den levende Natur var tilstede i sin Vexelvirkning, overalt saae han den følge de samme Love, den samme Tiltrækning og Frastødning, og saaledes kunde han vel, i det mindste i billedlig Forstand, som han ogsaa har gjort, (saml. Skr. Bd. 5 S. 32) anvende Digterens Ord paa sine Anskuelser:

Saa verler det til sidste Led
Imellem Had og Kjærlighed.

Dog bør man sikkert, hvis man ogsaa vil anvende dette paa det høiere Liv, lægge til, at dette da kun betragtes fra sin Naturside.

Men et Legeme var der dog endnu, hvis Indre stod uoplukket og som en uopløst Gaade i Videnskaben; dette Legeme var Magneten. Ogsaa mellem de magnetiske Poler finde Tiltrækninger og Frastødninger Sted, der synes at bekræfte, at de almindelige Grundkræfter ligeledes her drive deres Spil; imidlertid var det forgjeves, at man lod de stærkeste elektriske Støtter virke derpaa, dette Legeme syntes dog bestandig endnu at staae isoleret i sin egen Kreds. Man havde ophængt fritsvævende, letbevægelige galvaniske Støtter i det Haab, at de

*) Jfr. Hans Christian Ørsted, et Mindeskrift af G. Forchhammer, S. 9. Dette Skrift giver en sammentrængt Udsigt over Ørsteds videnskabelige Liv og er af stor Vigtighed for Enhver, der vil skaffe sig Bekjendtskab dermed.

Digitized by Google

ſkulde dreie ſig med deres Poler mod Nord og mod Syd, ligeſom Magnetnaalen, men det ſkede ikke. Ørſted havde, ligeſom ſaamange Andre, fæſtet ſit Øie med Opmærkſomhed paa dette Legeme; han forkyndte og forudſagde det allerede tidligt, at der maatte og ſkulde opdages en Vei, hvorpaa Magnetisme og Elektricitet traadte i Vereloirkning indbyrdes, dette var en Tanke, til hvilken han meget ofte vendte tilbage; ja han var ligeſaa overbeviiſt om dens Rigtighed, ſom Columbus var om, at der maatte ligge et ſtort Land paa den anden Side af Oceanet. Man kan da neppe ſige, at han fra Tænkningens Standpunkt kom uforberedt til ſin og Tidsalderens ſtørſte Opdagelſe.

Dog var der endnu en anden Betingelſe, der maatte opfyldes, før denne Opdagelſe kunde ſkee. Ørſted blev i Begyndelſen af ſin videnſkabelige Bane, (ſkjøndt han aldrig, ſom alt er bemærket, ſelv i tidligere Dage anſaae Noget for ſikkert i ſin Videnſkab, før det paa Erfaringens Vei var bekræftet) baade ved ſit eget Hang og ved Tidsalderens Indflydelſe, hendragen i den ſpeculative Retning. Men da han ſamvittighedsfuldt ønſkede at opfylde ſit Kald og ærligt ſøgte Sandheden og allerede tidlig ſaae, hvorpaa det i Naturvidenſkaben fornemmelig kom an: ſaa udviklede han ogſaa beſtandig ſtærkere ſit Talent for at experimentere. Meer og meer lærte han, ſom en ægte Naturforſker, at forſmaae enhver Forklaring, ſom ikke var bygget paa Forſøg eller Jagttagelſe. Saaledes var han allerede i de Aar, der gik nærmeſt foran for hans ſtore Opdagelſe, bleven en meget øvet og kyndig Experimentator. Ifølge ſin philoſophiſke Aand, ifølge ſit Overblik over Videnſkaben og ſin dybe Tænkſomhed, der alt længe havde omfattet Naturen ſom et ſammenhængende Heelt, vidſte han vel, hvad der var det Væſentlige, hvorom han paa Videnſkabens nærværede Standpunkt ſkulde ſpørge; ved ſin tiltagende Erfarenhed ſom Experimentator lærte han nu ogſaa beſtandig bedre, paa hvilken Maade han ſkulde udſpørge Naturen, og ſaaledes nødes

Digitized by Google

da vel endog hans Modstandere til at indrømme, at han godt forberedt og udrustet kom til det Høidepunkt i sit videnskabelige Liv, hvori hans store Opdagelse udfoldede sig for hans Blik.

Allerede flere Aar i Forveien havde han ved en klogtig Opfindelse vidst at forbedre Trugapparaterne, idet han dannede Karrene af Kobber, fyldte disse med Vadske og nu hængte Zinkplader deri. Med dette Apparat udførte han siden mange vigtige Forsøg.

Det var i Aaret 1820, at Ørsted gjorde sin nu verdensberømte Opdagelse. Tidligere havde man ikke tænkt paa at forbinde de to Ledere i den galvaniske Kjæde og at lade denne lukkede Kreds virke paa Magneten. Dette gjorde Ørsted, og fandt nu, at Magnetnaalen under disse Forhold virkelig blev sat i Bevægelse af den elektriske Strøm, og at den afveg i forskjellige Retninger, eftersom denne Strøm indtraadte over, under eller ved Siden af de magnetiske Poler. Denne Indvirkning paa Magnetnaalen, der, ifølge Ørsteds Forklaring, kan tænkes frembragt ved en omkring Lederne kredsende Bevægelse, viste saaledes, skjønt paa en ganske anden Maade, end Nogen før havde anet, at de tidligere Forskere ikke havde bedraget sig, naar de meente, at der fandt en væsentlig Forbindelse Sted mellem Magnetisme og Elektricitet.

Den 21 Juli 1820 sendte Ørsted en lille Afhandling rundt til alle de berømteste naturvidenskabelige Selskaber i Europa. Titelen derpaa var: „Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magnetícum.“ Den bestod kun af fire Quartsider, men var skreven med saa stor Sammentrængthed, at man finder meer end halvtredsindstyve Forsøg angivne deri; fra den Dag daterer sig, som en anden Forfatter siger, Elektromagnetismens Historie. Det varede da heller ikke længe, før Ørsted indtog den høie Rang blandt Europas Naturkyndige, der saa fuldelig tilkommer ham; thi det er ikke saameget Opdagelsernes Mængde, som deres Vægt og Betydning,

Digitized by Google

der bestemme Opdagerens Plads. For at vende tilbage til vor tidligere Lignelse, Columbus opdagede kun eet Land, men vel at mærke, dette Land var tillige en ny og uhyre Verden.

En ny Verden synes ogsaa mere og mere at udfolde sig, efterhvert som Følgerne af Ørsteds Opdagelse blive synlige. Thermoelektriciteten, Magnetoelektriciteten, de elektriske Telegrapher, o. s. v., staae allerede forelsbig som Vidnesbyrd om hvilken uendelig Rigdom, der ifølge denne Opdagelse engang skal blive tilkommende Slægters Eiendom.

Det er imidlertid kun fordi Ørsteds store Opdagelse fornemmelig har hendraget Alles Opmærksomhed i denne Retning, at man undertiden synes at glemme hans usædvanlige Fortjenester ogsaa i andre Henseender. Hans Forbedring af Trugapparaterne er alt ovenfor omtalt, hans dybsindige Betragtninger over Klangfigurerne skal jeg nedenfor omtale. Ved de sindrige Apparater, han har udtænkt, er man nu endelig kommen dertil med stor Sikkerhed og Nøiagtighed at bestemme Vandets Sammentrykning. Ogsaa over Luftens Sammentrykkelighed har han foretaget heldige og vigtige Experimenter. De Forsøg, hvorved han har frembragt en Forbindelse mellem Chloret og Kobbermetallet, ere ogsaa blevne af Vigtighed for Videnskaben. Imidlertid tilstaaer jeg gjerne, at jeg ikke selv er saa indviet i hans Videnskab, saa jeg fuldkommen er istand til at give et Begreb om alle de Forsøg, han i dens forskjellige Retninger med Held har foretaget, og selv om jeg følte mig istand dertil, da vilde det dog vel blive et altfor vidtløftigt Arbeide at gjøre dette her.

Det var ikke alene som Naturforsker, at Ørsted i disse Aar blev mere praktisk, men denne praktiske Aand gjennemtrængte hans hele Væsen og meddeelte sig lidt efter lidt til hans hele Virksomhed, hvad enten denne laae indenfor Naturvidenskabens Enemærker, eller den udbredte sig i andre Kredse.

Digitized by Google

I Aarene 1822—23 foretog han en tredie Udenlandsreise. I Tydskland besøgte han foruden sine gamle Venner ogsaa den berømte Naturforsker Lichtenstein og Chemikeren Mitscherlich. Denne Gang aflagde han ogsaa et Besøg hos Goethe, men om de Samtaler, der forefaldt imellem Goethe og ham, har jeg ingen Underretning kunnet faae. Goethe skal imidlertid i et af sine Skrifter have yttret, at det var ham et glædeligt Besøg. Hos Seebeck saae Ørsted flere Forsøg, hvorved det viste sig, at en Kreds af Metaller ved Ophedning ogsaa kunde virke paa Magneten. Disse Forsøg gav han siden efter selv Navn af de thermoelektriske.

I Begyndelsen af Aaret 1823 ankom Ørsted til Paris, hvor han meddelte Nationalinstitutet en Beretning om sine Forsøg til Vandets Sammentrykning; ligeledes meddelte han ogsaa Institutet en Udsigt over Seebecks Opdagelse. Siden foretog han og den bekjendte Fourier flere Forsøg med Hensyn til Thermoelektricitetens Ledning og Forstærkning. Rimeligvis har han allerede under dette sit Ophold i Paris sluttet Venskab med den berømte Blainville; thi i en Efterretning, som han har efterladt om sin Reise i Aaret 1846, omtaler han Blainville som en af sine gamle Venner. Med Arago er hans Bekjendtskab uden Tvivl endnu ældre.

Efter at have opholdt sig over et halvt Aar i Paris, aflagde han ogsaa et Besøg i England og Skotland, i hvilke Lande han blev modtagen med den største Gjestfrihed og med en Forekommenhed, der vidnede om den høie Anseelse, hvori Elektromagnetismens Opdager ogsaa der stod.

Det var paa Veien til England 1823, at Ørsted lagde Planen til Selskabet for Naturlærens Udbredelse, der efter hans Hjemkomst blev oprettet i hans Fædreland. Han befandt sig, som han selv har berettet, paa Overfarten fra Calais til Dover. Det var netop hans Fødselsdag, som han ellers pleiede at tilbringe med sin Slægt og sine nærmeste Venner. Denne Gang var

Digitized by Google

han fjernet fra dem og befandt sig eensom med sine egne Tanker. Han fattede da den Beslutning, om muligt, paa denne Dag at udrette Noget, der kunde være hans Fædreland til Gavn og Glæde, og han bragte Tanken om hiint Selskabs Organisation til en saadan Klarhed hos sig, at han, da han kom i Land i England, blot behøvede at nedskrive den. Da han kom hjem, bekjendtgjorde han sin Plan, der fandt kraftig Understøttelse fra alle Sider. Af dette Selskab har han alt, medens han levede, seet gode Frugter; ved dets Understøttelse blev der holdt naturvidenskabelige Forelæsninger ikke blot i Kjøbenhavn, men ogsaa i andre Byer rundt omkring i Landet, og det vedbliver endnu bestandig at virke til det Maal, det har sat sig.

Nogle Aar efterat dette Selskab var oprettet, lykkedes omsider en Plan for Ørsted, som han i lang Tid med stor Iver og Udholdenhed havde virket for. Det blev nemlig bestemt, at der skulde oprettes en polytechnisk Læreanstalt i Kjøbenhavn; den oprettedes 1829 under Frederik den Sjettes Regjering, og Ørsted blev strax udnævnt til Directeur derfor.

I et Brudstykke, som han nedskrev nogle Aar senere, omtaler han blandt Andet ogsaa denne Læreanstalt og de Forbedringer, som deri lidt efter lidt vare blevne gjennemførte. „Jeg har den Lykke," siger han, „at virke i Forbindelse med dygtige Colleger, som forhen have været mine Disciple, og har med dem den Glæde at see Læreanstalten Aar for Aar vore. Siden Stiftelsen er der kommen en ny og vigtig Klasse til, nemlig Værkstedseleverne, som først lære praktisk de Haandværker, som ligge til Grund for alle Slags mechaniske Foretagender, og derefter gaae over til at studere physiske, mathematiske, technisse Videnskaber. Laboratorierne ere blevne udvidede, den physiske Instrumentsamling betydelig formeret, og et magnetisk Observatorium, som staaer i levende Forbindelse med de øvrige magnetiske Observatorier, er indrettet ved Læreanstalten.

Digitized by Google

Institutet for Metalarbeidere er ved en Medborgers frivillige Tilbud henlagt under den polytechniske Læreanstalt. Selskabet for Naturlærens Udbredelse, som strax ved Læreanstaltens Stiftelse blev sat i Forbindelse dermed, har ogsaa udvidet sin Virksomhed og blomstrer nu meer end nogensinde tilforn."

At virke for den polytechniske Læreanstalt og bestandig at bringe den til et høiere Flor, var et af de væsentligste Formaal for Ørsteds senere Liv. Han vedblev at være Directeur deri til sin Dødsdag, uden at ville modtage noget Tillæg i sin Gage derfor; han var ogsaa en af Anstaltens ivrigste Lærere, og han vidste ved sin kjærlige milde Omgang, ved sit begeistrede Foredrag og ved sin hele Personlighed at vinde de unge Menneskers Hjerter og at virke paa deres Sjæle, saa at der neppe (hvormange der end vare, der følte det store Tab, vi led ved hans Bortgang) udenfor hans Families og nærmeste Venners Kredse, fandtes noget Sted, hvor han blev saa inderlig og smertelig savnet, som i den polytechniske Læreanstalt, i hvilken alle Eleverne med fuld Ret betragtede ham som en Fader og sørgede over ham som over en saadan.

At han, uagtet sin Mildhed og sin kjærlige Natur, dog ogsaa, naar det var nødvendigt, med Alvor kunde paatale en forsømmelig Opførsel og vise Ubestedenhed tilbage, skal jeg her tillade mig at anføre et Bevis paa, som jeg vælger blandt flere, fordi det hænger sammen med det Eiendommelige i Ørsteds Characteer og tillige giver en Prøve paa den lykkelige Hukommelse, hvorfra han med Lethed hentede de Exempler, der bedst kunde oplyse og oplive hans Foredrag. Ved det første og andet Cursus i den polytechniske Skole vare der flere af Eleverne, der forsømte Tegneunderviisningen. Da Ørsted en Dag paatalte dette og mindede om Nødvendigheden for en Polytechniker at kunne tegne godt, tog en ung Mand Ordet og yttrede, at det dog nærmest maatte komme an paa den Enkeltes Lyst, hvormegen Flid han vilde anvende paa et særskilt Fag.

Digitized by Google

Ørsted svarede herpaa ved ganske rolig med den ham egne Blanding af Skarphed og Godmodighed at fortælle Følgende: „En Mand, der var født i Appenzell, førte et slet Levnet, saa at hans Skriftefader, efter flere forgjeves Paamindelser, tilsidst fandt sig beføiet til at erklære ham, at han vilde komme i Helvede, dersom han ikke forbedrede sig. Hertil svarede imidlertid Vedkommende: „Und wenn ich zur Hölle fahren will, bin ich denn kein freier Appenzeller?" — Denne Fortælling, hvis Anvendelse han overlod til Tilhørerne, frembragte rimeligviis en meget bedre Virkning paa dem, end nogen alvorlig Tale kunde have gjort.

Ørsted var ogsaa en iblandt Stifterne af det Selskab, der udgav Maanedsskriftet for Literatur. Efter hans Forslag forenede man sig blandt Andet om, at Intet skulde trykkes i Maanedsskriftet, uden at det først var bleven forelæst og bedømt i Selskabets Møder. „Dette havde den Følge," siger Ørsted i det omtalte Brudstykke, „at mange Gjenstande fik en grundigere Behandling, og at megen Bitterhed og Eensidighed undertryktes." Dog da ingen absolut Tvang kunde paalægges den Enkelte, og da Enhver tilsidst havde Lov til at udtale, hvad han vilde staae inde for, saa kunde naturligviis, for igjen at bruge Ørsteds egne Ord: „ikke enhver Artikel i Tidsskriftet blive bifaldsværdig."

Flere af de Afhandlinger, Ørsted skrev i dette Tidsskrift, vare netop rettede mod eensidige Anskuelser, og han søgte da, ved at lægge en Steen i den modsatte Vægtskaal, igjen at bringe Ligevægten tilbage. Men især værnede han med stor Iver og Kjækhed mod ethvert uretmæssigt Angreb paa Videnskabens Helligdom af Folk, der ikke forstode, hvad de angrebe, og der undertiden vilde bruge bibelske Udtryk til Skjold, for at forsvare deres egen Uforstand. Denne Færd vakte i høi Grad hans Forbittrelse; og han pleiede ofte, naar han omtalte Sligt, med

Digitized by Google

nogen Forandring at citere Mephistopheles's Ord i Goethes Faust:

Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft
Laß nur in Blend- und Zauberwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken,
So hab' ich dich schon unbedingt.
— — — — — — —
Und hättest du dich nicht dem Teufel übergeben,
Du müßtest doch zu Grunde gehn.

I dette Tidsrum udgav han ogsaa flere Smaaskrifter, hvorved han i et almeensatteligt Sprog, saavidt muligt, vilde udbrede Videnskabernes vigtigste Resultater blandt Folket. I den samme Retning søgte han ogsaa at virke ved de Forelæsninger, han holdt ved Begyndelsen af hver Maaned, hvilke bleve besøgte af Folk af alle Stænder, og der sikkert har havt stor Indflydelse paa Mængdens Udvikling i den Retning, hvori Ørsted ønskede det.

Det var Ørsteds faste Overbeviisning, at der i en grundig Opfattelse af de virkelige Verdensforhold laae en dybere Philosophi end den, der findes i de fleste philosophiske Systemer, og en ægtere Poesi end den, der findes i mange Digte; ja han meente ogsaa, at selv vore religiøse Anskuelser derved kunde berigtiges, saa vi lærte bedre at forstaae Meget i vore hellige Bøger, der ved Misforstand af Virkeligheden hidtil var blevet galt udlagt. Uden at ville indlade mig i nogen Strid desangaaende, saa er det dog min Overbeviisning, at han her, som i alt Andet, hvad han har yttret sine Tanker om, har udtalt mangt et vægtigt Ord, der vel fortjener, at man nøie undersøger det og lægger det paa Hjerte.

Denne hans Overbeviisning var den egentlige Drivefjeder til, at han blev Medlem af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug. Dette udvikler han selv nøiere i det ovennævnte Brud-

Digitized by Google

stykke. „Den største Feil i vor Tidsalder," siger han, „er uden Tvivl et Hang til at afgjøre de vigtigste Ting efter visse abstrakte Grundsætninger, uden at trænge ind i disses sande Forhold til Virkeligheden. De Ydertigheder, hvortil man herved henfalder, være nu politiske eller religiøse eller metaphysiske, saa grunde de sig dog alle i en Mangel af Sands for den Sandhed og Fornuft, som ligger i det Virkelige." Efter at have omtalt flere af sine Bestræbelser for at udvikle denne Sands, siger han omsider: „I den Hensigt at virke for Udbredelsen heraf og at bekæmpe den udskeiende Anvendelse af hine abstrakte Grundsætninger, som let kunne fra et i sig selv rigtigt Udgangspunkt lede til farlige Følger, har jeg ogsaa levende deeltaget i Trykkefrihedsselskabet, ledet af det Haab at kunne understøtte dets velmenende Ophavsmænd. Hvorvidt de maaskee have indladt dem paa et Foretagende, der overskred deres Kræfter, og jeg, ved min Tiltrædelse, har deeltaget i deres Misregning, det vil Tiden vise. Store Anstrengelser og Opoffrelser har det imidlertid kostet os at virke for det, som vi holde for det Sande, og vi spare ingen Umage paa at udfinde Midler, der bedre opfylde Hensigten end hidindtil."

Ørsted havde vel Ret i at sige, at hans Virksomhed i dette Selskab havde kostet ham store Opoffrelser; thi derved vakte han blandt Andet Frederik den Sjettes Misfornøielse, der var meget indtaget imod dette Selskab og betragtede det med stor Mistillid. Som Følge heraf tabte Ørsted i denne Konges seneste Regjeringsaar noget af den Indflydelse, som han tidligere havde havt. „Hvad der gjør mig mest ondt," sagde Ørsted ved denne Leilighed, „er at jeg nu ventelig ikke vil kunne hjelpe saamange Mennesker, som jeg forhen har kunnet."

Thi ligesom han i Almindelighed søgte at virke for Sandheden og nyttige Kundskabers Udbredelse blandt Folket og for det hele Samfunds Vel, saaledes søgte han ogsaa at virke for den Enkelte, hvor han kunde, saasnart han blot var overbeviist

Digitized by Google

om, at derved ingen Uretfærdighed blev begaaet mod nogen Anden. Han skyede da, selv i sine seneste Aar, hverken den besværligste Gang eller noget andet Slags Anstrengelse; ja hans hele Væsen syntes at oplives, naar man viste ham en Vei til saaledes at gavne, og det var, ligesom man gjorde ham selv en Tjeneste derved.

Jeg skal af mit eget Liv anføre et Exempel, der bekræfter, hvad her er sagt. Da jeg for flere Aar siden ønskede at ombytte den Stilling, jeg dengang havde ved Sorø-Akademi, mod en anden, der bedre stemmede med det indvortes Kald, jeg af Naturen troede at have faaet, og da et saadant Embede netop var ledigt i Kiel, saa skrev jeg først til Ørsted i denne Anledning. Neppe fik han mit Brev, før han, der ogsaa var overbeviist om, at en slig Virksomhed bedst passede for mig, strax ilede til Christian den Ottende, vor daværende Konge, og talte Sagen med saadan Iver for ham, at den i det Væsentlige allerede dengang var afgjort, og Kongens Beslutning taget. Saaledes som han her handlede mod mig, saaledes veed jeg med Visshed, at han har handlet mod mange Andre.

Jeg har ovenfor berørt Ørsteds Forhold til Frederik den Sjette, jeg bør ogsaa tale et Par Ord om hans Forhold til Christian den Ottende. Denne Konge maatte nødvendig, ifølge sin hele Aandsretning, sin videnskabelige Dannelse og sin Interesse for Naturens Studium, staae Ørsted endnu nærmere end hans Forgænger. Allerede som Prinds havde han besøgt Ørsteds Forelæsninger, senere da han besteg Thronen, havde Ørsted den frieste Adgang til ham, naar han ønskede det; saameget mere, da Kongen frembeles vedblev at være Præsident i Videnskabernes Selskab, hvori Ørsted var Secretair. Kongen raadførte sig med ham ved mange Leiligheder, hædrede ham ogsaa ved udvortes Tegn paa sin Naade og lagde paa flere Maader for Dagen, at han satte stor Priis paa ham. For den polytechniske Skole blev der dog ikke gjort saameget under

Digitized by Google

denne Konge, som Flere havde haabet; men dette havde vel sin Grund deri, at andre Planer og Forhold gjorde Fordring paa Kongens udelte Opmærksomhed, og det var rimeligviis skeet, hvis der var kommen roligere Tider, og Kongen havde levet nogle Aar længere.

Hvor billig Ørsted ogsaa i denne Henseende tænkte, seer man af hans Mindeskrift over denne Regent (s. Skr. 8 Bd. S. 189); thi her berømmer han ham netop, fordi han, uagtet han med udmærket Held havde syslet med Naturvidenskaben, dog ingenlunde som Konge fortrinsviis begunstigede den, men skjænkede den sin kongelige Omsorg paa samme Maade som andre vigtige Anliggender. „Ligesaa forholdt det sig ogsaa med Kunsten," lægger Ørsted til. Ifølge den samme Grundsætning hørte jeg ham engang udtale en skarp Dadel over den forrige Konge af Bayern, der, som bekjendt, med Forkjærlighed begunstigede Kunsten og vel anvendte større Summer derpaa, end han med Hensyn til Landets øvrige Interesser burde have gjort. „En Konge," sagde Ørsted ved denne Leilighed, „skal ikke blot være Kunstnernes eller Videnskabsmændenes Konge; men han skal fordele sin Omsorg i det rette Maal og i det rette Forhold til alle de forskjellige Fag og Folkeklasser." Noget Lignende gjentager han ogsaa i Mindeskriftet over Christian den Ottende.

Den Velvillie, som Ørsted viste mod Enhver, der nærmede sig til ham, maatte naturligviis endnu stærkere komme frem i hans huuslige Liv; og hans Forhold i denne Henseende, hans Mildhed og Kjærlighed, hans Eftergivenhed i Smaating (skjøndt han, naar det gjaldt høiere og alvorligere Interesser, var bestemt nok) kunde vist tjene til Mønster i mange Kredse, hvor de ubetydeligste Gjenstande ofte frembringe store og bydbringende Misstemninger, som ved lidt Føielighed og Besindighed let havde været til at undgaae.

Da en af Ørsteds Venner en Dag besøgte ham, fandt

Digitized by Google

han ham sysselsat med at gjemme flere Gjenstande, som ellers pleiede at ligge spredte paa forskjellige Steder i Værelset. Som en Undskyldning for det Ophold, dette foranledigede, sagde han: „Min Kone vil sende min yngste Søn herop“ (denne var vel dengang to til tre Aar gammel), „og da jeg nødig vil forbyde ham at røre ved disse Ting, saa lægger jeg dem hellere bort, før han kommer.“

Enhver, som har læst nogle af Ørsteds Dialoger, veed, at han behandler disse med stor Kunstfærdighed, saa at en hemmelig Lov staaer bag ved den tilsyneladende Vilkaarlighed og leder det Hele til et bestemt Maal. Men ogsaa i Livet selv var det ham kjært, naar Talen vilde føie sig i en strengere Form, hvorunder de forskjellige Meninger kunde komme frem og vorde veiede, saa at det Eensidige deri blev berigtiget, og saa at man tilsidst kunde naae en fuldere og meer betrygget Erkjendelse af Sandheden. Det var dog især, naar man var alene med ham, at Tankeudvexlingen fik dette Præg, og det varede da sjelden ret længe, før han havde berigtiget en eller anden Vildfarelse hos den, han talte med, og før denne var kommen Billigheden og Sandheden noget nærmere. Denne sjulte og dog strenge Consequents, som han ved slige Leiligheder vidste at nedlægge i Samtalen, idet ethvert uvedkommende Indfald blev fjernet, adskilte den da rigtignok meget stærkt fra den sædvanligere og friere Conversation, hvori de Fleste lade sig gynge paa Talens Strøm, temmelig ubekymrede om, hvor den skal føre dem hen. Imidlertid har jeg dog ogsaa mangen Gang hørt ham med stor Munterhed deeltage i Samtaler, hvori en lettere og kjækkere Spøg afløste den strengere Tankegang, og deels ved den Klogt, hvoraf han selv var i Besiddelse, deels ved de heldige Citater, som hans sikkre Dømmekraft forstod at anvende netop i rette Øieblik, vidste han ogsaa her at meddele et aandeligt Liv til det Hele, der forhøiede og forædlede den selskabelige Nydelse.

Digitized by Google

I Almindelighed kan man vel ſige, at Ørſted, hvor modig han ellers var, naar det gjaldt om at forſvare vigtige Sandheder og om at værne imod Uretfærdighed, dog ſøgte at undgaae enhver Strid, hvoraf han ikke lovede ſig noget høiere aandeligt Udbytte; thi han hadede alt Rethaveri, eller ſom han ſelv udtrykker ſig (ſ. Mindetalen over Schimmelmann ſ. Skr. 6 Bd. S. 67): „den haardnakkede Uvillie til at antage Modpartiets Beviſer og den uophørlige Gjentagelſe, der trætter alle Andre end den Utrætlelige, der ikke vil give Slip paa ſin Mening."

Da Ørſted, naar han talte med En eller Anden, meget ofte uden tilſtrækkeligt Beviis, med en høi Grad af aandelig Uſkyldighed kunde man ſige, forudſatte, at den, han talte med, var dreven af den ſamme Intereſſe for Videnſkaben, af den ſamme alvorlige Stræben efter Sandhed, af den ſamme Retfærdighedsiver og fornuftige Conſequents ſom han ſelv: ſaa er det vel rimeligt, at den Maade, hvorpaa han førte Samtalen, undertiden, uden at han anede det, har ſat mange Mennesker i Forlegenhed, der vel vare ſig bevidſte, at deres Indre kun lidet ſvarede til hine Forudſætninger. Denne hans Tillid til Vedkommendes bedre Natur, eller i det mindſte til deres Forſtandighed og Kjendſkab til deres egne Forhold, drev han undertiden ſaavidt, at han ſelv uvilkaarlig kom til at ironiſere derover. Saaledes hændte det ſig engang, da han foretog nogle Forſøg i Læreanſtaltens ſtore Auditorium, at han blev forſtyrret af en Hund, der ſtrabede paa Døren og gjøede. Ørſted, (der iøvrigt ikke var nogen ſtor Elſker af Hunde), gik da hen, lukkede Døren op, og efterat Hunden var kommen ind og havde ſeet ſig behørig om, lukkede Ørſted ogſaa Døren op til Inſtrumentſalen og til den elektriſke Stue og endelig ogſaa den Dør, der førte ud igjen til Trappen. Da Hunden var ankommen hertil, ſagde Ørſted: „See ſaa! nu kan du ikke klage over ſlet Behandling, men gaaer du ikke nu, ſaa faaer du Prygl, thi nu har du ſeet, at du Intet har her at gjøre."

Digitized by Google

Jeg har allerede omtalt den utrættelige Iver, hvormed Ørsted søgte, saasnart det blot var ham muligt, at hjælpe og at udrette Noget for Andre. Men saasnart Ulykken allerede var skeet, og Hjælpen var umulig, saa søgte han ogsaa strax at fatte sig i det Uundgaaelige. Denne Fremgangsmaade fulgte han ligeledes, naar Sygdom eller Død bragte Sorg i hans egen eller hans Venners Kreds. Ogsaa herpaa vil jeg give et Exempel, der maa staae istedenfor mange andre. Ørsted kom engang til en af sine Venner, da denne var meget nedslaaet over et stort Tab, han havde lidt i sin Familie. „Jeg vil ikke komme med nogen almindelig Trøstegrund," sagde Ørsted, „thi det vilde ikke nytte stort, det begriber jeg vel; men jeg vil blot minde Dem om en Fortælling i Bibelen, som vi Alle kunne have godt af at lægge paa Hjerte. Der berettes om Kong David, at han var meget bedrøvet over et lidet Barn, hans og Bathsebas Søn, der laae farlig syg, og David bad, fastede og græd og laae paa Jorden den hele Nat og agtede ikke paa deres Røst, der vilde reise ham op. Men da han siden erfarede, at Barnet allerede var dødt, da stod han op, tvede sig og søgte at dæmpe sin Sorg; thi den var nu unyttig, meente han, han kunde dog ikke faae det døde Barn tilbage." Dette Exempel, som Ørsted dengang anbefalede, fulgte han ogsaa selv, hvilket igjen hang sammen med den faste Tro paa en høiere Viisdom og en uudgrundelig Fornuft, der styrede Alt, og med en sand Gudhengivenhed, hvorom jeg siden nøiere skal tale.

For ogsaa at give et Exempel paa det skjønne, værdige Forhold, der fandt Sted imellem ham og hans Ægtefælle, og paa, hvor aldeles hun vidste at underordne sine Ønsker under det, han af høiere Grunde ansaae for rigtigst, vil jeg kun gjøre opmærksom paa et eneste Træk af deres Samliv. Ørsted beboede et Huus, hvori han i Begyndelsen kunde raade over alle Værelserne; imidlertid fandt han det efter nøiere Overlæg rig-

Digitized by Google

tigst, at Stuetagen blev anvendt til Forelæsningssale og Laboratorier. Han udviklede nu blot en eneste Gang denne Plan for sin Kone, og uden at sige et Ord derimod, fandt hun sig strax deri, uagtet Familiens Ro derved blev brudt, og uagtet saamange Værelser og huuslige Bequemmeligheder derved gik tabte.

Ogsaa med sin ædle Broder levede Ørsted ligetil sin Dødsdag i den inderligste og troeste Forbindelse. Det samme aandelige Forbund, der alt i den tidligste Ungdom havde knyttet dem til hinanden, vedvarede uforandret igjennem alle Livets Afverlinger ligetil deres sildigste Alder. De samledes ogsaa jevnlig og udverlede deres Tanker indbyrdes, ligesom i deres yngre Aar; thi den Ene følte vel, at den Anden dannede ligesom det fulde Supplement til hans Væsen. Og saaledes ville de ogsaa i denne Henseende staae, som lysende Billeder i vort Lands Historie. Det vil allerede være sjeldent nok i Danmarks Aarbøger at finde een Mand, der kan sammenlignes med Nogen af dem, men et saadant Broderpar, der paa engang staaer saa høit, og der tillige saa fast er sammenknyttet ved Aandens Baand, skal man vel neppe der kunne opvise Magen til.

Som Universitetslærer har Ørsted virket med utrættelig Iver i henved et halvt Aarhundrede, og denne hans Virksomhed skal vel spores igjennem Tiderne. Han var meget samvittighedsfuld i Opfyldelsen af sit Kald; ja hans Kjærlighed til hans Videnskab, og den Glæde han fandt deri, bevirkede endog, at den bestandige Gjentagelse af Videnskabens Elementer, hvortil han hvert Aar var forpligtet, ikke rørede hans Foredrag dets Liv og dets Varme; desuden befrugtedes ogsaa hver af hans Forelæsninger saaledes af hans utrættelige Grandskeen, af hans rige Aand og af de mange Tanker, der opstege deraf, at selv Gjentagelsen bestandig blandedes med noget Nyt, og at den høiere Interesse aldrig kunde fortrænges af den blotte Routine.

Digitized by Google

Hvad der blandt Andet ogsaa giver et Bevis paa hans mangesidige Virksomhed, var den Iver og det Held, hvormed han bidrog til Sprogets Rensning og Udvikling. Saaledes har han indført en dansk videnskabelig Nomenclatur i Chemien, og da de Benævnelser, han foreslog, ikke blot udmærkede sig ved Korthed og Bøielighed, men desuden fandt deres Berettigelse i Sprogets eiendommelige Natur, saa ere de for en stor Deel blevne Videnskabens Eiendom og bruges nu vel af de fleste danske Chemikere. Ogsaa i andre Retninger har han angivet mange nye Ord, hvoraf en stor Deel ere, eller sikkert ville blive til Vinding og til Berigelse for Sproget i Almindelighed.

Ørsted har ogsaa sysselsat sig med den egentlige Poesi, og han har givet os Digte (f. Ex. Digtet om Bernstorff o. a. fl.), der vidne om et usædvanligt Talent. Det var hans inderlige Overbeviisning, at Naturvidenskaberne og den Fylde, de indeholde, engang skulde give et nyt Liv og en ny Retning til Poesien, og han har blandt Andet skrevet et større Digt „Luftskibet", hvori han praktisk vil bevise dette. At Digternes Forestillingskreds meget kan udvides ved en rigere og fyldigere Naturanskuelse, ja at de selv fra Naturopdagernes verlende Skjebner kunne hente Æmner, hvorved det menneskelige Hjerte og de menneskelige Lidenskaber ville sættes i Bevægelse, derom kan der vel neppe være nogen Tvivl, dog mener jeg (hvad vistnok Ørsted selv ogsaa troede), at Kundskab til Naturen og de store Naturopdagelser snarere ville blive et Middel, hvorved det Poetiske i Menneskets Indre fremlokkes, end at denne Kundskab selv skulde forvandles til Poesiens Midpunkt. Imidlertid kan vel Læredigtet ogsaa i denne Retning, som Ørsted med Held har vist, bruge Meget, som den friere og egentlige Poesi maa give Slip paa.

Ørsted har ogsaa gjentagne Gange, og det vistnok med Rette, paatalt den Skjødesløshed, hvormed flere Digtere anvende Naturbilleder, uden at sørge for, at disse stemme med Sand-

Digitized by Google

heden. Vil nogen Digter anvende et Billede af Naturen, da maa han vel kjende, hvad han omtaler. Naar Homer sammenligner det sammenstrømmende Folk med de susende Bølger eller med Bier, der sværme om Kuberne, da mærker man vel, at han kjender dette, at han har seet de sværmende Bier, det brusende Hav, og at han tillige har været tilstede i Folkeforsamlinger og hørt den Lyd, der gaaer ud derfra. Taler derimod Nogen om en Kildes Sølvglands, naar han sidder lige ved Siden deraf, da er det, som Ørsted bemærker, intet sandt Billede; thi Vandet faaer først sin Sølvglands, naar man seer det under bestemte Lysforhold i en vis Frastand. Den Digter, der bruger Billedet, uden at tage Hensyn hertil, han viser, at han i det Øieblik, han bruger det, ikke er Digter; thi han taler uden at have nogen sand Anskuelse af det Billede, han vil give, og henter kun sin Fremstilling fra en Tradition.

Ørsted fortæller i en Dagbog, som han skrev paa en Reise 1846, et Slags Fabel eller Eventyr, som han hørte i England, og som, hvor underligt det end klinger, dog er meget skikket til end videre at belyse hans Mening om bine falske Billeder. Engang kom Djævelen, hedder det, til en stor Naturhistoriker og vilde føre ham bort med sig. Djævelen havde da baade Horn og Hestehov, ganske saaledes, som Overtroen afmaler ham. Da Naturhistorikeren ikke vilde følge den onde Aand, truede denne med, at han vilde opsluge ham. Men Naturhistorikeren betragtede ham da haanlig fra Top til Taa. „Du har jo Horn i Panden," sagde han tilsidst, „og Hov paa Foden, slige Dyr æde aldrig Kjød, du kan ikke fluge mig." Da forsvandt Djævelen. Vil man i vor Tid give et poetisk Billede, da fordre efter Ørsteds Mening vore større Naturindsigter, at det, selv om det ganske tilhører Digtningens Rige, dog maa have en indre organisk Sandhed, det maa være i Overensstemmelse med sig selv, ellers svinder det bort i sin egen Usandhed, ligesom Djævelen i denne Fabel.

Det er ovenfor omtalt, hvorledes Ørsteds Virksomhed alle-

Digitized by Google

rede nogle Aar før han gjorde sin store Opdagelse, og ligeledes efter denne Tid havde taget en mere praktisk Retning. Dette maa dog ikke (s. ovenfor) forstaaes saaledes, som om han tidligere blot havde bygget sine Anskuelser paa Theori, og som om han siden havde opgivet enhver høiere Grandskning, for udelukkende at nedsænke sig i Erfaringsverdenen. Tværtimod, ligesom Ørsted allerede tidligere, da den naturphilosophiske Retning hos ham var mere fremtrædende, søgte at forene sine philosophiske Anskuelser, med hvad Forsøg og Erfaring lærte, saaledes opgav han heller ikke siden i det Væsentlige, hvad han i tidligere Dage havde skuet, og i en høiere Philosophi fandt han endnu bestandig den Ariadnes Traad, der ledede ham gjennem Erfaringernes paa mange Maader sammenslyngede Labyrinth; her er da ikke Talen om en abstrakt Modsætning mellem hans Ungdom og hans senere Aar, men kun om den Aandsretning, der i hvert af de to Tidsrum var den overveiende.

At han virkelig i senere Aar, da han havde udviklet sig til en øvet Experimentator, ikke opgav den Eenhedstheori, som han tidligere havde opstillet, kan man blandt Andet see af et Brev, hvoraf jeg skal gjengive et Brudstykke med hans egne Ord. Dette Brev har han skrevet hjem fra Paris under sit Ophold der 1823, da omtrent halvtredie Aar vare forløbne siden hans store Opdagelse, nogle Maaneder før han udviklede Planen til Selskabet for Naturlærens Udbredelse, altsaa netop i den Tid da den praktiske Retning i hans Aand havde naaet sin fuldeste Udvikling.

Paris d. 23 Febr. 1823.

„Opholdet her bliver mig hver Dag interessantere, Bekjendtskaberne, jeg har stiftet, inderligere og fortroligere; derved bliver da ogsaa den videnskabelige Nytte, jeg kan høste deraf, destostørre. Chevreul, Biot, Fresnell og Pouillet ere især de Mænd, jeg har en jevnlig Omgang med; dog seer

Digitized by Google

jeg tillige meget hyppigen de Andre, deels ved at besøge dem, deels i Selskaber. Pouillet er endnu ikke berømt udenfor Paris; men han vil ikke forfeile at indlægge sig et hæderligt Navn. Han lærer mig at kjende den unge Verden i Paris. Der synes at være foregaaet en stor Forandring i den unge Verdens Tænkemaade i Paris, uden at denne Forandring endnu er kjendelig i Skrifter. En ung Philosoph Cousin har ved sine Forelæsninger virket overordentlig paa de unge Franskmænd og meddeelt dem en Smag for philosophisk Speculation, hvortil man før sjelden saae Spor. Omfattende Videnskab, og ikke blot Færdigheder i et enkelt Fag, er nu Løsenet for dem. — Naar man ikke kan sammenknytte det Ny, man finder, med det Hele, sagde Pouillet, er det kun af liden Værd. Han har skreven en mathematisk Afhandling om Elektromagnetismen, som ganske er i den Aand, jeg ønsker. Han viser mig en stor Hengivenhed, og jeg mærker vel, at jeg kan haabe, at min alt for længesiden bekjendtgjorte elektrisk-chemiske Theori især vil opfattes af den ny videnskabelige Slægt; dog maa jeg sige, at jeg ikke har funden de Ældre ganske tilsluttede for den; især kan jeg gjøre Regning paa Chevreul. Jeg har ved mange Leiligheder mærket, at det næsten er umuligt at gjøre min Theori forstaaelig for Franske, uden tillige at fremsætte for dem nogle Træk af Naturphilosophien. Dersom jeg i Tydskland ofte er fristet til at erklære mig imod Naturphilosophien, naar jeg seer de Misbrug, man gjør deraf, saa seer jeg mig i Frankrig bestemeer opfordret til at tage den i Forsvar, eller rettere, jeg føler en Grundforskjellighed i den videnskabelige Tænkemaade, som jeg ikke havde forestillet mig saa stor, naar jeg ikke saa ofte havde følt dens levende Nærværelse. Dog er jeg langt fra at tage de Franske denne Ulighed ilde op. Jeg veed nu bedre at skjønne paa deres Fortjenester end før, jeg staaer mig derfor bestobedre med dem. Det er

Digitized by Google

godt, at Europas Nationer have Forskjelligheder, ligesom Personer, derved hæves Ensidigheden, som ellers sikkert vilde tage Overhaand."

Denne Udvikling, som saaledes foregik i Ørsteds eget Liv, og hvori det Væsentlige blev fastholdt selv gjennem modsatte Retninger, er ganske overeensstemmende med den, som han har godtgjort at finde Sted i Videnskaben selv, og den hænger tillige sammen med hans inderste Overbeviisning om Verdens Gang og Udvikling i det Hele.

For at dette kan vorde klart, maa jeg bede Læseren om at hefte Blikket paa en meget vigtig Afhandling (Betragtninger over Chemiens Historie), som Ørsted allerede tidlig har skrevet; men som han har omarbeidet og rettet kort før sin Død, (s. Vidensk. Skr. Bd. 2. 1807. og saml. Skr. Bd. 5). I denne Afhandling fremsætter han sine Anskuelser med Hensyn til de Omvæltninger, der have funden Sted i Videnskaben, og ved disse Anskuelser maa han altsaa vel have holdt fast lige fra sin tidlige Ungdom til sin sildigste Alderdom.

Han begynder med at vise, hvorledes den ene Theori tilsyneladende har kuldkastet den anden, hvorledes Middelalderens mystiske Betragtningsmaade maatte vige for det phlogistiske System, hvorledes dette igjen blev trængt tilbage af det antiphlogistiske, hvis altfor trange Grændser igjen bleve sprængte af den elektro-chemiske Anskuelsesmaade. Derfor, siger han, have Mænd af Erfaring ofte forkastet enhver Theori, eller i det høieste kun anseet den som et Hjælpemiddel for til en Tid derefter at ordne Gjenstandene, uden at tillægge den nogen virkelig og vedvarende Gyldighed.

Men nu gaaer han over til at vise, at der midt i alle de verlende Theorier dog var en indre Kjærne, som vedblev, og at hvert nyt System, forsaavidt det virkelig svarede til Tidens Fordringer, lagde nye Sandheder til de allerede før bekjendte,

Digitized by Google

medens det kun var den ydre Form, det ydre Klædebon, som verlede. Med andre Ord, Videnskabens Gang har, trods alle tilsyneladende Omverlinger og Forstyrrelser, dog været en virkelig Udvikling, og hver enkelt Theori kan betragtes som en Larvehud, hvorunder Udviklingen til en Tid foregik, og der nødvendig maatte briste, naar Videnskaben kom saavidt, at den ikke længere fandt Plads derunder.

Uagtet Middelalderens mystiske Drømme om et almindeligt Opløsningsmiddel, om at frembringe det ædleste Metal, om at finde et Lægemiddel for alle Sygdomme, ere forsvundne, saa blev der dog allerede i hiin Tid lagt en fast Grundvold til den sildigere Videnskab, i det man lærte Metallernes Natur at kjende. At Metallerne kunne forbrænde, at de under Forbrændingen vinde i Vægt, blev jo alt opdaget i Middelalderen. Vor Kundskab om de mineralske Syrer og om enkelte Alkalier, med mere, skylde vi jo og for en Deel til hine Tiders Forskere. Dette er da den faste Kjærne, der ikke kunde forgaae, og som blev optaget selv i det ny System, uagtet Mange vel mente derved ganske at have fortrængt Middelalderens Anskuelser.

I det phlogistiske System antages der vel et Brændstof (Phlogiston), der har givet Systemet sit Navn, og hvis Tilværelse dog ei kan bevises; men, siger Ørsted, den Tanke, at Forbrændingen er Midtpunktet i den chemiske Videnskab, ryber dog et dybt Blik i Naturen. Det opdagedes nu, at Forbrændingen til var tilstede, hvor ingen Lue var synlig, at Aandedrættet var et Slags Forbrænding, at der kunde finde Forbrænding Sted selv i flydende Legemer; og alt dette hviler paa Erfaringens sikkre Grund. Nu kunde Legemerne ordnes i Rækker efter deres Brændbarhed, det viste nu, at Forbrændingen og Reductionen vare to modsatte Processer, der gaae igjennem hele Naturen. Disse Anskuelser høre igjen til de sikkre Grundsandheder, som intet paafølgende System kan rokke eller kuldkaste.

Digitized by Google

I det antiphlogistiske (pneumatiske) System blev det siden, i Modsætning til Phlogistikernes Mening, bevist, at Forbrændingen var en Sammensætning og ingen Adskillelse, Troen paa et materielt Phlogiston forsvandt saaledes af Videnskaben, med andre Ord, det vistes nu, at Legemerne ved Forbrændingen ikke afgive Phlogiston, men at de derunder optage Suurstof (Ilt), der udgjør den fælles Bestanddeel for mange Syrer. Man opdagede nu ogsaa, at Vandet var et sammensat Legeme, hvori det brændbareste af alle Stoffer var forenet med det Stof, der er Betingelsen for, at Legemerne kunne antændes (Tændstof, Ilt). Hvad der saaledes var vundet, blev atter en væsentlig Tilvæxt for Videnskaben, et Tillæg til den almindelige Skat af Grundsandheder, som intet nyt System kan tilintetgjøre.

Fra Elektricitetslæren udgik der atter en ny Theori, der i Forbrændingen, i Modsætningen mellem Syrer og Alkalier, paaviste noget langt Almindeligere, end man før deri havde seet. Det pneumatiske (antiphlogistiske) System tilintetgjøres imidlertid ikke derved, det udvides kun, idet man har opdaget, at Forbrændingen ikke blot finder Sted, hvor Vandstof og Suurstof (Brint og Ilt) forene sig, men overalt, hvor de to Modsætninger, de to Kræfter, hvoraf Legemerne i deres dybeste Grund ere sammensatte, træde i Kamp med hinanden for at tilveiebringe en ny Forening.

Det er da klart, siger Ørsted, at der i Følgerækken af de Theorier, der have afløst hverandre, er en Udviklingsgang. I Middelalderen kjendte man egentlig ingen anden Chemi end Metallernes, og at finde deres Sammensætning var Hovedopgaven. Den phlogistiske Theori inddrog ogsaa Gjæringen, Aandedrættet, Ilden m. m. indenfor sine Grændser. Den pneumatiske Theori udviklede med større Nøiagtighed Læren om Luftarternes Forhold og Forbindelser og optog denne Lære som en af sine Grundbestanddele. Den elektrochemiske Theori ud-

Digitized by Google

vider Chemiens Grændser endnu langt mere, idet Elektricitet, Galvanisme, Magnetisme forenes med denne Videnskab, og idet selv Sandsefornemmelsen og Forholdet imellem Nerver og Muskler bringes i Forbindelse dermed.

Saaledes seer Ørsted overalt en dyb Udvikling, hvor Andre, hvis Blik blot hefte ved Overfladen, kun see Forstyrrelse og evig Omverling. Denne Udvikling gaaer dog ikke saaledes frem, at man strax finder det rette Ligevægtspunkt; tværtimod ved hvert Fremskridt støder man og som oftest paa en Afvigelse, en Overskriden af den sande Middelvei, hvilket igjen maa rettes. Dette foranlediger Strid og tilsyneladende Forvirring, medens Udviklingen dog i det Væsentlige gaaer sin Gang. Videnskaben skrider saaledes frem gjennem afvexlende Udvidninger og Sammentrækninger.

Denne Lov, siger Ørsted, gjælder ikke blot for Chemien, men for al menneskelig Viden, hvori snart den skabende (den udvidende), snart den formende (den sammentrængende) Virksomhed har Overhaand. Idet nu Ideerne trænge frem i deres Styrke, som Følge af de skabende Kræfters Overvægt, sværme de til altfor dristigt ud over den rette Grændse. Da indtræder den modsatte, den formende (sammentrængende) Kraft, hvori Besindighed og Eftertanke indskrænke den vilde Begeistring, indtil atter den strenge Form gaaer saavidt, at den truer med at tilintetgjøre ethvert Udbrud af Liv. Da fremstaae paa ny skabende Genier, der sprænge Formens altfor trange Lænke, o. s. v. og, saaledes udvikles Aandens Liv bestandigt righoldigere under en stedse tilbagevendende Kamp mellem disse modsatte Retninger.

Dog ikke blot den menneskelige Viden, men det hele Menneskeliv, (saavel den Enkeltes som Slægtens) og den hele øvrige Natur udvikle sig paa den samme Vei. Med andre Ord: „Alt i det store Hele er udvoxet af den samme Rod og udvikles gjennem den samme Lov til et fælles Liv." Overalt,

Digitized by Google

naar den Kraft, som engang var den herskende, har virket, hvad den skal, og nu, ved at overskride de rette Grændser, vilde virke forstyrrende for Ligevægten i det Hele, maa den igjen vige og give Plads for sin Modsætning. Grandskeren, der betragter denne Omverling, deeltager tillige selv deri, og dog kan han, naar han fæster sit Øie paa den faste Eenhed i denne Hvirvel, beholde en Trygghed, en Ro, „ja", siger Ørsted, „jeg vover at sige en Salighed, som ingen Magt paa Jorden kan tilintetgjøre." (S. Skr. Bd. 5. S. 32).

Jeg maa her som paa flere Steder undskylde, at jeg i Korthed har samlet og sammentrængt, hvad der vidtløftigere udviklet og begrundet findes i Ørsteds egne Skrifter; jeg kan aldeles ikke gaae nogen anden Vei, naar jeg vil give et Billede af, hvorledes han heelt og holdent havde samlet sin Viden til en Eenhed, og hvorledes Videnskab, Natur og Menneskeliv efter hans Anskuelse kun udgjorde een eneste stor Organisme.

Den ovenfor omtalte Afhandling indeholder ligesom Nøglen til Ørsteds inderste Væsen, hans religiøse Tro hænger inderlig sammen dermed, den sikkre Tillid til den styrende Magt, den faste Fortrøstning, hvormed han hvilede i Guds og Naturens Haand. Selv det Onde maatte efter hans Anskuelse virke til det Godes Fremgang, han vidste, at selv naar det Forstyrrende syntes at skee, saa skulde og maatte dog den evige Orden seire. Han var overhovedet en Mand, hugget af eet Stykke, han havde ikke een Tro i sine Skrifter, og en anden hjemme til Hverdagsbrug; den Overbeviisning, han offentlig udtalte, den fulgte han ogsaa i sit private Liv, derefter handlede og virkede han, og derved trøstede han sig ogsaa i mørke Tider. Derfor var han saa fattet og rolig, selv naar den største Ulykke var skeet; han satte nemlig stedse sin Tillid til den uendelige og levende Fornuft, der har grundlagt det Hele; han var overbeviist om, at selv Ulykken var et Led i den Kjæde, hvorigjennem et høiere Liv skulde udvikle sig, og hvad der saa skede, saa tabte

Digitized by Google

han dog intet Øieblik sin Tillid til den store Verdensstyrelse. Saaledes var han Optimist i den bedste Betydning af Ordet, hvad han havde begrebet i Naturens og Verdenslivets Gang, det fandt han dybsindigt og fortræffeligt, hvad han endnu ikke havde begrebet, om det vidste han dog ogsaa, at det i sit Væsen var godt; thi det havde jo fra først af sin Udgang fra den guddommelige Fornuft og Viisdom.

Denne Tillid til den uendelige Viisdom og Godhed, hvormed det Hele ledes, og til den almindelige Verdensstyrelse, hvori ingen Skabning er glemt eller forbigaaet, havde allerede tidlig fæstet Rod i hans Hjerte og yttrede sig selv ved de Leiligheder, hvor det syntes allervanskeligst at holde Haabet vedlige. Saaledes hændte det sig engang, efter hvad han selv har fortalt, paa hans første Reise i Tydskland, at han aldeles var blottet for Penge og ikke engang vidste, hvorledes han skulde skaffe sig det Nødvendige til den næste Dag. Da faldt der ham et Vers ind, som han endnu i sin senere Alder vel erindrede, og som lyder saaledes:

Hvor end vi gaae, en Taage os omringer,
Knap kjende vi det Sted, hvorpaa vi staae,
At see, hvorhen det næste Skridt os bringer,
Kan ingen Dødelig formaae.

Dette Vers sagde han høit for sig selv; og nu syntes det ham, som om al hans Sorg var blæst bort, han følte sig atter let om Hjertet og stolede paa, at der var en Magt, der alt fra Evighed af havde sørget for sine Skabninger, og der saae klart der, hvor han selv gik i Blinde; det varede da heller ikke ret længe, før han fandt et Middel, hvorved han blev hjulpen ud af sin Forlegenhed.

Hvis Nogen skulde paastaae, at Ørsted havde øst sine Anskuelser om Videnskabens og Menneskelivets Udvikling af den nyere tydske (Hegels) Philosophi, saa behøver han blot at

Digitized by Google

erindre, at den af Ørsteds Afhandlinger, hvori disse Anskuelser fornemmelig ere nedlagte, allerede er trykt 1807 og rimeligviis skreven 1805, altsaa før den saakaldte Hegelske Philosophi var bekjendt, for at opgive denne Paastand. Ørsteds Overbeviisning om den høiere Fornuft, der er tilstede i Virkeligheden, tilhører ogsaa ganske ham selv, den er øst af Naturens Betragtning og kan ligeledes eftervises i hans tidligere Skrifter.

Vi nærme os nu til en tredie Periode af Ørsteds Liv, nemlig til den, hvori han mod Enden af sin Bane vendte sig om og overskuede sin foregaaende Virksomhed og, som Følge deraf, deels samlede flere litteraire Arbeider, som før vare splittede paa forskjellige Steder, deels, hvad der her endnu er vigtigere, gjennemførte og udarbeidede flere Ideer, der hørte med for fra alle Sider at vise det store Tankebillede, i hvilket han anskuede Naturen, og derved var det, at han ligesom fuldendte sin jordiske Sendelse.

De vigtigste blandt de Naturbetragtninger, som han i sit sidste Værk fremstiller, staae saaledes ikke isolerede, de tilhøre ikke udelukkende hans ældigere Liv; tværtimod det var en gammel Skat af Tanker, hvormed hans Aand alt længe havde været fortrolig, som han gjentagne Gange med øvet Haand havde veiet paa Erfaringens Vægtskaal, og som han nu paa en fuldkommere Maade vidste at stille os for Øine; det var et af de Hovedresultater, hvortil en mangeaarig Syslen med Videnskaben havde ført ham, og det lignede de Sandheder, hvilke nylig ere omtalte, og der bestandig ville blive tilbage som Videnskabens uomtvistelige Eiendom, selv naar dens ydre Former verle, og naar det ene System fortrænger det andet.

Det synes, som om han i sin ældigere Alder vendte tilbage til den philosophiske Betragtningsmaade, der var saa betegnende for hans tidligere Aar. Men, som sagt, nu kunde han tillige støtte denne Betragtningsmaade paa et heelt Livs Praxis, og uagtet den videnskabelige Bygning, han har opført,

Digitized by Google

sikkert vidner om en dristig og vidtomfattende Plan, saa er den dog tillige grundlagt med stor Forsigtighed, saa man ei behøver at frygte for, at Jordbunden skal vakle under den. Dette maa dog ingenlunde saaledes forstaaes, som om den Side af hans Theori, der tidligere er fremstillet, skulde hvile paa en mindre sikker Grund, men vel at mærke, ogsaa den væsentlige Deel af hans tidligere Anskuelser (den elektro-chemiske Theori) er jo paa mange Maader bleven prøvet og renset i Aarenes Løb, baade ved hans egen og Andres Erfaring.

Man kan sige, at Ørsted i sit sidste Værk betragter den hele Natur fra den physiske Side, ligesom han tidligere betragtede den fra den chemiske. Dog vil man see, at den samme Stræben efter Harmoni, efter at udgrunde de almindelige Kræfter og de fælles Love, gjenfindes i begge Betragtningsmaader.

En af de interessanteste Tankerækker, Ørsted har udviklet, ja en af dem, kunde man sige, hvori hans egen poetiske Natur mest kommer frem, er den, hvori han behandler det Skjønne baade i Kunsten og i Naturen; men hertil har han netop givet betydelige Bidrag i sit sidste Værk. Dog for at overskue det Hele i dets Forbindelse, maae vi gaae langt tilbage i Tiden og betragte den Samtale, der alt er trykt i det skandinaviske Litt. Selskabs Skrifter 1808: „om Grunden til den Fornøielse, som Tonerne frembringe", (rettet af Forfatteren og optrykt i saml. Skr. Bd. 3).

Han godtgjør her ved Exempler, at overalt, hvor Noget skal nærme sig til at tilfredsstille Skjønhedens Fordringer, der maae flere Bestemmelser være forbundne under en fælles Enhed, saaledes at dette tillige bliver fatteligt for Anskuelsen (den indre Sands). Nu vises, at de symmetriske Figurer ere skjønnere end de usymmetriske, eftersom Enheden i dem er mere gjennemført; endnu skjønnere er Cirkelen, hvori en uendelig Mængde Bestemmelser ere forbundne til et Heelt. Disse Figurer pleier man dog endnu ikke i Hverdagslivet at kalde skjønne, da det kun er det Eminente i denne Retning, der i Almindelighed

Digitized by Google

saaer Navn af skjønt. Han gaaer derpaa over til at omtale Klangfigurerne. En Klangfigur kaldes den Figur, der fremkommer, naar man bestrøer en Glas- eller Metalskive med Sand eller Heremeel, understøtter Skiven i forskjellige Punkter og derpaa ved Buestrøg frembringer en Tone deri. Sandet eller Heremelet vil da henkastes i forskjellige ved Understøtningen bestemte Retninger, og de indre Svingninger i Metallet, der ere Aarsagen hertil, blive saaledes anskueliggjorte for Øiet. Er Tonen uharmonisk, bliver Figuren sønderreven og uregelmæssig, er den harmonisk, bliver Figuren regelmæssig; og jo mere harmonisk og skjøn Tonen er, desmere regelmæssig og skjøn bliver ogsaa Figuren. Men man seer tillige en saastor Mængde Bevægelser, Støvhøie, kortere eller længere krumme Linier, regelmæssige om sig selv kredsende Hvirvler i enhver skjøn Klangfigur, saa man forbauses over dette indvortes Liv, denne Uendelighed af Støvbølger, der dog tillige ere symmetrisk ordnede ligesom mangfoldige Grupper, der snoe sig mellem hverandre i en vidunderlig ordnet og harmonisk Dands.

Saaledes see vi da, at den skjønne Tone her fremkommer ved en Mangfoldighed af Bevægelser i Skivens Indre, hvilke ordnes under en fælles Lov og til en fælles Eenhed. En Linie af høiere Orden nemlig Hyperbolen danner bestandig Omridsene i denne harmoniske Figur. En lignende udvortes og ordnet Mangfoldighed kan eftervises i de Toner, der frembringes i Luften, i spændte Strænge, o. s. v.. Naar nu Rækker af Toner igjen sammenknyttes, saa at en indre bestemmende Lov, en indre Harmoni forbinder dem til en Heelhed, da opstaaer et Tonestykke. Ja uagtet der i ethvert Tonestykke aabenbarer sig et uendeligt Liv, en uendelig Verden, saa kan det dog bevises, at Alt er ordnet efter mathematiske Forhold, hvilket fattes af Anskuelsen, skjøndt det Heles Rigdom er altfor stor, til at nogen Mathematiker selv i Rækker af Aar, skulde kunne beregne alle de Forhold, der findes deri. Med andre Ord, et-

Digitized by Google

hvert ſkjønt Toneſtykke, er Udtrykket for en uendelig og dog i ſig ſelv organiſeret Tanke, altſaa for en Idee, der her opfattes af den indre Sands. Men er dette ſaa, da er der jo en ſkjult uendelig Fornuft tilſtede deri; thi en ſaadan Ideeverden (en ſaadan til Eenhed ordnet Uendelighed) er netop Udtrykket for dennes Væſen, og da nu Menneſkets Sjæl er en Affødning af en ſlig ſkjult og høiere Fornuft, ſaa maa ogſaa den bære Fornuftens Præg i ſit Indre og altſaa tiltales deraf. Uagtet denne Toneverden, der ſaaledes ller os forbi, ligner en ſvævende Drøm, hvori Skjønheden ligeſom paa Flugten udfolder ſig for den indre Sands, ſaa fyldes dog Sjælen derved med den høieſte Lyſt og hendrages ved en mægtig Sympathi mod den Toneſkabning, i hvilken den aner en med ſig ſelv beſlægtet Natur.

Men hvad der ſkeer i Tonekunſten, mener Ørſted, er i det Væſentlige det Samme, ſom ogſaa ſkeer i alle andre Kunſter. Kunſtneren aner og anſkuer i Begeiſtringens Øieblik en herligere, rigere Verden, end nogen Forſtand, nogen endelig Tanke har tænkt, og dog er der en uendelig Tanke, en uendelig Fornuft tilſtede deri. Er han nu iſtand til at udtale denne Tanke i den Fylde, hvori den i hiint lykkelige Øieblik opſteg af hans Indre, da ſættes atter tuſinde Menneſkeſjæle derved i ſympathetiſk Bevægelſe; thi ogſaa de bære jo Præget af den uendelige Fornuft, af dens harmoniſk ordnede Rigdom i deres Indre, der minder om Sandheden af de Ord, at vi Alle ere ſkabte i den Høieſtes Billede.

Dette overfører nu Ørſted fra Kunſtens Verden paa Naturen ſelv, hvor det Hele, ligefra Stjernehimmelens Bevægelſer til de hverandre krydſende Vandbølger, bærer Præget af hiin ſkjulte uendelige Fornuft (en uendelig Rigdom ordnet efter Harmoniens Love); ogſaa her er en ophøiet, uendelig Harmoni tilſtede, ſom dog ingen jordiſk Mathematiker, ſelv om han regnede gjennem Aarhundreder, vilde være iſtand til fuldelig at beregne.

Digitized by Google

I Ørsteds sidste Værk (Aanden i Naturen) er det fornemmelig den Samtale, der fører Navn af Vandspringet, hvori Tanken om det Skjønne i Naturen danner Grundvolden. Jeg skal da tillade mig at meddele en kort Oversigt over nogle Hovedpunkter i denne Samtale, hvilken Oversigt jeg allerede tidligere ved en anden Leilighed har fremstillet*).

I Begyndelsen dvæler Forfatteren ved det Indtryk, som et Vandspring frembringer; ved den stille halvdrømmende Tilstand, der opstaaer, naar Naturen saaledes, ligesom med tusinde Tunger, tiltaler os; en Tilstand, hvori Sjælen halv ubevidst skuer ned i ubekjendte Dybder og aner en stor og mægtig Verdensorden, hvori den ogsaa selv er et Led, og hvori den ligesom finder et Værn mod en blot yderlig og overfladelig Tilværelse.

I et Vandspring findes der, ligesaavel som i en Klangfigur, en regelbunden Mangfoldighed og en til et harmonisk Heelt samlet Virksomhed. Den opstigende Straale synes at vidne om en Kraft, der virker selvstændig imod Tyngdens Love; allerede herved fødes Tanken om en af det Ydre uafhængig og drivtig Virksomhed. Denne Vandstraale synes at tiltage i Tykkelse, medens den stiger; den splitter sig nemlig i mangfoldige Draaber, der tilsidst danne Grene, hvilke nu atter nedbøie sig efter Tyngdens Love. I alle disse Vandlinier er Parabolen fremherskende (den almindelige Faldlinie for alle skjevt udkastede Legemer). Nogle Straaler fremstille den fuldkommen, andre tilnærmelsesviis, saa at det Hele ordner sig om denne Linie. Men nu bestaaer igjen hver enkelt Straale af større og mindre Draaber, der alle i bestemte og regelmæssige Omskiftningstider forandre deres Figur, saa at den Draabe,

*) S. Betragtninger over Aanden i Naturen af C. Hauch, i Fædrelandet 1850, 19 og 21 Januar. Da disse Betragtninger vel ere ukjendte for de fleste af denne Bogs Læsere, og da de dog indeholde noget af det Væsentligste, af hvad jeg her har at sige, saa haaber jeg, at man ikke tager det ilde op, at jeg af og til citerer nogle Brudstykker deraf.

Digitized by Google

der i det ene Øieblik sammentrækkes efter Bredden, i det andet sammentrækker sig efter Længden. Ligesom alle med en vis indre Styrke svingende Legemer, ville ogsaa disse utallige svingende Vanddraaber frembringe en Lyd, som Øret kan opfatte. Fra hver Draabe tilbagekastes ogsaa Lyset; men hver Draaberække er sammensat af store Draaber og af ganske smaae, der ligge derimellem; disse forskjellige Slags Draaber ville nu tilbagekaste Lyset paa forskjellig Maade. Saaledes modtager ogsaa Øiet en heel bevægelig og dog ordnet Række af Lysindtryk, og uagtet al denne Afveksling, er dog en regelmæssig i mange Straaler sig udfoldende Figur tilstede, der synes staaende, skjønt Vandet i intet Øieblik er i Hvile; saaledes aner da ogsaa Sjælen her en rig indvortes Virksomhed, forbunden til et Heelt efter bestemte og bestandige Naturlove.

I den tredie Deel af de samlede Skrifter (s. Samtalen „om Symmetrien", og „to Kapitler af det Skjønnes Naturlære"), udvikler Forfatteren end videre sin Skjønhedstheori. Det er ikke tilstrækkeligt til at vække Skjønhedsfølelsen, det gjentager han ogsaa her, at der er Eenhed tilstede i det Mangfoldige; men denne Eenhed i det Mangfoldige maa tillige vise sig under saadanne Forhold, at det Hele kan fattes af Indbildningskraften (den indre Sands). Kaster man en Steen i Vandet, siger han paa et andet Sted, saa opstaaer der en Række af Kredse om et fælles Midpunkt; men hver Kreds indeholder jo alt en uendelig Symmetri. Kaster man flere Stene ud, da ville de Kredse, der udgaae fra dem, støre hverandre, og der vil opstaae en endnu større Mangfoldighed af Bevægelser, hvori dog den samme Grundlov gjentager sig. Lysets Spil, den Virksomhed, der er tilstede, den bestandige Eenhed i den bestandige Omskiftelse; alt dette anskues nu gjennem eet samlet Billede, uden at man tænker paa at beregne det, og dog er der en høiere Beregning deri, vi anskue saaledes her igjen, ligesom i Klangfigurerne, en stor Mangfoldighed, der gjennem-

Digitized by Google

trænges af en dyb Fornuft, og dette gjentager sig overalt, hvor en Tilnærmelse til Skjønhed er tilstede.

Hvad den indre, den mere besjælede Skjønhed angaaer, saa maa man vel fornemmelig tage Hensyn til, at det, der i sit Resultat, i den ydre Verden, viser sig som Mangfoldighed, i det Indre fornemmes som Liv og Virksomhed. Muligviis kan der dog ogsaa her være andre Forhold, som vi først i en høiere Tilstand ville lære at kjende, der bør tages med i Betragtning. Men som Physiker kunde dog Ørsted vanskelig, i det mindste efter det Standpunkt, hvorpaa Videnskaben nu staaer, hvis han ikke vilde tabe sig i usikkre Drømme og tomme Muligheder, give Mere, end han har givet. Mig synes ogsaa, at der allerede i hans Theori ligger saare Meget; heller ikke kan jeg troe, at man nedværdiger Kunstens Væsen, hvis man godtgjør, at Kunstneren i Begeistringens Øieblik, anskuer en uendelig Verden, der er ordnet af en guddommelig Tanke, eller med andre Ord, at han da seer Syner, hvori der findes en saa uudgrundelig Rigdom og en saa mægtig Harmoni, at den overgaaer Alt, hvad den største Menneskekløgt selv i Aarhundreder kunde beregne og gjennemgrandske, skjønt den dog kan være beregnet af en guddommelig Fornuft.

I den Samtale, der fører Navn af „det Aandelige og det Legemlige", giver Forfatteren en sammentrængt Udsigt over sin Betragtningsmaade af den hele Natur fra det physiske Standpunkt; ogsaa ved denne Samtale maa det da være mig tilladt at dvæle nogle Øieblik. Forfatteren viser først, at vi egentlig ikke sandse Tingene, men kun Tingenes Indtryk, vi modtage saaledes kun Virkninger; men disse forudsætte igjen noget Virkende, med andre Ord, en Kraft, der frembringer disse Virkninger.

Der gives altsaa ingen død Modstand, tværtimod enhver Modstand er begrundet i noget Virkende, det vil sige i en Kraft. Ikke engang en Steen bærer et andet Legeme uden

Digitized by Google

Modstand; thi den sammentrykkes stedse noget derved, hvor lidet det ogsaa er; men naar den sammentrykkes, trykker den igjen tilbage, og naar det trykkende Legeme borttages, da udvider den sig og indtager paany sin forrige Plads. Alt dette kan bevises ved de meget fine Udmaalninger, som Videnskaben nu er istand til at anvende. Legemerne besidde saaledes en Virksomhed, hvorved de udfylde deres Plads, og naar man føler paa dem, føler man kun deres rumopfyldende Virksomhed, hvilken igjen forudsætter en virkende Kraft. Ligeledes vilde vi heller Intet see, hvis Legemerne ikke havde Kraft til selv at udvikle eller til at tilbagekaste Lyset. Ethvert Legeme kan da betragtes som et kraftopfyldt Rum.

Nu vises det, at der ikke gives nogen ubetinget Fasthed eller Flydenhed; om et Legeme skal være fast, flydende eller luftformigt (dampformigt), det afhænger af den Varmemængde, hvoraf det gjennemtrænges, og dette gjælder om alle Legemer uden Undtagelse.

Selv Bjergene og de haarde Stene have engang været tilstede i flydende eller dampformig Tilstand. Desuden ere de endnu bestandigt de Omverlinger underkastede, som Luft, Varme, Vand medføre; ved Magnetisme og Elektricitet sættes de i Vexelspil med den omgivende Verden; de underjordiske Kræfter virke derpaa; de Planter, der vore paa dem, bidrage ogsaa til deres Opløsning. Altsaa have de Legemer, der synes at trodse Aartusinder, kun Skinnet af Bestandighed; efter at et større eller mindre Tidsrum er til Ende, ville Forandringerne paa dem vorde kjendelige, saaledes vil der ikke paa Jorden (og i Analogi hermed heller ikke paa de øvrige Verdensklober) findes noget Legeme, der har en ubetinget Bestandighed.

Men midt i denne Vexel, i denne Foranderlighed, er der dog Noget, som ikke vexler, det er Naturlovene. Betragter man saaledes en af de hurtigstvexlende Naturgjenstande, et Vandfald, saa forandres rigtignok den faldende Vandmasse

Digitized by Google

hvert Øieblik, men Lovene for Faldet, for Skumdannelsen, for Draabefpredningen, for den Lyd, der ved Nedftyrtningen vækkes o. f. v., disse ere her det bestandig Vedvarende. Disse Love ere jo ogsaa det, der i den lavere Natur mest bære Charakteren af den tænkende og virkende Aand.

Forfatteren viser derefter, at disse bestandige Naturlove ere fornuftige, dette grunder han paa den Kjendsgjerning, at den menneskelige Fornuft har anet de vigtigste Naturlove, de vigtigste Opdagelser, før Erfaringen bekræftede dem. Der findes saaledes en inderlig Overeensstemmelse mellem Naturens Love og Fornuften, saa at hine virkelig holde, hvad Fornuften lover.

Paa denne Vei kommer Forfatteren til det Resultat, at Verden og Menneskeaanden ere frembragte efter de samme Grundlove; vare Naturlovene ikke i vor Fornuft, vilde vi heller ikke fatte dem, vare Fornuftens Love ikke i Naturen, vilde vi heller aldrig kunne indtvinge dem deri.

Naturlovene vorde saaledes Udtryk for den Fornuftvirksomhed, der findes i Naturen, og kunne da ogsaa kaldes Naturtanker.

Disse Naturlove, hvori en skjult Fornuft er tilstede, eller med andre Ord disse Naturtanker ere nu, som sagt, det Bestandige i Legemerne; hvorimod det Sandselige er Forgængelighed underkastet. Iøvrigt findes de samme Grundkræfter i alle Legemer; men disses indbyrdes Forhold beroer atter paa Naturlove, der tillige ere Fornuftlove. Alle de Naturlove, der ere gjennemførte i et Legeme, ere ligesom Dele af dets Heelhed og udgjøre tilsammen dets Idee.

Alle Gjenstande ere saaledes virkeliggjorte Ideer, og dog udtrykker kun hver enkelt Gjenstand Ideen i en indskrænket Skikkelse; men de samtlige under en Idee henhørende Naturfrembringelser udtrykke Ideen i dens Fylde. Men hver af disse Ideer er igjen Led af en høiere og mere omfattende.

Digitized by Google

Den Uendelighed af Ideer, der saaledes er i bestandig Udvikling, er tilsidst indbefattet i en eneste stor ledende Idee; med andre Ord i en uendelig ledende Fornuft, og saaledes vorde nu det Aandelige og det Legemlige uadskilleligt forbundne i en eneste Guddomstanke.

Forfatteren minder tilsidst derom, at den Fornuft, der er skjult og ubevidst tilstede hos de øvrige Jordens Skabninger, i Mennesket har hævet sig til Selvbevidsthed. Derved vorder Mennesket frit, forsaavidt dette i Endelighedens Rige er muligt. Hermed hænger det vel ogsaa sammen, hvad Forfatteren paa et andet Sted udvikler, at Naturens Ideer udføres i uoverskuelige Tider; hvert Individ er Udtrykket for en saadan gjennem Tiderne sig udfoldende Idee, men hvad der nu i Endelighedens Forhold synes ufuldkomment, vil, naar det skues i sin Heelhed, vise os Ideen i sin Fylde.

Den samme høiere Fornuft, den samme Harmoni i det Mangfoldige, der, naar vi skuede den i Skjønhedens Verden, aabenbarede sig som et Billede for den indre Sands, som en Leg for Indbildningskraften, den træder nu i fuld Alvor frem i Sandhedens Rige, saavel gjennem Naturen som gjennem Videnskaben. Men den skal desforuden ogsaa gjennemtrænge Menneskets Indre og afpræge sig i dets Villie; Mennesket har, som sagt, opfattet sig selv med Selvbevidsthed, ham tilkommer det altsaa med Frihed at træde i Harmoni med den uendelige Fornuft, der alt fra den første Begyndelse af har afpræget sig i Ubevidsthedens, i Nødvendighedens Verden. Og alt dette gjælder ikke blot for Mennesket, men da den hele Tilværelse er et Fornuftrige, saa maae de almindelige Love for Skjønheden, Sandheden og den moralske Stræben have Gyldighed for alle Fornuftvæsener i det hele Universum.

Kun Lovene og de Kræfter, som frembringe Tingene, ere det Blivende, det var Resultatet af de foregaaende Undersøgel-

Digitized by Google

fer. Alt Andet, siger Ørsted, *) om hvis Virkelighed Mængden troer sig forsikkret, er bestandig paa Vei fra Fødsel til Undergang. Kræfterne opløse sig atter i een under tvende Modsætninger virkende Grundkraft, Lovene vise sig som en den hele Natur gjennemtrængende Fornuft. Men hæve vi nu vort Blik til Livets Kilde, saa komme vi ikke til nogen Abstraktion; men vi see, at den Fornuft og den Kraft, som enhver Ting skylder sit Ophav, er Aabenbaringen af en levende Alfornuft. Vi erkjende i ham, den Alfuldkomne, der har Livet i sig selv, tre Grundegenskaber: først hans Selvstændighed, der danner Grundvolden til Alt, dernæst hans Virksomhed, hvorfra alt Liv udrinder, og endelig hans Væsens indvortes Harmoni, der giver det Hele Sammenhæng. Denne Foreſtillingsmaade er ingen Lempning efter den herskende Troeslære, siger Forfatteren; men den har alt tidlig været fremsat i den Philosophi, der kraftigst stræbte mod det Evige; den er ikke laant af vor hellige Religion, men den har deri faaet sin Bekræftelse.

Vi begribe nu end bedre den dybe Følelse af noget Guddommeligt, der gjennemstrømmer os ved det Skjønnes Betragtning; thi her er det guddommelige Mysterium tilstede, Selvstændighed og Virksomhed i harmonisk Sammensmeltning. Den sande Skjønhed er da egentlig et Billede af Guds eget Væsen, der opfattes af Indbildningskraften og virker sympathetisk paa den med det guddommelige Væsen beslægtede Aand. Dette Guds Billede skal ogsaa udvikles i vort Indre (jvf. hvad ovenfor herom er sagt), dette er Sædelærens og Religionens Fordring. Ogsaa Tænkeren søger dette Guddomsbillede paa sine Veie, som det eneste Sande og Blivende i al Forandring. Saaledes begribe vi endnu bedre Kunstnerens Begeistring, der

*) S. Ørsteds Tale: „Videnskabsdyrkningen, betragtet som Religionsovelse,„ Aanden i Naturen 1ste Bd.

Digitized by Google

ligesom indeholder Anelsen om en tilkommende Salighed; saaledes forstaae vi Videnskabsmandens Opoffrelse, naar han hengiver Alt, hvad ellers er Menneskene kjært, for at opdage Sandheder, hvis Værd ene kan fattes formedelst den rene Sandhedskjærlighed. Det er da klart, at vi gjennem det Skjønne, det Sande, det Gode, skjøndt paa tre forskjellige Veie, stræbe til eet Maal. Det samme Guddomsbillede, som Kunsten vil anskue, som Videnskaben søger paa Tankens Veie, det ville Sædelæren og Religionen udvikle i Menneskets eget Indre; thi kun i Gud er Sandheden i sin Fylde, han er ene god, siger den hellige Skrift, og i ham alene kan det fuldkomne Skjønhedsbillede findes.

Iøvrigt følger det vel af sig selv, at Mennesket, til hvem dette tredobbelte Kald lyder, og i hvem det ene Bestandige og Blivende udgjør det selvbevidste Midtpunkt, heller ikke i sit Indre kan være viet til Forgængelighed.

Alle de særskilte Udarbeidelser, som ligge til Grund for, hvad her er fremsat, ere skrevne til meget forskjellige Tider; men desuagtet er dog det Hele saa aldeles behandlet i samme Aand, saa man skulde troe, at de vare undfangne og udførte, den ene umiddelbart efter den anden. Dette kan maaskee lede til en rigtigere Opfatning af, hvad et Værks Eenhed egentlig har at betyde. Om et Arbeide er fuldbragt i længere eller kortere Tid, og om Forfatteren er bleven forstyrret af en mellemliggende Virksomhed eller ei, derpaa kommer det vel ikke saameget an; men Eenheden bestaaer snarere deri, at Forfatteren, selv medens Tiderne verle, er bleven bestandig i sit Inderste, er bleven sig selv og sin Idee tro, og at denne har været kraftig nok til at uddrage Næring af og assimilere det Beslægtede og til at bortstøde det Ubrugelige. Saaledes kan en Forfatter, der føler sin Opgaves Vigtighed, vel i mange Aar bære sin Idee i sit Indre, paa det den ret kan modnes, før den skuer Dagens Lys; ja de største og dybeste Tanker ere

Digitized by Google

maaskee netop de, der gjennemtrænge et heelt Liv, saa at de senere Livskapitler først indeholde den rette Udførelse og Opfyldelse af det, som Begyndelseskapitlet lovede. I denne Henseende tør man vel paastaae, at faa Videnskabsmænd med saadan Consequents have gjennemført deres Livs Grundtanke som netop Ørsted. Denne Tanke var i sit Væsen kun een, men vel at mærke, den var mægtig nok til ligesom Naturens Grundidee, at gjennemtrænge en heel Verden; med den (med den Tanke nemlig, at alle Naturens Love hænge sammen og danne en eneste Heelhed, og at de samme Grundkræfter gjenkomme overalt) er ogsaa hans største Opdagelse, hans mægtige Indgriben i Videnskabens Gang og Udvikling paa det nøieste forbunden.

Naar Ørsted taler om den høieste styrende Verdenslov, saa bruger han ofte de Udtryk: den guddommelige Fornuft; ja naar han taler om Gud selv, saa anvender han undertiden Benævnelsen: den levende Alfornuft. Man kunde saaledes let bringes til at troe, at Tænkningen, ligesom i et bekjendt philosophisk System, var ham det eneste Væsentlige. Men vel at mærke, denne Fornuft indfattede efter de Bestemmelser, Ørsted selv giver, al den Herlighed, som Følelse og Phantasi indeholde; thi Følelsen aner og gjennemtrænges af, og Phantasien anskuer i det Væsentlige netop det, der paa Tænkningens Standpunkt træder frem som en guddommelig, over al Menneskefløgt ophøiet Fornuft og styrende Viisdom.

Men, kunde man sige: fører dog ikke denne Fornuftforgudelse, hvor glimrende den end kan tage sig ud i et System, til et Slags Pantheisme, eller hvis man vil fæste Lid til de Udtryk, som Forfatteren paa enkelte Steder bruger, hvor han tillægger Guddommen den høieste Selvstændighed og det høieste Liv (altsaa Personlighed), til et Slags Deisme, der ikke er stort bedre, saa at den Gud, han forkynder, er og bliver en Naturgud, der intet har med Aabenbaringens Gud at gjøre?

At det høieste Væsen ogsaa er Naturens Gud, det anta-

Digitized by Google

ger Ørsted ganske vist, ligesom han paa den anden Side gjenfinder ham i Skjønhedens og den sædelige Friheds Rige; men dog mener jeg, at det ikke vilde være vanskeligt at paavise den Vei, hvorpaa Aabenbaringens Sandheder kunde forbindes med Ørsteds Naturanskuelser. Imidlertid vil jeg hellere holde mig til hans egne Ord paa et af de Steder, hvor han omtaler den aabenbarede Tro; og da han, som Enhver, der har kjendt ham, sikkert vil indrømme, var et af de sandhedskjærligste Mennesker, der har vandret her paa Jorden: saa troer jeg, Ingen har Ret til at tvivle paa, at det, han siger, ogsaa var hans fulde ærlige Mening. Hvorledes han, der tillige var den consequenteste Tænker, forbandt sin Overbeviisning med Hensyn til den christelige Religion med sine øvrige Anskuelser, det skal jeg ikke indlade mig paa at udvikle, eftersom jeg her ikke saa nøie kjender hans Tanker som i flere andre Retninger og ikke vil sætte mine Meninger istedenfor hans.

For at betegne det Standpunkt, hvorfra han betragtede Christi Lære, skal jeg blot anføre et Par Citater af hans Skrivelse til Forf. af den theologiske Afhandling i det danske Ugeskrift Nr. 30, (sml. Skr. Bd. 6). „Om Systemer kan man strides, og maa man strides" siger han, „men afgjører dette i eders Lærdomsskoler, og lader eders Spidsfindigheder ikke høres i Kirken! At vi ere Syndere, at Christus har reddet den syndige Menneskeslægt, maa enhver Christen troe; men den hemmelighedsfulde Maade, hvorpaa dette er skeet, derpaa maa det være enhver Christen tilladt ikke at speculere." — „Den Tro, Christus fordrede", siger han et andet Sted, „var Tro paa Gud og det evige Liv og sin egen guddommelige Sendelse; derimod vil han ikke, at man paa samme Maade skal troe paa de Læresætninger, Menneskene have udledt af hans Ord." — „Mig synes Christendommen renere, helligere, mere andagtvækkende," siger han tilsidst, „naar den gjøres uafhængig af slige Speculationer; men derfor holder jeg dem ikke for unyttige for Kirken. Lad den i Systemet have

Digitized by Google

et stort Tankeforraad, der kan lede Tænkeren og besvare Tvivlens Spørgsmaal; men lader os ikke forlange Andet end Troen paa Christus og paa det, som han og hans Apostle med rene, klare Ord have lært. Hvad de have efterladt til tvivlsom Udtydning, manglede det allermindst ham, og heller ikke dem, paa Evne til at udtrykke med den høieste Klarhed, om dette i Sandhed havde været bedre."

Mange flere Citater kunde jeg anføre for at vise, at han ikke vendte sig bort fra Aabenbaringens Ord, men at han bøiede sig for dem. At han forstod Adskilligt paa sin egen Maade, vil jeg ikke nægte, og heller ikke, at jeg ikke altid her er ganske enig med ham. Jeg tvivler iøvrigt ikke paa, at Flere ville kalde det enfoldigt og urimeligt af Ørsted, at han meente at kunne forene sine Anskuelser med Christendommens Lære, og at de ville paastaae, at han, hvis han havde været født i en sildigere Tid, vilde have udtrykt sig med langt større Kjækhed; men dette tænker jeg, at han, hvis han endnu kunde høre det, ikke vilde bryde sig synderlig om.

Men, vil man maaskee endvidere sige, Ørsted gik dog meget eensidigt frem, idet han aldrig aflod at være Naturforsker og bestandig vedblev at betragte det Hele fra Naturens Standpunkt. Det er aabenbart, at han havde valgt sit faste Standpunkt i Naturvidenskaben, og at de Sandheder, han her havde opfattet, bleve lagte til Grund for hans hele Verdens- og Livsbetragtning. Men et Standpunkt maa dog Enhver vælge, der ikke vil sværme i det Ubestemte, og skulde det ikke være godt, at dybsindige Tænkere, der tillige havde erhvervet den nødvendige Detailindsigt, saa de ikke bleve nødte til at tale og dømme om Ting, hvorom de ingen ret Kundskab havde, at slige Mænd, siger jeg, hver fra sit Standpunkt, gjennemarbeidede det Hele? Skulde ikke netop slige mægtige Eensidigheder, hvis man vil kalde dem saa, omsider lede til den største Allsidighed? Men hvad nu Ørsted angaaer, saa kan man vel med større Ret

Digitized by Google

kalde ham mangesidig end eensidig, thi vel havde han sin bestemte Kreds, hvori han bevægede sig; dog jo ældre han blev, destomere udvidedes denne Kreds, destomere skærpedes hans Blik, destomere forøgedes hans Skat af Kundskaber, og da han nu ikke desmindre vidste at samle dem alle om et stort Eenhedspunkt, saa kan man vel sige (som det hedder i de titomtalte Betragtninger), at ogsaa hans Liv lignede en mægtig Klangfigur, hvori alle de mangfoldige Dele, al hans rige Forskning, alle hans mange Erfaringer, alle hans dybe Tanker harmonist havde ordnet og samlet sig til et Heelt, i hvilket, uagtet intet Enkelt var forsømt, dog alt Stykværk var forsvundet.

Til Slutning maa jeg her gjentage min tidligere Paastand: Naar man hefter sit Øie paa den hele Theori, som Ørsted har opstillet, da viser det sig, at han virkelig har givet Grundtrækkene til en stor Naturmetaphysik, der, da den støtter sig til det Faktiske i Naturen, neppe saaledes bærer Spiren til Forgængelighed i sit Indre, som saamange andre Systemer, som Tiderne bringe og for en stor Deel igjen bortskylle.

Med Hensyn til Ørsteds udvortes Liv har jeg kun lidet at lægge til, hvad tidligere er sagt. At Flere vilde beklippe hans Anseelse ved at paastaae, at Elektromagnetismens Opdagelse var Følgen af et Lykketræf; at den Ros, han høstede, maatte vække Misundelse; at Mange ogsaa af andre Grunde til en Tid maatte misfjende ham; kort, at han maatte dele Fortjenestens almindelige Lod her paa Jorden: derover kan Ingen undre sig, der kjender Verdens Gang. Dette bar han imidlertid, som man af ham kunde vente, med stor Sindsro; og tilsidst adspredtes da ogsaa disse Skyer, og hans ophøiede Aand og sjeldne Virksomhed vandt igjen, især i hans seneste Aar, den Paaskjønnelse, som de saa fuldelig fortjente.

Digitized by Google

At Ørsted, hvor ufortrøden og ivrig han ogsaa kæmpede i det Sandes og Godes Tjeneste, dog strax var villig til at tilgive enhver personlig Fornærmelse, derpaa har han givet mange Beviser. Saaledes skete det engang, at et Angreb, der paa en ganske usædvanlig Maade satte den Agtelse tilside, der skyldtes en saadan Mand, blev indrykket i et af de mest læste offentlige Blade. En af Ørsteds Venner yttrede da den Mening, at det eneste Svar, der passede til et saa skamløst Angreb var, at Angriberen fik dygtig Prygl. „Nei," sagde Ørsted, „det ønskede jeg ikke, jeg vilde hellere, hvis jeg vidste, hvor han boede, gaae op til ham og række ham Haanden til Forlig og bede ham tilgive mig, hvis jeg havde gjort ham Noget imod; thi det har stedse været mig kjært, naar jeg kunde samle Gløder paa mine Modstanderes Hoveder; mærk vel," (lagde han til, da han meente, at dette Udtryk bedst stemmede med Sprogets Aand), „jeg siger ikke gloende Kul."

Hvad de ydre Hæderstegn angaaer, saa kunde de, efter slige Bedrifter i Videnskabernes Rige, vanskelig udeblive. I Aaret 1815 blev han, som tidligere er meldt, Ridder af Dannebrog og ni Aar derefter Dannebrogsmand. I Aaret 1828 udnævnedes han til Etatsraad, 1836 blev han Commandeur af Dannebrog, 1840 Conferentsraad, 1847 Storkors af Dannebrog, og paa sit Jubilæum den 7de November 1850 udnævnedes han til Geheimeconferentsraad.

Ogsaa fra Udlandet modtog han mange Tegn paa den Anseelse, hvori han der stod. 1837 blev han Ridder af Æreslegionen, 1850 Officeer af samme Orden; 1842 blev han Ridder af den preussiske Orden pour le merite; i samme Aar blev han Commandeur og senere Storkors af Nordstjernen.

Efterat Ørsted havde opdaget Elektromagnetismen, modtog han fra det franske Nationalinstitut den mathematiske Klasses Præmie, hvis Værdi beløb sig til tretusinde Franker; ligeledes modtog han en Medaille fra the Royal Society in London.

Digitized by Google

Begge disse Hæderstegn bleve ham givne som en Anerkjendelse af hans store og usædvanlige Fortjenester af Videnskaben.

Han var ogsaa Medlem af de anseeligste lærde Selskaber baade i og udenfor Europa. I det danske Videnskabernes Selskab var han i mange Aar Secretair; han var et af de otte fremmede Medlemmer af det franske Nationalinstitut: han var ligeledes et af de tolv udenlandske Medlemmer af det italienske Videnskabernes Akademi; han var Medlem af the Royal Institution of great Britain, af British Association, af Videnskabernes Selskab i Göttingen, af Videnskabernes Akademi i München, af de naturhistoriske Venners Selskab i Berlin, af Videnskabernes Selskaber i Antwerpen og Brüssel, af Naturforskerselskabet i Philadelphia, af Videnskabernes Selskab i Washington, af det Asiatiske Selskab i Calcutta og af mangfoldige andre lærde Selskaber og Foreninger.

Ørsted foretog i de senere Aar flere Reiser baade i de nordiske Lande og i Tydskland; dette gjorde han tildeels for at besøge Naturforskernes Forsamlinger paa forskjellige Steder. Men i de skandinaviske Naturforskeres Møder søgte han ikke blot at lette Udvexlingen af de videnskabelige Ideer og at bevirke en inderligere Forbindelse mellem Videnskabernes Dyrkere, men han stræbte ogsaa ved populære Foredrag at virke i en større Kreds, nemlig paa Folkene selv, om hvilke han haabede, at de paa denne Vei skulde vænne sig til bedre at finde sig til Rette i hverandres Sprog, saa at baade disse og deres Litteraturer kunde blive en fælles Eiendom for alle Nordboer, og saa at alle tre Nationer derved maatte lære at betragte sig selv som trende Grene, der alle havde deres aandelige Liv og Næring fra den samme Grundstamme, (s. Aanden i Naturen 2det B. S. 81 og 106).

Sin sidste større Reise foretog Ørsted i Aaret 1846. Han besøgte da baade Tydskland, Frankrig og England; han ledsagedes af sin yngste Datter og af Professor (nu Etatsraad)

Digitized by Google

Forchhammer. Denne Reise lignede, som den sidstnævnte Forfatter siger, et Triumphtog igjennem Landene. Overalt, især i England, søgte de første Videnskabsmænd og de anseeligste Statsmænd at nærme sig til ham og give ham Tegn paa deres Agtelse. Hovedhensigten med denne Reise var iøvrigt at bivaane Naturforskernes Møde i Southampton.

Som et Beviis blandt flere paa, hvor høit de mest udmærkede Mænd skattede ham, skal jeg her meddele et Par Brudstykker af en Tale, som den berømte John Herschel holdt i Southampton i Naturforskernes Slutningsmøde.

„I Videnskaben," siger Herschel, „vidste han kun een Retning, som Magnetnaalen kunde tage, naar den pegede mod Europas Fastland, og det var mod hans høitskattede Ven Professor Ørsted. Han vidste ikke, hvorledes han skulde tale om ham i hans Paaher, uden i visse Maader at krænke den Helligheb, der omgav ham som Individ. Naar man betragtede hans rolige Væsen, hvo skulde da troe, at han med Letheb kunde bevæge en Kraft saa stor, at den var istand til at forandre Videnskabens hele Tilstand o. s. v. — — — — — Den elektriske Telegraph og andre Vidunbere i den moderne Videnskab vare blot Opbrusninger fra Overfladen (but mere effervescences from the surface) af Ørsteds dybe og hemmelighedsfulde Opdagelse, der nu skal trænge ind paa Verden med al sin overmægtige Kraft. Hvis han med et Billede skulde betegne Ørsteds Fortrin med Hensyn til Videnskaben, saa vilde han betragte ham som en befrugtende fra Himlen nedstegen Regn, der fremkalder en rig Høst, som forlyster vort Syn og tilfredsstiller vort Indre*)".

---

*) S. meb Hensyn til denne Tale the Soul of Nature by Oersted, translated by Lenora and Joanna B. Horner, London 1852. S. XVII—XVIII. I Daily News 18 Sept. 1846 er denne Tale noget anderledes gjengivet. Blandt Andet staaer der istedenfor „Opbrusning

Digitized by Google

Efter sin Tilbagekomst gjennemlevede Ørsted endnu den vilde og urolige Tid, efterat Opstanden i Hertugdømmerne var udbrudt, da det hele Rige truedes af Søndersplittelse og Opløsning. I al denne Tid, hvori de, der med uhildede Blik overskuede Forholdene, just ikke fandt det saa let at holde Haabet vedlige, bevarede dog Ørsted, ligesom støttet ved en høiere Tro, den Tillid, at lysere Tider snart skulde vende tilbage. Ja han digtede netop i hine Dage, da det saae allermørkest ud for Danmark, en smuk Sang, hvori han udtaler sin faste Fortrøstning om en tilkommende Seier. Til samme Tid digtede han ogsaa en Fredssang, hvori han, uagtet Freden endnu var langt borte, forestiller sig, at Kampen er forbi, og hvori han da opmuntrer til Forsoning og til et broderligt Sindelag imod dem, der dog i tidligere Dage, før de vare skuffede ved falske Fremstillinger af Forholdene, havde viist sig som ærlige og fromme Brødre mod os. Endnu før sin Død skulde han opleve den Glæde, at hiint Haab om Seier ikke havde skuffet ham.

Han oplevede ogsaa tilsidst den Dag, da halvtredsindstyve Aar vare henrundne, siden han begyndte sin Embedsvirksomhed. Paa denne Dag kan man vel sige, at det danske Folk helligholdt en Fest til hans Ære. Hans Venner, Disciple og mangfoldige Andre, der vare gjennemtrængte af Beundring for hans Fortjenester og paavirkede af hans store Navn, havde ved denne Leilighed forenet sig, for at give ham et usædvanligt Beviis paa den almindelige Anerkjendelse. Til dette Øiemed havde de, ved at sammenskyde en Sum Penge, paa hans Levetid tilskjødet ham Beskjeldelsen af den saakaldte Fasangaard, en smuk Sommerbolig i Frederiksberghave, hvilken Bolig tidligere var

---

fra Overfladen" de Ord, „Skum (scum) paa Overfladen;" tillige lægges der til, at Herschel siden erklærede, at han med det Ord Skum ikke havde villet fornærme Nogen.

Digitized by Google

indrømmet Digteren Oehlenſchläger til Beboelſe. Paa denne Dag hædrede ogſaa Kongen ham med en høiere Værdighed, end nogen Profeſſor ved Kjøbenhavns Univerſitet tidligere var bleven begavet med. Hans Büſte var desuden bleven forfærdiget af en af Landets førſte Billedhuggere og ſtod nu opſtillet paa Faſangaarden i hans ny Bolig, hvor Feſten fandt Sted, og hvor en Mængde Mennesker, og deriblandt en ſtor Deel af Landets meſt udmærkede Mænd, var tilſtede. Fra Univerſitetet modtog han gjennem dets Rector og Decanus en Doctorring med et Minervahoved, udſkaaret i Guld og omgivet af Diamanter. Fra Studenterforeningens Seniorat modtog han den Efterretning, at han var bleven valgt til Æresmedlem af denne Forening. En Deputation fra Induſtriforeningen indfandt ſig ogſaa, der takkede ham for Alt, hvad han med Hensyn til Landets Induſtri havde virket. Ørſted beſvarede alle de Taler, der bleve holdte til ham, med en Kraft, Roligheb og et Herredømme over Ordet, der forbauſede alle de Tilſtedeværende. Denne Feſt aabnedes og ſluttedes med en Sang, der var forfattet af en af Landets berømteſte Digtere, og der blev afſungen af Studenternes Sangforening. Om Aftenen blev Ørſted hilſet med et Fakkeltog og med Sang af Studenterne. Denne Dag, hvori ſaamange og ſaa forſkjellige Klaſſer af Folket kappedes om at viſe ham deres Hengivenhed og Beundring, betragtede Ørſted ſelv ſom en af de lykkeligſte i ſit Liv. Den havde ogſaa bragt ham den høieſte Hæder, ſom nogen danſk Videnſkabsmand nogenſinde af ſin Konge og ſine Medborgere har modtaget, og dog maatte han med al ſin Beſkedenhed ſige ſig ſelv, at denne Hæder ikke var ufortjent. Den næſte Morgen var Ørſted den af Familien, der følte ſig mindſt angreben af alle den foregaaende Dags Anſtrengelſer og af alle de bevægede Stemninger, der paa den havde gjennemtrængt hans Indre; og han haabede da nu i den ſkjønne Sommerbolig, ſom hans erkjendtlige Medborgere havde ſkjenket ham, omgivet

Digitized by Google

af sin Familie at henleve den bedste Deel af sine sidste Dage i landlig Fred og i en stille videnskabelig Virksomhed.

Imidlertid var det anderledes bestemt; og uagtet hans usvækkede Aand og hans livfulde Udseende syntes at love, at han endnu længe skulde leve mellem os, saa kom han dog aldrig til at beboe sin ny Eiendom; thi inden det næste Foraar brød frem, havde han allerede forladt det jordiske Liv.

Den sidste Gang jeg talte med ham, var i Februar Maaned 1851. Han havde allerede tidligere ikke følt sig ganske vel, men syntes dog nu at have overvunden sit Ildebefindende. Hans Interessер vare da saa levende, og han selv syntes saa aandsfrisk, at Ingen kunde ane, hvor nær hans Bortgang var forhaanden. Han talte blandt Andet temmelig længe om en Afhandling, han vilde skrive over Overdragelsen, og om nogle Tillæg til Aanden i Naturen, hvilke snart skulde udkomme. Kort efter blev han atter syg, og jeg saae ham ikke mere.

Den første Marts 1851, havde han været tilstede, først i et Middagsselskab, og siden ved en Familiefest, i hvilken han deeltog med sin sædvanlige Venlighed og Blidhed. Den følgende Morgen stod han tidlig op og begyndte at arbeide i et koldt Værelse. Men han følte da snart en saa isnende Kulde, at han maatte gaae til Sengs; den følgende Dag fandt Lægen, at hans Bryst allerede var angrebet.

Imidlertid sagde Ørsted bestandig, at han ikke led meget, og haabede snart igjen at vinde sin Sundhed tilbage. Men dette skete ikke, hans Kræfter aftoge derimod kjendeligt. Endnu den 7de Marts, to Dage før sin Død, yttrede han det Haab, at hans Sygdom snart skulde være overstaaet; men hans Stemme var da saa angreben, at hans Svigersøn Professor Scharling, der baade har meddeelt mig denne og mange flere af hans Ytringer, allerede dengang opgav Haabet om hans Helbredelse. Nogle Dage før hans Død lagde man et Træk-

Digitized by Google

middel paa hans Bryst. Da han ved denne Leilighed mærkede noget til sin Families Ængstlighed, sagde han: „I maae ikke være bekymrede, det gjør jo slet ikke ondt." Men i et andet Øieblik strakte han pludselig sine Hænder ud og trykkede sin Datters og sin Ægtefælles Haand. Det kan da vel være, at Tanken om en mulig Adskillelse gik igjennem hans Sjæl, men han udtalte ikke denne Tanke med Ord. Søndagen den 9de Marts Kl. 10½ om Formiddagen døde han, omgivet af sin Kone, sine Døttre og sin yngste Søn og af flere Paarørende. Mange af hans Venner vare da samlede nedenunder for at høre, om der endnu var Haab. Hans Død vakte dyb Sorg hos Enhver, der havde kjendt ham, og en usædvanlig Deeltagelse selv hos dem, der kun kjendte hans Rygte. Sjelden har Nogen forenet et saa stort Navn med et saa barnligt og ufyldigt Hjerte som Ørsted; han lignede en af de Charakterer, hvis Træk endnu ere opbevarede i Skrifter fra Oldtiden, og hos hvilke en høi Sjælsenfoldighed er forenet med en stærk Villie, med en uegennyttig Kjærlighed til den Idee, for hvilken de levede, og med den kraftigste Aand. Der var Intet hos ham, som man behøver at lægge Dølgsmaal paa eller at stille i et bedre Lys, før man viser det for Verden, og man kan derfor vel sige om ham, at han ikke blot var en stor Videnskabsmand og en sjelden Tænker, men ogsaa, at han var et stort og sjeldent Menneske.

Digitized by Google

H. C. Ørsteds litteraire Arbeider.

Forſøg til en Besvarelse af det for Aaret 1796, ved det Kjøbenhavnſke Universitet udſatte Priisspergsmaal i Æsthetiken: Hvorledes kan det prosaiſke Sprog forbøres ved at komme det poetiſke for nær, og hvor ere Grændserne imellem det poetiſke og prosaiſke Udtryk. Minerva 1797. Mai. (Belennet Priisſkrift).

Om Modervandets Oprindelse, Natur og Nytte. Bibliothek for Physik, Medicin og Oconomi Bd. 13. 1798.

Breve (4) over Chemien. Bibliothek f. Physik, Medicin og Oconomi. Bd. 14 og 16.

Dissertatio de forma metaphysices naturae externae. Hafn. 8. 1799.

Grundtrækkene af Naturmetaphysiken. Kjøbenhavn 1799.

Videnſkaben om Naturens almindelige Love. Kjøbenhavn 1799. 8.

Recenſion over Hauchs Physik. Kjøbenhavnſke lærde Efterretninger 1799.

Nogle Bemærkninger i Anledning af Guytons Forſøg over Diamantens Forbrændelighed. Bibl. for Physik, Med. og Oecon. Bd. 17. 1800.

Recenſion over Gadolins Indledning til Chemien. Skandinaviſt Muſeum. Bd. 1. 1800.

Recenſion over Hjelms: Anviisning paa bedſta sættet at tilvirka Salltpeter. Samme.

Recenſion over Hjelms: Underrættelse om fordeelagtigſta sættet at anlægga Salltpeter Lador. Samme.

Forſøg og Bemærkninger over den galvaniſke Elektricitet. Nyt Bibl. for Physik, Med. og Ocon. 1801. Bd. I. (tydſt i Scheels nordiſches Archiv).

Udtog af Breve til Manthey. Nyt Bibliothek for Physik, Med. og Ocon. Bd. 2 og 3. 1801 og 1802.

Ideen zu einer neuen Architektonik der Naturmetaphysik, herausgegeben von Mendel. Berlin 1802. 8.

Materialien zu einer Chemi des 19 Jahrhunderts. Regensburg 1803. 8.

Digitized by Google

Ueberſicht der neueſten Fortſchritte der Phyſik. Schlegels Europa. Bd. 1. St. 2. 1803.

Galvanochemiſche Bemerkungen. Gehlens neues allgemeines Journal der Chemi. Bd. 3. 1803.

En franſk Overſættelſe af Ritters Afhandling om Ladningsſtotten i Delametheries Journal de Physique 1804, med et Tillæg af H. C. Ørſted.

Ueber Ritters Ladungsſäule und ein neues Metallthermometer. Gehlen neues allgem. Journal für Chemi. B. 6. 1805.

Om Overeensſtemmelſen imellem de elektriſke Figurer og de organiſke Former. Skand. Littr. Selſkabs Skrifter. Bd. 1. 1805.

Ny Underſegelſe over det Spørgsmaal, hvad er Chemien. Skand. Littr. Selſkabs Skrifter. Bd. 2. 1805.

Forſøg til en ny Theori af Selvantændelſerne. Skand. Littr. Selſkabs Skrifter. B. 2. 1805.

Kritik over den ſaakaldte Eudiometri med Henſyn til Lægekunſten. Bibl. for Phyſik, Med. og Oecon. Bd. 26. (Bd. 8). 1805 (tydſk i Gehlens neues allgem. Journal der Chemi. B. 5).

Eine Säule von einem Metal und feuchten Papſcheiben wird durch die Voltaiſche Säule elektriſch. Gilberts Annalen der Phyſik. Bd. 19. 1805.

Recenſion over F. Saxſtorphs Elektricitetslære, i Kjøbenhavns Lærde Efterretninger 1805.

Forſøg i Anledning af nogle Steder i Winterls Skrifter. Nyt Bibl. for Phyſik, Chemi og Oecon. Bd. 9. 1806 (tydſt i Gehlens Journal. Bd. 1. 1806).

Die Reihe der Säuren und Baſen. Gehlens Journal der Chem. und Phyſik. Bd. 2. 1806.

Om den Maade, hvorpaa Elektriciteten forplanter ſig. Nyt Bibl. o. ſ. v. Bd. 9. 1806. (tydſt i Gehlens neues Journal für Chemi. Bd. 6. franſk i Delametheries Journal de physique. 1806).

Endnu et hiſtoriſk Bidrag til Oplysning over de nye Ritterſke Pendelforſøg. Nyt Bibl. o. ſ. v. Bd. 9. 1806.

Betragtninger over Chemiens Hiſtorie. Skand. Litt. Selſkabs Skrifter. Bd. 2. 1807 (omarbeidet og optrykt i ſamlede og efterladte Skrifter. Bd. 5).

Forſøg om Klangfigurerne. Videnſkabernes Selſkabs Skrifter. Bd. V. 1807. (tydſt i Gehlens Journal für Chemi, Phyſik und Mineral. Bd. 8. 1809).

Ueber Simons (Volta's) neues Geſetz für elektriſche Atmoſphärenwirkung (aus einem Schreiben an J. W. Ritter). Gehlens Journal für Phyſik und Chemi. Bd. 7. 1808.

Digitized by Google

Om Grunden til den Fornemelse, som Tonerne frembringe (en Samtale). Skand. Litt. Selskabs Skrifter. 1808. (optrykt i samlede og efterladte Skrifter. Bd. 3).

Om Planteliim. Oversigt over det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger. 1809. (ikkun Titelen angivet).

Videnskaben om Naturens almindelige Love. 1ste Deel. Kjøbenhavn 1809. 8.

Undersøgelser over de første Grunde til al chemisk Virkning. Oversigt over det Kongl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1810—1811. (ikkun Titelen angivet).

Første Indledning til den almindelige Naturlære (Indbydelsesskrift til Forelæsninger om denne Videnskab). Kjøbenhavn 1811. (Siden optaget i 2den Udgave af hans Værk: Videnskaben om Naturens Love; omarbeidet og særskilt aftrykt 1847; s. Skr. Bd. 5).

Ansichten der chemischen Naturgesetze durch die neueren Entdeckungen gewonnen. Berlin 1812. 8. Oversat paa Fransk af Marcel de Serres under Titel: Recherches sur l'identité des forces chimiques et électriques.

Ueber die Hervorbringung der Wärme, und daraus abgeleitete Gesetze derselben. Schweiggers Journal für Chemi und Physik. Bd. 5. 1812.

Tentamen nomenclaturæ chemicæ omnibus linguis scandinavico-germanicis communis. Universitets Program. Hafniæ 1814. 4. (tydsk i Schweiggers Journal. Bd. 12. 1814 og Trommsdorffs Journal).

Loven for de elektriske Virkningers Svækkelse ved Afstanden. Oversigt over det Kongl. danske Videnskabs. Selsk. Forhandlinger. 1814. 1815. (En Notits dertil i Schweiggers Journal 1814. Bd. 12).

Anmeldelse af Grundtvigs: En mærkelig Spaadom. Litteraturtidende 1814.

Imod den store Anklager. Kjøbenhavn 1814. 8.

Videnskabsdyrkningen betragtet som Religionsudøvelse. En Tale. Molbechs Athene. 1815. (Aanden i Naturen Bd. 1).

Theori over Lyset. Oversigt over det Kongl. danske Videnskabs. Selsk. Forhandlinger. 1815—16.

Over de galvaniske Trugapparater (i Forbindelse med Esmark). Samme for 1816—17.

Ueber Contact-Elektricität. Schweiggers Journal. Bd. 20. 1817.

Om de Grundsætninger, hvorefter man kan tillave Viin af Nordens Frugter. Olufsens nye econom. Ann. Bd. 3. H. 2. 1817. ogsaa særskilt aftrykt.

Undersøgelse over Maaden hvorpaa en Lærebog i Naturlæren burde affattes. Oversigter over Videnskabs. Selsk. Forhandlinger 1817—18.

Undersøgelse om Vandets Sammentrykkelighed. Samme 1817—18.

Digitized by Google

Ueber die Zusammendrückung des Wassers. Schweigger. Bd. 21. 1817.

Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, udført 1818 efter Kongelig Befaling gjennem Rentekammeret (udført i Forbindelse med Esmark og Forchhammer). Kjobenhavn 1819. 8.

Beretning derom i Videnskabernes Selskab. Oversigterne 1818—19.

Tanker om Muligheden af at gjøre Træets bedste chemiske Anvendelse mere almindelig. Oversigterne 1818—19.

Om den korteste Maade at foredrage Elektricitetslæren i en Række af Forsøg. Oversigterne 1818—19. (Ikkun Titelen findes angivet).

Om Haarrørene. Oversigterne 1819—20.

Om et nyt Æt i Peberen. Oversigterne 1819—20. (Ueber das Piperin. Schweigger. Bd. 29. 1820. Lametheries Journal. Bd. 47. 1820).

Læresætninger af den nyere Chemi. Aftrykt til Brug for hans Tilhørere. Kjobenhavn. 1820. 8.

Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige udført i 1819 (i Forbindelse med Esmark og Forchhammer). Kjobenhavn 1820.

Beretning derom i Oversigterne 1819—20.

Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magneticum. Hafn. 1820. 4. Optaget eller oversat i næsten alle europæiske vigtigere naturvidenskabelige Tidsskrifter.

Meddelelse derom i Videnskabernes Selskab. Oversigterne 1820—21.

Neuere elektromagnetische Versuche. Schweigger. Bd. 29. 1820.

Betrachtungen über den Elektromagnetismus. Schweigger. Bd. 32. 1821.

En Artikel om Anlægget af et Steenkulsbrud og Jernværk paa Bornholm. Statstidenden 1821. Nr. 38.

Brief über Elektromagnetismus. Schweigger. Bd. 33. 1821.

Ueber Zamboni's zweigliederige galvanische Kette. Samme.

Galvanomagnetiske Undersøgelser. Oversigterne 1821—22.

En Artikel i Dagen (af 26. Marts 1822) om de Bornholmske Kullag, imod Asséssor Schæffer.

Udsigt over Chemiens Fremskridt inden det 19de Aarhundredes Begyndelse. Tidsskr. for Naturvidenskaberne 1822. Bd 1.

Elektromagnetische Versuche. Gilberts Annalen 1822.

Kogepunkt for Vinaand af forskjellig Styrke, og Anvendelse deraf til at bestemme Styrken af den Vinaand, man til hvert Tidspunkt af en Destillation vil erholde. Tidsskr. f. Naturv. Bd. 1.

Et Middel til at befordre Udviklingen af Dampe. Samme. (tydsk i Schweigger Bd. 38).

Et nyt galvanomagnetisk Forsøg. Tidsskr. f. Naturv.

Digitized by Google

Instrument pour mesurer la compression de l'eau. Annales de chemie et de physique. 2 serie. t. 21. 1822.

Sur la compressibilité de l'eau. Samme.

Experience électromagnetique. Samme.

Sur le multiplicateur de Schweigger et sur quelques applications qu'on en a fait. Samme.

Sur quelques nouvelles expériences thermoëlectriques par M. le Baron Fourier et M. Örsted. Samme. (tydſt i Schweigger. Bd. 41).

Herom en Efterretning i Overſigterne over Videnſkabernes Selſkabs Forhandlinger 1822—23.

Beretning om Dr. Seebecks nye elektromagnetiſke Forſøg. Iæſt i den phyſiſk mathematiſke Klaſſe af det franſke Inſtitut, af Prof. Ørſted, overſat af Dyſel. Tidſſkr. for Naturv. Bd. 3. 1824.

Om Glødningen ved en galvaniſk Strøm med Henſyn til de Frauenhoferſke Linier. Overſigterne 1823—24.

En ny thermoelektriſk Kjede. Overſigterne 1823—24.

Bemærkninger om Nordlyſets Theori. Overſigterne 1823—24.

Luftarternes Fortætning. Beretning om Dr. Brewſters Opdagelſe. Tidſſkr. for Naturvidenſkaberne. Bd. 3. 1824.

Naturvidenſkaberne betragtet ſom en af Grundbeſtanddelene i Menneſkets Dannelſe. Nyt Aftenblad 1824. (ſamlede og efterladte Skrifter. Bd. 5).

Forſøg over den Mariotteſke Lov, udført i Selſkab med Kapitain Suenſon. Overſigterne 1824—25.

Forſøg over Leerjordens Forbindelſe med Chlor. Overſigterne 1824—25. (tydſt i Schweiggers. Bd. 45 og i Poggendorffs Annalen 1828).

Tale ved de unge Studerendes Optagelſe til akademiſke Borgere (1821). Nyt Aftenblad 1824. (Aanden i Naturen Bd. 2).

Over de Forſøg, der endnu fortjente at udføres over Legemernes Sammentrykkelighed. Overſigterne 1825—26.

Om en Forbedring ved Nobili's elektromagneſiſke Multiplicator. Overſigterne 1825—26.

Erindringsord til Forelæsningerne over Chemi. Kjøbhvn. 1825. 8. 2den Udgave. 1826.

Folkets Oplysning Fyrſten heldbringende, en Tale ved Univerſitets-Heitiden i Anledning af Kongens Fødſelsdag. Nyt Aftenblad 1826. (optrykt i ſamlede og efterladte Skrifter. Bd. 5).

De religione christiana litterarum fautrice etc. Oratio habita in

Digitized by Google

Universitate Hauniensi a H. C. Örsted inter solemnia Jubilæi religionis Christianæ in Dania ante mille annos primum promulgatæ. Nyt theologiſt Bibliothek. Bd. 10. 1826. (Overſat paa Danſk og trykt i Aanden i Naturen Bd. 2).

Bidrag til at udfinde Loven for Legemernes Sammentrykning. Videnſkabernes Selſkabs naturvidenſk. og mathemat. Afhandlinger. Bd. 2. 1826. Notiſer dertil i Schweiggers Journal. Bd. 45, 51 og 52.

Fortſatte Forſøg over Legemernes Sammentrykkelighed. Overſigterne 1826—27.

Om Brugen af den elektromagnetiſke Multiplicator til Selvprøve. Overſigterne 1826—27. (trykt i Schweigger. Bd. 52 og Erdman. Bd. II).

Forſøg over en Forbedring af Ringning med Klokker. Overſigterne 1826—27. (trykt i Schweigger. Bd. 52).

Om en ny Mechanisme ved Taarnklokker. Handels- og Induſtritidende 1826.

Fortſatte Forſøg over Vædſkers Sammentrykkelighed. Overſigterne 1827—28.

Zuſammendrückung verſchiedener Flüſſigkeiten. Poggendorff. 1827. Bd. 9.

Zuſammendrückung der Luft und Gaſe. Samme. (engelſt Brewſters Journal; new series. Vol. 4)

Fortale til Brøndums Grundſætninger for Ølbryggeriet. Kjøbenhavn 1828. 8.

Zuſammendrückung verſchiedener Flüſſigkeiten. Poggendorff. Bd. 12. 1828.

Zuſammendrückung des Waſſers in Gefäſſen verſchiedener Materien. Samme.

Underſøgelſer over Legemernes indvortes Natur. Overſigterne 1828—29.

Om en ny Række af elektromagnetiſke Forſøg. Overſigterne 1828—28.

Anmeldelſe af Urſins Magazin for Kunſtnere og Haandværkere. Maanedsſk. f. Littr. Bd. 1. 1829. (ſamlede og efterladte Skrifter. Bd. 5).

Anmeldelſe af Oehlenſchlägers Hrolf Krake. Maanedsſk. f. Littr. Bd. 1. 1829. (ſamlede Skrifter. Bd. 5).

Anmeldelſe af Schouws specimen geographiæ physicæ comparativæ. Maanedsſk. f. Littr. Bd. 1. 1829. (optrykt i ſamlede og efterladte Skrifter. Bd. 5).

Tale ved den polytechniſke Læreanſtalts Indvielſe. Maanedsſk. f. Littr. Bd. 2. 1829. (Aanden i Naturen. Bd. 2).

Nyt elektromagnetiſt Forſøg. Overſigterne over Videnſk. Selſk. Forhandlinger. 1829—30.

Betragtninger over Forholdet imellem Lyden, Lyſet, Varmen og Elektriciteten. Overſigterne 1829—30.

Uddrag af et Foredrag i Selſkabet for Naturlærens Udbredelſe: Om Midlerne

Digitized by Google

til at bortskaffe Fugtighed af Værelserne. Ursins Magazin for Kunstnere og Haandværkere 1830.

Maanedsforelæsning. Samme.

Anmeld. af H. Steffens polemiske Blätter. Maanedsk. f. Littr. Bd. 3. 1830. (Aanden i Naturen Bd. 2).

Anmeld. af Tegners smærre samlade Dikter. Maanedsk. f. Littr. Bd. 4. 1830. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Anmeld. af A. Aschlund om Verdensbygningen og af samme Forfatters „Magnetens Forhold til sine Poler". Maanedsk. f. Littr. Bd. 4. 1830.

Udmaaling af store Dybder i Havet. Oversigterne 1830—31.

Forklaring over Morgen- og Aftenrøden. Oversigterne 1830—31.

Tale over Grev Schimmelmann. Kjøbhvn. 1831. (Paa Tydsk i Falck's N. Staatsbürgerl. Magazin. Bd. 1. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Anmeld. af Gjengangerbreve. Maanedsk. f. Littr. Bd. 5. 1831. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Anmeld. af Ingemanns Huldregaverne eller Ole Ravnlæes Levnets Eventyr. Maanedsk. f. Littr. Bd. 6. 1831.

Anmeld. af samme: nogle Oplysninger over Huldregaverne og Recensionerne over samme i Maanedsskriftet. Maanedsk. f. Littr. Bd. 6. 1831.

Anmeld. af Skrivelse til Digteren Ingemann, i Anledning af Huldregaverne, udgivet af Sibbern. Maanedsk. f. Littr. Bd. 6. 1831.

On the relative compressibilities of different fluids at high temperature. Brewsters Journal of science Vol. VI. 1831.

H. G. v. Schmidten, en Nekrolog. Maanedsk. f. Littr. Bd. 6. 1831. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Forklaring over Faradays magnetisk-elektriske Opdagelse. Oversigterne 1831—32.

Om det Kongelige Videnskabernes Selskabs Foranstaltninger til at skaffe Kjøbenhavn arteske Brønde. Dansk Ugeskrift. Bd. 1. 1832.

Fortsatte Forsøg over Vandets Sammentrykning. Oversigterne 1832—33.

Anmeld. af Mansa's Oversættelse af Rumohr: J. Königs Veiledning til Kogekunsten. Maanedsk. f. Littr. Bd. 7. 1832.

Til Forfatteren af den theologiske Afhandling i det danske Ugeskrift Nr. 30. Dansk Ugeskrift. Bd. 2. 1833. Videre om samme Sag i samme Bind. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Tillæg til Anmeld. af Thortsens Forsøg til en dansk Metrik. Maanedsk. f. Littr. Bd. 9. 1833.

Digitized by Google

Om det juridiske Studium ved Kjøbenhavns Universitet. Art. II. Maanedsk. f. Littr. Bd. 10. 1833. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Anmeld. af Schouw's Europa. Maanedsk. f. Littr. Bd. 12. 1834. (samlede Skrifter. Bd. 6).

Torbenveir. Almanak for 1834.

Stærke Drikke. Almanak for 1834.

Neue Versuche über die Zusammendrückung des Wassers. Poggendorff. Bd. 31. 1834.

Magnetiske Jagttagelser i Kbhvn. efter Gauss's Jagttagelsesmaade. Oversigterne 1834—35.

Anmeldelse af Welhavens Norges Dæmring. Maanedsk. f. Littr. Bd. 13. 1835. (samlede Skrifter Bd. 7).

Gamle og nye Tider. Almanak for 1835. (Aanden i Naturen. Bd. 2).

Erindringsord til Forelæsninger over Lyset. Kbhvn. 1835. 8.

Danskheden, en Tale. Dansk Folkeblad 1836. (s. Skrifter Bd. 7).

Luftskibet, et Digt. Kjøbenhavn 1836. (tydsk af Johannsen. Kopenhagen 1837. s. Skrifter B. 4).

Bemærkninger over det indbyrdes Forhold imellem Trykkefriheds Lovgivningen og den almindelige Mening. Artikel fra Skriftcommitteen. Folkeblad, 1ste Aargang, 1836. (s. Skrifter Bd. 7).

Et Tillæg til Anmeldelsen af Gad: „Om forberedende og høiere Realundervisning". Maanedsk. f. Littr. Bd. 16. 1836.

Over Skyppompen. Oversigterne 1836—37 (s. Skrifter Bd. 7).

Bør Færdighed i at skrive og tale Latin ansees som en Bestanddeel af den almindelige lærde Dannelse. Maanedsk. f. Lit. Bd. 18. 1837. (s. Skr. B. 7).

Indledningsdigt til Thiele's Skrift om Thorvaldsen. Kbhn. 1837. (s. Sk. Bd. 4).

Om den rette Iver i Troessager, en Samtale. Dansk Folkeblad. 2den Aargang. 1837. (s. Skr. Bd. 7).

Ingen Rangstrid imellem de forskjellige Stænder. Dansk Folkeblad. 2den Aargang. 1837. (s. Skr. Bd. 7).

Tale ved det Kongelige Videnskabernes Selskabs Mindefest over dets Præses Hs. Exc. Overkammerherre A. W. Hauch, holden af Selskabets Secretair H. C. Ørsted. Kjøbenhavn 1838. (s. Skr. Bd. 8).

Christendom og Astronomi. Dansk Folkeblad. 1838. (s. Skr. Bd. 7).

Ueber die Wettersäule. Schumachers Jahrbuch für 1838.

Om Haarrørskraften. Offentligt Foredrag ved de skandinaviske Naturforskeres Møde i Gothenborg. Forhandlinger 1840 (tydsk Poggendorff, Bd. 53).

Over den gjensidige Nytte, de skandinaviske Tungemaals videnskabelige Kunst-

Digitized by Google

sprog kunde have af hinanden. Foredrag ved Mødet i Gothenborg 1838. Forhandlingar 1840.

Om Jerichous Barometer. Tidsſk. f. Littr. og Kritik. Bd. 2. 1839.

Tale i Anled. af Chr. VIII. Thronbeſtigelſe. Overſigterne 1839. (ſ. Skr. Bd. 8).

Hjemmet, et Digt. Brage og Idun 1839. (ſ. Skr. Bd. 4).

Ordnede Lydudtryks Naturvirkning. Brage og Idun 1839. (ſamlede Skrifter, Bd. 3).

Tale ved de ſkandinaviſke Naturforſkeres første Møde i Kjøbenhavn 1840. Forhandlinger 1841. (Aanden i Naturen. Bd. 2).

Om Udbredelſen af det 100-gradige Thermometer i Danmark og Norge. Samme. (ſ. Skr. Bd. 8).

Om et nyt Elektrometer. Samme (tydſk Poggendorff, Bd. 53).

Om Haarrørsvirkningerne. Overſigterne for 1840.

Om Vægtſtangselektrometret. Overſigterne for 1840.

Om Groves Apparat. Overſigterne for 1841.

Bemærkninger i Anledning af Forſlaget om en landøconomiſk Dannelſes Anſtalt i Danmark. Danſk Ugeſkrift. 2den Række. 1ſte Bd. 1842.

Grundtræk af det Skjønnes Naturlære. Skandinaviſt Naturforſkermøde 1842. Förhandlingar.

Tale i Anledning af Videnſkabernes Selſkabs Jubelfeſt 1842. (ſ. Skr. Bd. 8).

Om Galvanoplaſtiken. Overſigterne 1842.

Forſøg over Varmheden paa Bunden af Borehullet i den arteſiſke Brønd paa Nyholm. Overſigterne 1842.

Undersøgelser om Lyſet med Hensyn til det Skjønnes Naturlære. Overſigterne 1842.

Tale ved Prof. Jacobſons Ligfærd. Kjøbenhavn 1843 (ſ. Skr. Bd. 8).

Fortſatte Undersøgelser om Lyſet med Hensyn til det Skjønnes Naturlære. Overſigterne 1843.

Udvikling af Læren om Glandſen. Overſigterne 1843. (tydſk Poggendorff, Bd. 60).

Om Forholdet imellem Unge og Gamle. Tale i Efterslægten. Kjøbenhavn 1844. (Aanden i Naturen. Bd. 2).

Naturlærens mechaniſke Deel. Kjøbenhavn 1844. 8.

Om Tænkningens og Indbildningskraftens Opfatning af Naturen. Skand. Naturf. Møde i Chriſtiania 1844. Forhandlingerne. (Tydſk af Zeiſe. Altona 1847. 8). (Aanden i Naturen. Bd. 1).

Betragtninger over den danſke Charakteer. Danſk Ugeſkrift, 2den Række, 4de Bd. 1844. (ſ. Skrifter Bd. 7).

Mindeſkrift over Meſting. Overſigterne 1844. (ſ. Skr. Bd. 7).

Digitized by Google

Mindeskrift over Bendz. Overſigterne 1844. (ſ. Skr. Bd. 8).

Saturns Ringſyſtem. Overſigterne 1844.

Maaling af Glas i Speile. Overſigterne 1844.

To Kapitler af det Skjønnes Naturlære. Kjøbenhavn 1845 (tydſk af Zeiſe. Hamborg 1845. ſ. Skr. Bd. 3).

Skjønhedsglæder, et didaktiſk Digt til Sir John Herſchel, i Gaa 1845. (ſ. Skr. Bd. 4).

Thorvaldſen og hans Fødeland. Danſk Ugeſkrift, 2den Række, Bd. 7. 1845. (ſ. Sk. Bd. 7).

Om Lysets Forandring i lufttomt Rum. Overſigterne 1845 (en engelſk Notits om ſamme i Reports of the british association 1846).

Om Varmeudvikling ved Vandets Sammentrykning. Overſigterne 1845.

Mindeskrift over Steffens. Overſigterne 1846. (ſ. Skr. Bd. 8).

Mindeskrift over Brandis. Overſigterne 1846. (ſ. Skr. Bd. 8).,

Tale til Chr. VIII. og Oscar. Berlings Avis 15 Juli 1846.

Kundſkabernes Væſenseenhed i det hele Verdensalt. Overſigterne 1846 (tydſk: Ueber die Weseneinheit des Erkenntnißvermögens in dem ganzen Weltall. Amtlicher Bericht über die 24ſte Verſamlung deutſcher Naturforſcher und Aertzte 1846 in Kiel; 1847. Aanden i Naturen Bd. 1).

Ueber die Richtung des Falls. Samme.

Udtog af en Samtale henhørende til det Skjønnes Naturlære. Overſigterne 1846.

Om Faradays diamagnetiſke Forſeg. Overſigterne 1847.

Forſeg om Bærekraften af den polytechniſke Læreanſtalts ſtore Elektromagnet. Overſigterne 1847 og d. ſtand. Naturf. Forhandlinger. 1849.

Om den Indflydelſe Naturvidenſkaben bør udøve paa de nordiſke Sprogs fælles Udvikling. Tale ved Aabningen af den ſkandinaviſke Naturforſker Forſamling. Kbhvn. 1847. Forhandl. 1849. (Aanden i Naturen. Bd. 2).

Mindeskrift over Zeiſe. Overſigterne 1848. (ſ. Skr. Bd. 8).

Om Melloni's Apparat. Overſigterne 1848.

Mindetale over Chr. VIII. betragtet ſom Mand af Kundſkaber og høi Dannelſe. Kjøbenhavn 18 8. (ſ. Skr. Bd. 8).

Forſeg over Luftſtrømmes Udſtraalning 4. Overſigterne 1848.

Beretning om Underſegelſer over Diamagnetismen. Overſigterne 1848 (tydſk Poggendorff, Bd. 75).

Précis d'une serie d'experiences sur le diamagnetisme. Annales de chemie et de physique. 3 serie t. 25. 1848.

Videre Underſegelſer om Diamagnetismen og deres Reſultater. Overſigterne 1849.

Digitized by Google

Tale ved Festen for Oehlenschläger den 14. Novbr. 1849. I Mindeskriftet. 1850.

Om det, som kaldes Ustjent i Naturen, og dets Forhold til det Heles Sjønhedsharmoni. Oversigterne 1850. (s. Skr. Bd. 3).

En Bemærkning om digtede Skikkelser. Oversigterne 1850.

Betragtninger over de af Bessel og Flere forudsatte for os usynlige meget store Verdenslegemers Virkning paa Ætheren. Oversigterne 1850.

Samlede og efterladte Skrifter. 9 Bind. Kjøbenhavn 1849—1852. 8.

Første Bind „Aanden i Naturen" oversat paa Tydsk under Forfatterens Medvirkning. München 1850.

Naturlærens mechaniske Deel. 2den Udgave, 1ste og 2det Hefte. Kjøbenhavn 1851.

Der mechanische Theil der Naturlehre. Braunschweig 1851.

Om Schack-Staffeldts Digte. Molbechs Historisk-Biographiske Samlinger. H. 3. 1851.

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google